ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
KAYNAŞTIRMA PROGRAMI

ZİHİNSEL ENGELLİ VE ENGELLİ OLMAYAN ÇOCUĞA SAHİP ANNELERDE YILMAZLIĞA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLERİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice BAYRAKLI

ANKARA
Haziran, 2010

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
KAYNAŞTIRMA PROGRAMI

ZİHİNSEL ENGELLİ VE ENGELLİ OLMAYAN ÇOCUĞA SAHİP ANNELERDE YILMAZLIĞA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLERİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice BAYRAKLI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema KANER

ANKARA
Haziran, 2010

ÖNSÖZ

İnsanın uzun zamandır hayalini kurduğu ve bir an önce yaşamak istediği anlar vardır. Bu önsözü yazarken ben de o anlardan birini yaşıyorum. Uzun zamandır üzerinde çalıştığım, kimi zaman hiç bitmeyecek zannettiğim ve çok emek verdiğim yüksek lisans tezimi tamamlamış bulunuyorum.

Yılmazlıkla tanışmam tez danışmanım Prof. Dr. Sema Kaner sayesinde oldu. Tez çalışmamda bana çok şey katan ve beni büyüten bir süreç yaşadım. Bilgisi, deneyimi ve rehberliği sayesinde beni her seferinde bir üst noktaya taşıyan hocam Prof. Dr. Sema Kaner'e teşekkürlerimi sunarım. Onun son yüksek lisans öğrencisi olmak benim için her zaman bir gurur kaynağı olacaktır.

Tezimin jürisinde yer alarak bulundukları katkılardan dolayı Prof. Dr. Bülbin Sucuoğlu'na ve Prof. Dr. Selâhaddin Öğülmüş'e teşekkür ederim.

Ayrıca, analiz sürecindeki yardımları ve sabrı için Yrd. Doç. Dr. Cem Oktay Güzeller'e teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans hikâyelerimi dinlemekten bıkmayan aileme desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beni hep sabırla dinlediniz, yüreklendirdiniz ve bana yardım ettiniz. Dostlarım Hale Küçük, Binnur Yıldırım ve Ayşegül Kaya, sizlere de teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak *"Like a Stone*" şarkısı için *Audioslave*'e ve "*Buddha Collapsed Out of Shame*" filmindeki küçük Afgan kızına da teşekkürler. Bana hep ilham verdiniz.

Hatice Bayraklı

ÖZET

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN VE ENGELLİ ÇOCUĞU OLMAYAN ANNELERDE YILMAZLIĞA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLERİN İNCELENMESİ

Bayraklı, Hatice
Yüksek Lisans Tezi, Özel Eğitim Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema Kaner
Haziran, 2010, 219 sayfa

Bu çalışmada zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan annelerde yılmazlığa etki eden değişkenler bir model çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Ankara İl Merkezi'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi genel ilköğretim okullarının kaynaştırma sınıflarına devam eden engelli olmayan 234 öğrencinin, bu okullara devam eden zihinsel engelli kaynaştırma öğrencilerinin, eğitim uygulama okullarına ve özel özel eğitim kurumlarına devam eden 257 zihinsel engelli öğrencinin anneleri olmak üzere toplam 491 anne oluşturmaktadır.

Araştırmada annelere Kişisel Bilgi Formu, Anne Yılmazlık Ölçeği, Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemelerinde yapısal eşitlik modellerinden biri olan yol analizi kullanılmıştır. Gözlenen değişkenlerin örtük değişkenleri ne oranda temsil ettiğini saptamak amacıyla önce doğrulayıcı faktör analiziyle ölçme modelleri doğrulanmıştır. Daha sonra, ölçme modelleri tarafından doğrulanan yapılar arasındaki ilişkileri araştırmak için iki alternatif ve bir temel yapısal model test edilmiştir. Analizler sonunda, birinci ve ikinci alternatif modeller doğrulanmamıştır. Doğrulanan temel model ise iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerde sosyal desteğin niceliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi

incelenmiştir. İkinci kısımda ise sosyal desteğin niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Model her iki anne grubunda da doğrulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, her iki grupta da sosyal desteğin niceliği ve niteliğinin problem odaklı başa çıkmayı olumlu yönde ve orta düzeyde, yılmazlığı ise düşük de olumlu yönde ve son olarak problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığı olumlu yönde ve yüksek düzeyde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Zihinsel Engel, Anneler, Sosyal Desteğin Niceliği ve Niteliği, Problem Odaklı Başa Çıkma, Yılmazlık, Yol Analizi

ABSTRACT

INVESTIGATING THE FACTORS AFFECTING RESILIENCY IN MOTHERS OF MENTALLY RETARDED AND NON DISABLED CHILDREN

Bayraklı, Hatice
Master Thesis, Department of Special Education
Supervisor: Prof. Dr. Sema Kaner
June, 2010, 219 pages

The purpose of this study is to search the factors affecting resiliency of mothers having a mentally retarded and non disabled child within a model.

The sample of this study consists of 234 mothers of nondisabled children attending public schools applying mainstream education and 257 mothers of mentally retarded children attending public schools applying mainstream education, vocational public schools for students with disabilities and special education schools located in the city centre of Ankara during the academic year 2008-2009.

Personal Information Survey, Mother Resiliency Scale, The Ways of Coping Inventory- Turkish Version and Renewed Scale of Parents Social Support were applied to the mothers.

The data collected from the study was analyzed by using path analysis within the structural equation modeling. Confirmatory factor analysis was applied to confirm measurement models to see how well observed variables represent latent variables. After confirmation of measurement models, two alternative and a basic structural models were tested to investigate the relationships between the verified structures. The first and second alternative models were not verified. The basic model, which is confirmed, consists of two parts. In the first part, the effect of quantitative social support on problem oriented coping and resiliency, and the effect of problem oriented coping on resiliency in mothers of nondisabled and mentally retarded children were tested. In the second part, the effect of qualitative social support on problem oriented coping and resiliency, and the effect of

problem oriented coping on resiliency in mothers of nondisabled and mentally retarded children were tested. Model was verified in both groups of mothers. Relationships between the variables for both groups showed that quantitative and qualitative social support affect problem oriented coping in a positive and moderate way. Both dimensions of the social support affect the resiliency in a low and positive way. Finally, problem oriented coping affects the resiliency in a high and positive way.

Key Words

Mental Retardation, Mothers, Quantitative and Qualitative Social Support, Problem Oriented Coping, Resiliency, Path Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**
ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**
BİRİNCİ BÖLÜM **1**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Problem **1**
1.2. Araştırmanın Amacı **10**
1.3. Araştırmanın Hipotezleri **11**
1.4. Araştırmanın Önemi **12**
1.5. Sayıltılar **13**
1.6. Sınırlılık **13**
1.7. Tanımlar **14**

İKİNCİ BÖLÜM **15**
2. KONUYLA İLGİLİ KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR
2.1. Yılmazlık Tanımları 15
2.2. Yılmazlıkla İlgili Kavramlar **18**
2.2.1. İncinirlik ve Yılmazlık 19
2.2.2. Sağlamlık/Dayanıklılık ve Yılmazlık 19
2.2.3. Sağlık, İyi Olma Durumu ve Yılmazlık 20
2.2.4. Stres ve Yılmazlık 21
2.2.5. Kriz ve Yılmazlık 21
2.2.6. Öğrenilmiş Güçlülük ve Yılmazlık 22
2.2.7. Öz yetkinlik ve Yılmazlık 22
2.3. Yılmazlık Modelleri **23**
2.3.1. Kobasa'nın Arabuluculuk Modeli 23
2.3.2 Brown and Rhodes'un Kuramsal Modeli: Yılmazlığı Besleyen Faktörlere Bütünleşme ve Uyum Gösterme Süreci. 23
2.3.3 Masten'in Risk ve Yılmazlık modeli 24
2.3.4 Kumpfer'in Yılmazlığın Çatısı Modeli 25
2.4. Risk ve Koruyucu Faktörler **25**
2.5. Ailede Yılmazlık. **26**

2.5. 1. Ailenin Tanımı ve İşlevleri. 27
2.5. 2. Ailede Yılmazlık Tanımları. 27
2.5. 3. Ailede Yılmazlık Modelleri 33
2.6. Engelli Çocuğu Olan Anne-Babalarda Yılmazlık 42
2.7. Stresle Başa Çıkma 44
2.8. Sosyal Destek 46
2.9. Yılmazlık İle İlgili Araştırmalar 51
2.10. Türkiye'de Yılmazlık Araştırmaları 63
2.11. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Kullanıldığı Yılmazlık Araştırmaları 70
2.12. Başa çıkma İle İlgili Araştırmalar 72
2.13. Sosyal Destek İle İlgili Araştırmalar 78
2.14. Yılmazlık, Başa çıkma ve Sosyal Destek 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 85
3.1. YÖNTEM
3.1.1. Araştırma Modeli 85
3.1.2. Araştırma Grubu 86
3.1.3. Veri Toplama Araçları 88
3.1.4. Verilerin Toplanması 91
3.1.5. Verilerin Analizi 92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 97
4.1. BULGULAR
4.1.1. Ölçme Modellerinin Test Edilmesi İle İlgili Bulgular 97
4.1.2. Alternatif Modellerin ve Temel Modelin Test Edilmesi İle İlgili Bulgular 116
4.1.3. Korelasyon Analizi İle İlgili Bulgular 152

BEŞİNCİ BÖLÜM 155
5.1. TARTIŞMA
5.1.1. Temel Modele İlişkin Bulguların Tartışılması 155
5.1.2. Korelasyon Analizi İle İlgili Bulguların Tartışılması 167

ALTINCI BÖLÜM 173
6.1. SONUÇ VE ÖNERİLER
6.1.1. Sonuç 173
6.1.2.Öneriler 174

KAYNAKLAR 177

EKLER 211
EK 1. Kişisel Bilgi Formu 212
EK 2. Aile Yılmazlık Ölçeği 213
EK 3. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği 215
EK 4. Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği 217
EK 5. Araştırma İzin Yazısı 219

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Annelerin ve Çocukların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları 87

Tablo 2. Uyum İyiliği İstatistikleri (Goodness of Fit Indices) 95

Tablo 3. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 100

Tablo 4. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 102

Tablo 5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 103

Tablo 6. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 105

Tablo 7. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 106

Tablo 8. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 108

Tablo 9. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 110

Tablo 10. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 112

Tablo 11. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 114

Tablo 12. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri 115

Tablo 13. Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezler 119

Tablo 14. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri 121

Tablo 15. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 122

Tablo 16. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri 124

Tablo 17. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 125

Tablo 18. İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezler 128

Tablo 19. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri 130

Tablo 20. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 131

Tablo 21. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri 133
Tablo 22. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 134
Tablo 23. Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Hipotezler 138
Tablo 24. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Uyum İndeksleri 139
Tablo 25. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 140
Tablo 26. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Uyum İndeksleri 142
Tablo 27. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 143
Tablo 28. Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Hipotezler 144
Tablo 29. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Uyum İndeksleri 146
Tablo 30. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 147
Tablo 31. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Uyum İndeksleri 149
Tablo 32. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları 150
Tablo 33. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'nın ve Temel Yapısal Model B'nin Karşılaştırılması 151
Tablo 34. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'nın ve Temel Yapısal Model B'nin Karşılaştırılması 151
Tablo 35. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları 152
Tablo 36. Engelli Çocuğu Olmayan Annelere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları 153

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 99

Şekil 2. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 101

Şekil 3. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 103

Şekil 4. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 104

Şekil 5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 106

Şekil 6. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 108

Şekil 7. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 109

Şekil 8. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 111

Şekil 9. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 113

Şekil 10. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları 115

Şekil 11. Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 118

Şekil 12. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 120

Şekil 13. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 123

Şekil 14. İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 127

Şekil 15. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 129

Şekil 16. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler 132

Şekil 17. Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler 137

Şekil 18. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler 138

Şekil 19. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler 141

Şekil 20. Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler 144

Şekil 21. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler 145

Şekil 22. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler 148

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Her çocuk, ailesi ve parçası olduğu toplum tarafından çeşitli beklentilerle dünyaya gelir. Anne-babalar, aileyi tamamlaması, eşleri birbirine yakınlaştırması, neşe ve güç kaynağı olması, ailenin adını devam ettirmesi ve büyüdüğünde kendilerine destek olması gibi beklentiler içinde çocuk sahibi olmayı istemektedirler (Kağıtçıbaşı, 1980). Bir çocuk sahibi olmak, her anne-babanın yaşamını önemli ölçüde değiştiren, onlara çeşitli sorumluluklar yükleyen, uyum sağlanması gereken ve zaman içinde anne-babanın çocuğa uyumuyla sonuçlanan yeni ve stresli bir durumdur (Crinic, Greenberg, Raggozin, Robinson ve Basham, 1983; Kazak ve Marvin, 1984).

Çocuk sahibi olmanın amaçlarından biri aileyi tamamlamaktır. Aile "karşıt cinsten iki yetişkinin yasal ve törel bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan bir kurum" olarak tanımlanmakta (Özgüven, 2000 syf. 24-25) ve aile oluşturma/aidiyet duygusu (bilişsel ve sosyal bir kimlik kazandırma, yaşam için bir anlam ve yön sağlama), aile üyelerine ekonomik destek sağlama (beslenme, barınma, giyinme gibi gereksinimleri karşılama), onları yetiştirme ve sosyalleştirme (bedensel, psikolojik, sosyal ve duygusal gelişimi destekleme, ortak sosyal değerleri ve normları kazandırma) ve incinir üyelerin korunması (engelli, hasta, vb. incinir durumdaki üyeleri koruma, onlara destek sağlama) gibi kendisini oluşturan üyeler ve içinde bulunduğu toplum için çeşitli işlevleri yerine getirmektedir (Ooms, 1996).

Anne-babaların çeşitli beklentilerle dünyaya getirdiği çocuk, anne-baba için bir sevinç kaynağı olabileceği gibi üzüntü kaynağı da

olabilmektedir. Engelli bir çocuk, anne-babasının kurguladığı mükemmel çocukla ilgili beklentilerin çoğunu karşılayamamakta; bu durum da anne-babalar açısından başa çıkılması zor bir durum halini almaktadır (Seligman ve Darling, 1989).

Ailedeki üyelerden birinin yetersizlik durumuna sahip olması, ailenin hayatını geriye dönüşü olmayacak şekilde değiştirebilmektedir. Bu durumda, aile üyelerinin psikolojik gereksinimleri zaman içinde değişebilmekte, kriz durumları ve uzun süreli stres kaynakları, bütün aile üyelerini etkileyebilmektedir (Walsh, 2006). Engelli çocuğa sahip anne-baba, diğer anne-babaların karşılaşmadıkları ek sorumlulukları üstlenmek zorunda kalabilmektedir. Engel durumu süreklilik gösterdiği için engelli çocuğun gereksinimlerine yanıt verilmesi anne-baba için daha uzun süreli ve zor olabilmektedir. Bu zorluklara anne-babanın uyum yapması ve kaynaklar ile gereksinimler arasındaki dengeyi sağlaması gerekmektedir (Kaner, 2009a).

Ailenin işlevlerini yerine getirmesinde annenin rolü bebeğin ana rahmine düşmesiyle birlikte başlamakta ve çocuğun dünyaya gelişiyle zaman içinde daha da artmaktadır. Pek çok toplumda babaların temel sorumluluğu, ailenin yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli parayı kazanmak iken, çocukla daha çok vakit geçiren anneye yüklenen en temel sorumluluk çocuğun bakımıyla ilgilidir. Çocuğun beslenme, barınma, giyinme, vb. gereksinimlerinin karşılanmasında, bedensel, psikolojik, sosyal ve duygusal gelişiminin desteklenmesinde günümüz toplumlarının varlığını sürdüren geleneksel yapıları göz önünde bulundurulduğunda en büyük sorumluluk anneye aittir. Çocuğu geleceğe hazırlama, dış dünyanın tehlikelerinden koruma, çocuğun kendi kontrolü dışındaki bir dünyaya güvenmesini sağlama, sevme, sevilme, ait olma ve kabul görme gereksinimlerinin karşılanması, uygun eğitim almasını sağlama annenin sorumluluklarından sadece birkaç tanesidir. Ailenin işlevleri ve çocuğun gelişimiyle ilgili bunca sorumluluk alan annenin üzerindeki yük de aynı oranda artmaktadır (Kaner, 2004).

Engelli çocuğa sahip ailelerde de baba “eve ekmek getiren” kişi rolünü üstlendiği için engelli çocuk, birincil bakım sağlayıcısı olan anneye daha bağımlı olabilmektedir (Bilal ve Dağ, 2005). Bu nedenle, engelli

çocuğu olan anneler kendilerine atfedilen yükümlülükler ve rollerden dolayı fiziksel ve psikolojik olarak babalara göre daha fazla etkilenme (Kazak ve Marvin 1984; Kazak, 1987), daha şiddetli tepkiler verme (Kazak, 1987), tükenmişlik, depresyon ve anksiyete gibi sorunları gösterme eğilimindedirler (Patterson, 2002b; Toros, 2002).

Engelli çocuğu olan ve olmayan anneleri kıyaslayan araştırmaların bir kısmı iki grup arasında stres, kaygı, depresyon ya da tükenmişlik açısından fark olmadığını ifade ederken (Abbott ve Meredith, 1986; Dyson, 1993; Skok, Harvey ve Reddihough, 2006; Van Riper, Ryff ve Priadham, 1992) bazıları da aksi yönde sonuçlar vermektedir (Britner, Morog, Pianta ve Marvin, 2003; Hadadian, 1994; Işıkhan, 2005; Kaner, 2004; Kazak ve Marvin, 1984; Kazak 1987; Tunalı ve Power, 1993; Wheeler, Hatton, Reichardt ve Bailey, 2007). Örneğin, bu çalışmalara göre engelli olmayan bir çocuğa sahip anneler ile karşılaştırıldığında engelli çocuğu olan annelerin hayatında çeşitli değişiklikler meydana gelmekte, anneler daha fazla zorluğa maruz kalmakta, daha çok stres yaşamakta, sorumlulukları, zaman, çaba ve maddi kaynakların kullanımı daha da artmaktadır (Akkök, 2003; Britner, Morog, Pianta ve Marvin, 2003; Hadadian, 1994; Işıkhan, 2005; Kazak ve Marvin, 1984; Kazak 1987; Kirk, Gallagher ve Anastasiow, 2003; Seligman ve Darling, 1989; Seltzer, Hoyd, Greenberg ve Hong, 2004; Tunalı ve Power, 1993; Uğuz, Toros, Yazgan İnanç ve Çolakkadıoğlu, 2004). Engelli çocuğun bakımının sürekli olması, engelli çocuğa yönelik olumsuz tutumlar, bu çocukların engelli olmayan akranlarına nazaran daha fazla bakıma ve ilgiye ihtiyaç duymaları, sosyal destek ve etkili başa çıkma stratejilerinin yetersizliği, sosyal etkinliklere katılımda azalma, eğitimsel yerleştirme ile ilgili güçlükler, engelli çocuğu nasıl bir gelecek beklediğine yönelik duyulan kaygı, annelerin karşılaştığı zorluklar arasında yer almaktadır (Kaner, 2009a). Ayrıca, engelli çocuğun farklı özellikler sergiliyor ve toplumun normallik standartlarını karşılamıyor olması, sadece engelli çocuğun değil aynı zamanda anne-babaların da etiketlenmelerine ve toplumsal olarak izole olmalarına yol açmaktadır (Tekinalp, 2001).

Aynı zorlukları yaşamalarına rağmen farklı sonuçlar elde eden insanlar için sorulan “Risk içeren ya da zor durumlarla karşılaşıldığında,

bazı insanlar sağlıklı kalıp bu durumun üstesinden gelebilirken neden bazıları bunu başaramamaktadır?" sorusu engelli çocuğu olan anneler için de sorulmuş ve engelli bir çocuğa sahip olmanın olumsuz sonuçlara yol açabileceği gibi olumlu sonuçlar da doğurabileceği görülmüştür (Patterson, 2002b). Çok sayıda zorluk durumuyla karşılaşan engelli çocuğa sahip annelerin bir bölümü bu zorlukların üstesinden gelerek ailenin işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmekte ve denge durumunu yeniden oluşturmakta; başka bir deyişle her şeye rağmen **yılmaz (resilient)** olabilmektedir. Bu annelerin, engel durumunun beraberinde getirdiği zorluk durumlarının üstesinden gelmede etkili başa çıkma stratejilerine ve sosyal desteklere başvurmakta oldukları ve bu sayede yılmaz özellikler sergiledikleri görülmüştür (Bauman, 2004; Gardner ve Harmon, 2002; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Heiman, 2002; Lee ve diğerleri, 2004; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin, Balling, Possin, Friedrich ve Bryne, 2002; Mullins,1987; Patterson,1991).

Engelli çocuğun ve engelli çocuğa sahip olmaya ilişkin durumun yol açtığı gereksinimleri karşılamak amacıyla anneler, önce sahip oldukları kaynaklara başvurmakta, bu kaynakların yeterli olmadığı durumlarda da başka kaynaklara başvurarak bu gereksinimleri karşılamaya çalışmakta ve engel durumunun yol açtığı zorlukların üstesinden gelmektedirler (Bauman, 2004; Gardner ve Harmon, 2002; Garwick, Kohrman, Titus, Wolman ve Blum, 1999; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Heiman, 2002; Lee ve diğerleri, 2004; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin, Balling, Possin, Friedrich ve Bryne, 2002; Mullins,1987; Patterson,1991; Trute, 1990; Tak ve McCubbin, 2002; Van Riper, Ryff ve Priadham, 1992).

Engelli bir çocuğa sahip olmak gibi bir risk faktörünün yol açtığı zorlukların üstesinden gelerek ayakta kalabilmenin, bir başka deyişle, yılmaz olmanın, yollarından biri problemin çözümüne yönelik etkili **başa çıkma stratejileri**ne başvurmaktan geçmektedir. Dışsal ya da içsel isteklerin bireyin kaynaklarını aştığı durumlarda bireyin bilişsel ve davranışsal çabalarında sık sık değişikliğe giderek bu durumu yönetmesi olarak tanımlanan başa çıkma, bireyin zorluk durumunun üstesinden gelmesini sağlamaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984).

Başa çıkma stratejileri, duygu odaklı ve problem odaklı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Duygu odaklı başa çıkmada,* tehdit olarak algılanan durumun kendisini değiştirmek yerine, duruma yüklenen anlamın değiştirilmesi yoluna gidilmektedir. *Problem odaklı başa çıkma* ise duygu odaklı başa çıkmanın aksine, değişimin mümkün olduğu yolundaki değerlendirmeleri içermekte olup problem durumu kontrol etmeye ya da değiştirmeye yönelik gösterilen davranışsal çabaları ifade etmektedir (Folkman ve Lazarus, 1985; Lazarus ve Folkman, 1984).

Engelli çocuğa sahip annelerin yılmazlığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bu annelerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada problemin çözümüne yönelik etkili davranışsal stratejilere başvurdukları görülmektedir. Bu stratejiler; **engelli bir çocuğa sahip olmayı olumlu bir bakış açısıyla ele almak**, **duruma olumlu anlamlar yüklemek** (Gardner ve Harmon, 2002; Mullins, 1987; Patterson, 1991; Garwick ve diğerleri,1999; McCubbin ve diğerleri, 2002), **durumu kabullenmek, kendine zaman ayırmak, mizaha başvurmak** (Patterson,1992; Gardner ve Harmon, 2002; McCubbin ve diğerleri, 2002), **durumun nedenine odaklanmak yerine gereksinimlerin nasıl karşılanacağına yoğunlaşmak** (Garwick ve diğerleri,1999), **yardım için beklemek yerine aktif bir şekilde yardım aramak gerektiğe inanmak, çocuğu için gerekli olan bilgiyi, kaynakları ve uzman yardımını aktif olarak aramak, güçlü karı-kocalık ilişkilerine sahip olmak** (Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001), **üzgün olma ve güçsüzlük duygusundan kabullenmeye giden bir süreç yaşamak, ailenin diğer üyelerinin gereksinimlerini karşılamak** (Gardner ve Harmon, 2002), **aile üyelerine, arkadaşlara ve uzmanlara danışmak, eşler arasında destekleyici ve güçlendirici bir bağa sahip olmak** (Cohen, Slonim, Finzi, ve Leichtentritt, 2002; Gardner ve Harmon, 2002; Heiman, 2002), **durumun beraberinde getirdiği zorluklar ve değişikliklere karşı ailede yeni bir düzen oluşturup aile üyelerinin rollerinde, sorumluluklarında ve hayatlarının olağan akışında düzenlemelere giderek ailenin işlevlerini yerine getirmesini sağlamak** (McCubbin ve diğerleri, 1982; McCubbin ve diğerleri, 2002), **sosyal desteklerden yararlanmak** (McCubbin ve diğerleri, 1982; Gardner ve Harmon, 2002; Bauman, 2004; Black ve Ford-Gilboe, 2004;

Seppänen, Kyngäs ve Nikkonen,1999), **iyimser olmak** (McCubbin ve diğerleri,1982; Cohen ve diğerleri, 2002; Twoy, Connolly ve Novak, 2007), **bedensel ve duygusal açıdan sağlıklı olmak** (McCubbin ve diğerleri,1982), **dini inançlara sahip olmak** (Abbott ve Meredith, 1986; Brodsky, 2000; Friedrich, Cohen ve Wilturner,1988), **problemin çözümüne yönelik çabalar içinde olmak (**Bilal ve Dağ, 2005) olarak sıralanabilecek başa çıkma çabalarıdır.

Engelli bir çocuğa sahip olmanın beraberinde getirdiği zorlukların üstesinden gelmede anneler, başa çıkma stratejilerine ek olarak, mevcut kaynakları yetersiz kaldığında yakın çevreden ya da çeşitli kurumlardan yardım alarak gereksinimlerini karşılamaya; yani sosyal desteklere başvurarak yeterliliklerini arttırmaya çalışmaktadır (Kaner, 2001). **Sosyal destekler,** stres yaratan durumun olumsuz sonuçlarını azaltabilecek ve uyumsal yeterliği geliştirebilecek hizmetlerin bireyler ve/veya kurumlar yoluyla sağlanmasıdır (Kaner, 2009b). Duygusal destek, bilgi desteği, araç desteği ve sosyal birliktelik desteği olmak üzere dörde ayrılan sosyal destekler (Cohen ve Willis, 1985), kriz durumuyla başa çıkmayı kolaylaştırmak, gereksinim duyduklarında uygun hizmetleri ve materyalleri sağlayarak bireylerin duygusal açıdan rahatlamalarını sağlamak**,** problem durumlar ortaya çıkmadan önce bireylere uygun başa çıkma yolları sunarak rehberlik etmek**,** yapıcı geribildirimlerde bulunarak bireylerin performanslarını geliştirmelerine katkıda bulunmak, kriz durumu olsun ya da olmasın kişilerarası bağlantıları sağlayarak bireyleri stresin olumsuz sonuçlardan korumak**,** problem çözmede farklı seçenekler sunarak bireylerin yeterliliğini arttırmak**,** bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olmak**,** sevgi, güvenlik, kendini ifade etme, tanınma, ait olma gibi duygulara katkıda bulunmak olarak sıralanabilecek çeşitli işlevlere sahiptirler (Kaner, 2004).

İnsanın sosyal bir varlık olması, bir zorluk durumu karşısında eş, akraba, arkadaş, uzman, vb. kişilerden yardım ve destek almaya gereksinim duymasına neden olur. Zorluk durumları karşısında yalnız olmadığını bilmek ve güvenilebilecek birilerinin varlığı, zorlukların aşılabileceğine dair bir inancın oluşmasını sağlamaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999). Bireyin çeşitli gereksinimlerine yanıt veren sosyal destek,

içinde bulunduğu güç durumun üstesinden gelmeyi sağlayarak bireyin uyum süreci ve sağlığı üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır (Boehmer, Luszczynska ve Schwarzer, 2007).

Aile üyelerinin kişisel kaynakları, bir sistem olarak ailenin özellikleri ile formal ve informal sosyal destekler gibi ailenin sahip olduğu içsel ve dışsal kaynaklar, ailenin zorluk durumuyla başa çıkmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Kaner, 2004). Bir başa çıkma kaynağı olarak da ele alınan sosyal destekler (Armstrong, Birnie-Lefcovitch ve Ungar, 2006), engelli bir çocuğun varlığına başarılı bir şekilde uyum yapmayı kolaylaştırmaktadır. Engelli çocuğun bakım yükü ağırlıklı olarak annenin üzerinde olduğu için, annenin yeterli sosyal destek alması, bu yükü hafifletmesi açısından önem taşımaktadır. Sağladığı bu yardımlarla hem önleyici-koruyucu hem de iyileştirici etki yaratan sosyal destekler (Kaner ve Bayraklı, 2009c) bir tampon görevi üstlenmekte ve engel durumunun yol açtığı olumsuz sonuçların etkilerini yumuşatmaktadır (Abbott ve Meredith,1986; Bauman, 2004; Britner ve diğerleri, 2003; Gardner ve Harmon, 2002; Heiman, 2002; Kaner, 2004; Kazak, 1987; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 1982; Patterson, 1991, 1992).

Sosyal destekler, stres ve iyi olma durumu arasında bir tampon ya da arabulucu/uzlaştırıcı niteliği taşıması açısından **başa çıkma**yla yakından ilgilidir. Sosyal destek ve başa çıkma stratejileri bir araya geldiğinde, engel durumunun yol açtığı zorluklar karşısında annelerin dayanıklılıklarını arttırarak onları yılmaz kılmaktadır (Bauman, 2004; Gardner ve Harmon, 2002; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Heiman, 2002; Lee ve diğerleri, 2004; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 2002; Mullins,1987; Patterson,1991).

Ailenin duruma ilişkin algısı, durumu yeniden değerlendirip tanımlaması, öncelikleri ve hedefleri yeniden belirlemesi, engelli çocuğu olan anne-babaların başvurdukları başa çıkma stratejileridir (Twoy, Connolly ve Novak, 2007) Ailenin sahip olduğu kaynakların bireysel (aile üyelerinin zekâ düzeyleri, bilgi ve becerileri, kişilik özellikler, bedensel ve ruhsal sağlıkları), ailesel (çatışma çözme, karar verme ve organizasyon becerileri) ve toplumsal (akraba ve arkadaşlardan gelen kişisel destek ile

kurumsal destek) olmak üzere üç düzeyde toplandığı görülmüştür. Bu üç düzeydeki kaynakları dengeli bir biçimde kullanan ve aile içinde küçük değişikliklere ve ayarlamalara giden anne-babaların, olumlu uyum yapmayı gerçekleştirebildikleri görülmüştür. Olumlu bir bakış açısı, dini inanç, ailenin harekete geçmesi (toplumdaki kaynakları araştırma, diğerlerinden gelen yardımı kabul etme, bilgi aramaya açık olma), formal ve informal destekler durumla başa çıkmayı kolaylaştırmaktadır. Anne-babaların başvurduğu aktif başa çıkma stratejileri, strese yol açan problemi ortadan kaldırmaya ya da stres kaynağına ilişkin algıyı değiştirmeye yönelik çabaları içerdiği için stresle başa çıkmada uzun dönemde daha olumlu sonuçlar doğurmakta ve yılmazlığı olumlu etkilemektedir.

Yılmazlık ile ilgili araştırma bulguları incelendiğinde, yılmazlık, sosyal destek ve başa çıkma becerilerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve yılmazlık kavramının sosyal destek kaynaklarını ve etkili başa çıkma becerilerini bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram olduğu görülmektedir (Kaner ve Bayraklı, 2009b).

Uluslar arası alan yazında engelli çocuğa sahip ailelerde yılmazlık, sosyal destek ve başa çıkma değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar (Bauman, 2004; McCubbin ve diğerleri, 1982; Muir, Tudball ve Robinson, 2008; Twoy, Connolly ve Novak, 2007) bulunmaktadır. Türkiye'de yılmazlık araştırmaları çok yeni bir geçmişe sahiptir ve engelli çocuğu olan anne-babaları hedef alan bir yılmazlık araştırması henüz bulunmamaktadır. Gerek uluslar arası gerek ulusal alan yazında engelli çocuğu olan ailelerde bu üç değişkeni birlikte bir model kapsamında inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu nedenle, bu çalışmada McCubbin ve Patterson'un (1983) Çift ABCX Modeli temel alınarak yılmazlık, başa çıkma ve sosyal destek değişkenleri bir bütün olarak ele alınarak ve alan yazında aralarındaki ilişkiler test edilmiş yapısal eşitlik modellerinden yola çıkılarak bir model geliştirilmiş ve bu model, zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu anneler üzerinde ayrı ayrı incelenmiştir. Yılmazlık değişkeni Çift ABCX Modeli'ndeki xX faktörüne; sosyal desteğin niceliksel ve niteliksel boyutları bB faktörüne ve son olarak problem odaklı başa çıkma cC faktörüne

karşılık geldiği varsayılmıştır. Çift ABCX Modeli'nin bileşenlerinden olan aA faktörü (stres) ise modelde ele alınmamıştır.

Yapısal eşitlik modelleri, değişkenler arasında önceden belirlenen ilişki örüntülerinin, eldeki veriler tarafında doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemeyi amaçlamakta ve ölçme modelleri tarafından doğrulanan yapılar arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır (Şimşek, 2007). Bu bilgilerden yola çıkılarak bu araştırmada Yapısal Eşitlik Modellerinden biri olan Alternatif Modeller Stratejisinin kullanılmasına karar verilmiştir. Alternatif Modeller Stratejisi, bir dizi değişken arasındaki ilişkilerin, alternatif modeller arasından en çok hangisinin veriler tarafından desteklendiğini tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır (Şimşek, 2007).

Alternatif Modeller Stratejisinden ve alan yazından yola çıkılarak bir temel ve iki alternatif model geliştirilmiştir.

Birinci alternatif modelde, zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerde sosyal desteğin niceliğinin, sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi; sosyal desteğin niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak da problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenecektir.

İkinci alternatif modelde, zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerde problem odaklı başa çıkmanın sosyal desteğin niceliksel ve niteliksel boyutları ve yılmazlık üzerindeki etkisi; sosyal desteğin niceliğinin sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve sosyal desteğin niteliğinin yılmazlık düzeyleri üzerindeki etkisi incelenecektir.

Temel model ise iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerde sosyal desteğin niceliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenecektir. İkinci kısımda ise sosyal desteğin niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, özel gereksinimi olan ve olmayan çocuğa sahip annelerin yılmazlık algıları, sosyal destek algıları ve stresle başa çıkma becerileri arasındaki ilişkileri model kapsamında incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda alternatif modeller stratejisinden yola çıkılarak iki alternatif ve bir temel model test edilmiş ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin **yılmazlık algıları**
    a) Algıladıkları sosyal desteğin niceliğinden olumlu etkilenmekte midir?
    b) Algıladıkları sosyal desteğin niteliğinden olumlu etkilenmekte midir?
    c) Başvurdukları problem odaklı başa çıkma stratejilerinden olumlu etkilenmekte midir?

2. Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin algıladıkları **sosyal desteğin niceliği**
    a) Algıladıkları sosyal desteğin niteliğini olumlu etkilemekte midir?
    b) Başvurdukları problem odaklı başa çıkma stratejilerini olumlu etkilemekte midir?

3. Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin algıladıkları **sosyal desteğin niteliği**
    a) Başvurdukları problem odaklı başa çıkma stratejilerini olumlu etkilemekte midir?

4. Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin başvurdukları **problem odaklı başa çıkma stratejileri**
    a) Algıladıkları sosyal desteğin niceliğini olumlu etkilemekte midir?

b) Algıladıkları sosyal desteğin niteliğini olumlu etkilemekte midir?

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

1) ***Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin***

H1A. Algıladıkları sosyal desteğin niceliğinin yüksek olması, onların yılmazlık düzeylerini arttıracaktır.

H1B. Algıladıkları sosyal desteğin niteliğinin yüksek olması, onların yılmazlık düzeylerini arttıracaktır.

H1C. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine yüksek düzeyde başvurmaları, onların yılmazlık düzeylerini arttıracaktır.

2) Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin

H2A. Algıladıkları sosyal desteğin niceliğinin yüksek düzeyde olması, sosyal desteğin niteliğini arttıracaktır.

H2B. Algıladıkları sosyal desteğin niceliğinin yüksek düzeyde olması, onların problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeylerini arttıracaktır.

3) Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin

H3A. Algıladıkları sosyal desteğin niteliğinin yüksek düzeyde olması, onların problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeylerini arttıracaktır.

4) Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin

H4A. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeylerinin yüksek olması, onların algıladıkları sosyal desteğin niceliğini arttıracaktır.

H4B. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeylerinin yüksek olması, onların algıladıkları sosyal desteğin niteliğini arttıracaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Yılmazlık, zorluk durumuyla karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı sağlayan bir kapasitedir (Grotberg, 1995). Yılmazlık, aynı zamanda kendini gerçekleştirmeyi, kriz durumu karşısında gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreçtir de. Engelli bir çocuğa sahip olmanın pek çok zorluğu da beraberinde getirebildiği bilinmektedir (Seligman ve Darling, 1989). Engelli bir çocuğa sahip anne-babaların karşılaştıkları risk faktörleri belirlenip bu faktörlerinin olumsuz etkilerini en aza indirecek koruyucu faktörlerin arttırılması gerekmektedir. Bu da ancak anne-babaları yılmaz kılan etmenleri inceleyecek çalışmalarla mümkün görünmektedir.

Yabancı alan yazında engelli çocuğu olan ailelerde yılmazlığı inceleyen pek çok çalışma olmakla birlikte (Gardner ve Harmon, 2002; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; Van Riper, Ryff ve Priadham, 1992) Türkiye alan yazını için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Bu çalışma, Türkiye'de zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerin yılmazlık algısını inceleyecek ilk çalışma olması nedeniyle önemli görülmekte ve çocukları engelli olsun ya da olmasın annelerin çocuk yetiştirmenin getirdiği zorluklar ile etkili başa çıkmalarının ve onları yılmaz kılmanın etkili yollarını ortaya koyacak çalışmaların yapılmasına öncülük edeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın bir diğer katkısı, alan yazına yeni bir ölçme aracı kazandıracak olmasıdır. Bilindiği gibi Türkiye'de yılmazlık ile ilgili ölçme araçları son derece azdır ve gençlerle sınırlıdır (Gizir, 2004; Gürgan, 2006; Kaya, 2007; Özcan, 2005; Sipahioğlu, 2008; Yalım, 2007). Annelerin yılmazlığını değerlendirmek amacıyla yeni bir ölçme aracının geliştirilmiş olması, annelerdeki yılmazlık algısının başka pek çok değişken ile ilişkilerinin incelenmesini sağlayacak, dolayısıyla alan yazını zenginleştirecektir.

Bu çalışmanın bir diğer katkısından daha söz edebiliriz. Engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin yılmazlık algılarının, algıladıkları sosyal destekler ve stresle başa çıkma yolları ile birlikte bir yapısal eşitlik modeli kapsamında incelenecek olması nedeniyle çalışmanın özgün

olduğu düşünülmektedir. Yapısal eşitlik modeli, birden fazla bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkileri modelleyerek tek bir analizle birbiriyle ilişkili bir dizi araştırma sorusunu cevaplayabilen sistematik ve geniş kapsamlı bir analizdir (Gefen, Straub ve Boudreau, 2000). Gözlenen değişkenlerden kaynaklanan hataları dikkate alması, çok değişkenli modeller geliştirmeyi, tahmin etmeyi ve test etmeyi sağlaması, modelde yer alan değişkenlerin doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemesi nedeniyle sıkılıkla tercih edilmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006). Ayrıca, değişkenler arasındaki ilişkinin yapısı hakkında bilgi vermesi ve bir defada modele ait tüm regresyon eşitliklerini analize dâhil etmesi açısından daha avantajlı bir yöntemdir (Raykov ve Marcoulides, 2006; Şimşek, 2007). Analiz yöntemi olarak, YEM'in kullanılmış olması da çalışmanın hem ülkemiz hem de yabancı alan yazın bilgilerimize nitelikli katkılar sağlayacağı ve yeni çalışmalara önayak olacağı düşünülmektedir.

1.5. Sayıtlılar

1) Araştırmada kullanılan ölçme araçları, hedeflenen özellikleri geçerli ve güvenilir şekilde ölçecektir.

2) Araştırma grubunu oluşturan anneler, ölçeklerde yer alan ifadelere doğru ve samimi yanıtlar vereceklerdir.

3) Hastanelerin ilgili bölümleri ile MEB'e bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleri tarafından konulan zihinsel engelli tanısının doğru olduğu kabul edilecektir.

1.6. Sınırlılık

1) Araştırma Ankara il merkezinde bulunan ilköğretim okulları ile özel özel eğitim okullarına devam eden öğrencilerin annelerinin görüşleri ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Yılmazlık: Bir zorluk ile karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, bir kriz durumunda gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreçtir (Walsh, 2006, syf. 4).

Ailede yılmazlık: Bir risk durumuyla karşılaştığında ailenin bu durumla başa çıkabilme ve yeniden bir denge sağlaması becerisidir. (Patterson, 2002, syf. 237).

Sosyal destek: Stres yaratan durumun olumsuz sonuçlarını azaltabilecek ve uyumsal yeterliği geliştirebilecek hizmetlerin bireyler ve/veya kurumlar yoluyla sağlanmasıdır (Kaner, 2009b).

Başa çıkma: Dışsal ya da içsel gereksinimlerin bireyin kaynaklarını aştığı durumlarda bireyin bilişsel ve davranışsal çabalarında sık sık değişikliğe giderek bu durumu yönetmesidir (Lazarus ve Folkman, 1984, syf. 141).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KONUYLA İLGİLİ KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, yılmazlık algıları, sosyal destek algıları ve başa çıkma becerileri ile ilgili kuramsal açıklamalara ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Yılmazlık Tanımları

Varoluşçu felsefenin temsilcilerinden biri olan Sartre'a (1984) göre birey, kendisinden ve dünyadan sorumludur. Ne hissettiğimizi, ne yaşadığımızı ya da ne olduğumuzu kendimizden başka bir şeylerin belirlediğini düşünüp şikâyet etmek saçma olur. Hayatta kazalara yer yoktur. Bir diğer varoluşçu düşünür Heidegger' e göre ise kişinin seçimleri, kendisine aittir; diğer insanların ne düşünüp ne yaptığıyla belirlenmez (Warnock, 1970). Edebiyat, sanat, siyaset bilim gibi alanlarda önemli etkileri bulunan varoluşçu görüşler psikolojiyi de etkisi altına almış ve varoluşçu felsefenin psikolojideki yansıması, yılmazlık olarak tezahür etmiştir. Yetersizlik odaklı yaklaşımın, yeterlik odaklı yaklaşımla yer değiştirmesi varoluşçu görüşler sayesinde gerçekleşmiştir. Varoluşçu düşünürlerin temel görüşlerinden biri olan insanın her zaman bir kurban olmadığı; aksine sahip olduğu kaynakları kullanıp eyleme geçerek insanın bir şeyleri değiştirebileceği fikri, yılmazlık çalışmaları için de bir doğuş noktasıdır. Rutter, Garmezy ve Werner, bu fikirden yola çıkarak yenilmez ve incinmez çocukları (sel, kıtlık ve bulaşıcı hastalıkların üstesinden gelerek ayakları üzerinde duran çocuklar) anlama konusunda çalışmalar yapmış ve yılmazlığa olan ilgiyi tetiklemişlerdir. Bu tür çocuklar Süper

Adamlar ve Harika Kadınlar olarak tasvir edilmişlerdir. Erken yılmazlık araştırmacıları çocukların zorlukların üstesinden gelmelerini sağlayan kişisel özellikleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Varoluşçu görüşlerin de etkisiyle bu araştırmacılar problem odaklı ve yetersizlik odaklı yaklaşımlar yerine, yeterliliğe ve bireylerin ya da ailelerin sahip oldukları güçlere odaklanmaya dikkat çekmişlerdir (Coleman ve Ganong, 2002). Böylece, 1970'lerden itibaren pek çok araştırmacı "Risk içeren ya da zor durumlarla karşılaşıldığında bazı insanlar sağlıklı kalıp bu durumun üstesinden gelebilirken neden bazıları bunu başaramamaktadır?" sorusuna cevap aramaya çalışmışlardır (Patterson, 2002b).

Öğülmüş tarafından "resiliency" terimi Türkçe'ye yılmazlık olarak çevrilmiştir (Öğülmüş, 2002"). Türkiye'de "resiliency" ile ilgili olarak yapılan bazı araştırmalarda "yılmazlık" terimi yerine "sağlamlık" (Dayıoğlu, 2008; Gizir, 2004; Karaırmak, 2007; Kaya, 2007; Yalım, 2007; Sipahioğlu, 2008) ya da "dayanıklılık" (Eminağaoğlu, 2006) ifadesi kullanılırken bazılarında da yılmazlık ifadesi kullanılmıştır (Gürgan, 2006; Özcan, 2005). Yılmazlık teriminin "resiliency" kavramını iyi bir şekilde ifade ettiği düşünülerek bu araştırmada da yılmazlık teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

Resilience terimi Latince resiliens sözcüğünden gelmekte ve bir maddenin bükülür ya da elastiki olması anlamına gelmektedir (Greene ve Conrad, 2002, syf. 36). Cambridge International Dictionary of English (1999, syf. 1209) sözlüğüne göre "resiliency"" önceki iyi olma durumuna çabucak dönebilmektir. Ülkemiz alan yazınında "resiliency" kavramına karşılık kullanılmış olan sağlamlık, dayanıklılık ve yılmazlık terimlerinin Türkçe karşılıkları incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe Sözlüğü tarafından dayanıklılık (1996, syf.597) sağlam, güçlü, bozulmamış olarak tanımlanmakta iken sağlamlık (1996, syf.2408) dayanıklı, yıkılmaz, zarar görmemiş olarak tanımlanmıştır. Yılmazlık ise (1996, syf. 3222) bir işten gözü korkup vazgeçmeme, yılmama hali olarak tanımlanmıştır. Uluslar arası alan yazındaki "resiliency" tanımları incelendiğinde ise bu kavramın bir zorluk durumu karşında yaşanan bozulmanın ya da kesintinin ardından bir önceki duruma dönme (bounce back) ya da geriye sıçrama (spring back) durumunu ifade etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Yani "resilience" söz konusu olduğunda sağlamlık ya da dayanıklılık

tanımlarındaki gibi bir bozulmama, zarar görmeme durumu söz konusu değildir. Aksine “resiliency” bir bozulmanın ya da kesintinin ardından gelmekte ve bu bozulmanın öncesindeki işlev düzeyine dönmeyi ifade etmektedir. Bu açıdan “resiliency” sağlamlık ve dayanıklılıktan daha fazlasını ifade etmektedir. Sonuç olarak gerek sözlük anlamları gerek alan yazındaki “resilience” tanımları, yılmazlık kavramı tarafından daha iyi yansıtılmaktadır.

Garmezy, Masten ve Tellegen’e (1984, syf. 97) göre yılmazlık, stres içeren olaylarla karşılaşmalarına rağmen çocukların yeteneklerini sergileyebilmeleridir. Masten’e (1994, syf.3) göre ise riskli durumlara ve zorluklara rağmen başarılı bir şekilde uyum sağlamaktır. Grotberg (1995, syf. 2) yılmazlığı, yaşamımızdaki zorluklarla yüz yüze gelmemizi, bu zorlukların üstesinden gelmemizi ve hatta bu zorlukların içinden daha da güçlü bir şekilde çıkmamızı sağlayan, insanın sahip olduğu bir **yeterlilik** olarak tanımlamıştır. Yılmazlık, stres ya da zorluk içeren bir durumun üstesinden gelmek ya da çevresel risklere karşı direnç göstermek amacıyla kullanılan, ciddi riskler içeren yaşantıların ve bu yaşantılara rağmen elde edilen olumlu psikolojik sonuçların birleşimiyle ilgilenen etkileşimli bir kavramdır (Rutter, 2006, syf. 2). Risk içeren yaşantılara karşı gösterilen direnci ve psikopatolojiye yol açacağı düşünülen büyük bir risk karşısında beklenenin aksine olumlu sonuçlar elde etmeyi ifade etmektedir (Rutter, 1999, syf. 119-120). Boss’a (2006, syf. 48) göre yılmazlık, hayatın getirdiği zorluklar ve baskılar karşısında lastik gibi esnemeye ya da asma bir köprü gibi bükülmeye benzer. Asma köprü benzetmesinde stres, köprünün üzerinde hissettiği baskıyı temsil ederken zorlamalar köprünün sallanmasını ancak yerinde durmasını, kriz köprünün çökmesini, yılmazlık ise köprünün zarar görmeden üzerindeki baskıya bükülerek cevap vermesini ifade eder. Yılmazlığı bir süreç olarak ele alan tanımlara göre yılmazlık, önemli bir zorlukla karşılaşılması durumunda, olumlu uyum göstermeyle sonuçlanan dinamik bir süreçtir (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000, syf. 543). Bir zorluk ile karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, bir kriz durumunda gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreçtir (Walsh, 2006, syf. 4).

Psikoloji, psikiyatri, çocuk gelişimi ve sosyoloji gibi farklı alanlardan gelen çeşitli araştırmacılar üç durumu ifade etmek amacıyla yılmazlık terimini kullanmışlardır: yüksek risk durumuna rağmen iyi düzeyde gelişimsel sonuçlar elde etmek, stres altında olunmasına rağmen sürdürülebilir bir yeterliliğe sahip olmak ve travmadan kurtulmak (Werner, 1995).

Luthar ve diğerlerinin de (2000) belirttikleri gibi tanımlar, yılmazlığın iki öğesini içermektedir: Bunlar önemli bir tehdide ya da zorluğa maruz kalmak ve bu tehdide ya da zorluğa rağmen ayakta kalabilmek, uyum sağlayabilmektir. Stewart, Reid ve Mangham (1997) çeşitli yılmazlık tanımları arasındaki ortak noktaları tespit etmişlerdir. Buna göre yılmazlık a) bireyin ve çevresinin özelliklerinin karmaşık bir etkileşimini içerir b) stres ve başa çıkma becerisi arasındaki dengedir c) dinamik bir süreçtir d) gelişimseldir e) kişinin yeterlilik düzeyini arttırır.

Yılmazlık doğuştan gelen bir özellik olsa bile çevreyle olumlu etkileşime girmeden gelişme gösteremez (Greene ve Conrad, 2002). Yılmazlık zorluk durumuna rağmen ortaya çıkmaz; aksine bir **zorluk durumu sayesinde** ortaya çıkar (Walsh, 2006). Yılmazlık, bazı insanların sahip olup bazılarının sahip olamadığı bir özellik değildir. Koruyucu faktörlerle desteklenen ve doğuştan gelen bir kapasitedir. Kişisel özellikler yılmazlığa yol açmaz; yılmazlık, yılmaz olmanın getirdiği gelişimsel sonuçlardır. Bir diğer deyişle, sosyal yeterlilik, problem çözme, otonomi ve amaca sahip olmanın beraberinde getirdiği kişisel özelliklerden oluşmaktadır (Benard, 2004).

2. 2. Yılmazlıkla İlgili Kavramlar

Yılmazlık çeşitli kavramları bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram özelliği taşımaktadır. Aşağıda yılmazlıkla ilgisi olduğu düşünülen kavramlara ve bu kavramların yılmazlıkla olan ilişkisine değinilmektedir.

2.2.1. İncinirlik ve Yılmazlık

İngilizce'de "vulnerability" olarak ifade edilen incinirlik terimi Latince *vulnus* sözcüğünden türemiş olup incinmeye karşı savunmasız, saldırıya ya da zarar görmeye, eleştirilmeye ve alay edilmeye açık olmak olarak tanımlanmaktadır (Richardson ve Koller, 1992). İncinirlik, risk altındaki bazı insanların istenmeyen sonuçlar ya da sorunlar geliştirme eğiliminde olduklarını ifade eder (Greene ve Conrad, 2002). İncinir olma durumu, zayıflık olarak ele alınırken incinmezlik güçlü olmaktır (Walsh, 2006). İncinirlik ve yılmazlık tanımları karşılaştırıldığında, incinirliğin, bir zorluk durumu karşısında olumsuz sonuçlar doğurduğu, yılmazlığın ise incinirliğin aksine olumlu sonuçlar getirdiği söylenebilir.

2.2.2. Sağlamlık/Dayanıklılık (Hardiness) ve Yılmazlık

Dayanıklılık/sağlamlık kavramı Allport, Fromm, Kobasa ve Maddi gibi varoluşçu psikologlar tarafından geliştirilmiş (Bower, Chant ve Chantwin, 1998) olup adanmışlık (commitment), kontrol (control), ve meydan okuma (challange) olarak adlandırılan özelliklerden meydana gelmektedir: *adanmışlık, herhangi* bir zorluk durumundan çıkış yolu bulmada kendine güvenmeyi, olanlara seyirci kalmak yerine duruma müdahale etmeyi, bireyin yabancılaşması yerine olaylara ve durumlara dâhil olma kapasitesini ifade eder. Bu özellik, bireyi zorluklar karşısında güçsüz kalmaktan korur. *Kontrol,* kendini kurban olarak görmek yerine olayları kontrol edebileceğini düşünmeyi ve stres yaratan durumlarla başa çıkabileceğine dair bir inancı ifade eder. Üçüncü özellik olan *meydan okuma*, ise farklı ve zorlu deneyimler yaşayarak gelişme gösterilebileceğine inanmayı ve değişimi bir tehdit olarak algılamak yerine gelişme için fırsat olarak görmeyi ifade eder. Bu üç özellik birbiriyle yakından ilgili olup yılmaz olmayı sağlamaktadır (Maddi ve Khoshaba, 1994).

Bissonnette'ye (1998) göre ise yılmazlık, dayanıklılık/sağlamlık ve iyimserlik (optimism) gibi özelliklere sahip olmayı gerektirir. Üst düzey

stres yaşamış olmalarına rağmen sağlıklı kalabilen bireyler, aynı koşullarda yaşayıp da hastalanmış bireylerden daha farklı kişilik özelliklerine sahiptirler. Bireylerin sağlıklı kalabilmesini sağlayan bu özellikler dayanıklılık/sağlamlık (stres karşısında bireyin sahip olduğu özellikleri kullanarak bedensel ve psikolojik olarak sağlıklı kalmasını sağlayan bir kişilik yapısı) ve iyimserliktir (olayların genellikle olumlu sonuçlanacağına dair bir beklentiye sahip olmak). Dayanıklılık/sağlamlık ve iyimserlik, bireyin olumsuz yaşantıların üstesinden gelmesine yardımcı olarak yılmaz olmasını sağlar (Bissonnette, 1998).

Ailelerdeki dayanıklılık/sağlamlık, ailenin gereksinimleri ile uyumu arasında arabulucu olma gibi bir işleve sahiptir. Dayanıklılık/sağlamlığın gördüğü bu işlev, ailenin yılmaz olmasını sağlar. Dayanıklı/sağlam bir aile, yaşam üzerinde kontrol sahibidir. Stres içeren durumlar karşısında pasif kalmak yerine aktif davranarak duruma uyum sağlar. Değişimi bir tehdit olarak görmez; aksine değişimi, ailenin kendini geliştirmesi için bir fırsat olarak algılar. (Svavarsdottir ve Rayens, 2005).

2.2.3. Sağlık (Health), İyi Olma Durumu (Well-being) ve Yılmazlık

Sağlık (health), bireyin fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan iyi olma halidir; tıbbi ya da psikiyatrik semptomlara sahip olmamayı ya da sosyal izolasyona maruz kalmama durumunu içerir. Yılmazlık ise, aşırı stres karşısında bireyin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı olması ve hayattan keyif almasıdır. Tıbbi bir sosyolog olan Antonovsky, insanların hastalıklara direnç gösterebilmeleri için psikolojik, sosyal ve kültürel kaynakları kullanmaları ve problem durumların üstesinden gelebileceklerine inanmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Boss, 2006). Yılmazlığın sağlık üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Yılmaz kişiler, stresli durumlarda bile olumlu duygular yaşar. Böylece maruz kaldıkları zorluklara rağmen önceki durumlarına tekrar dönebilirler. Olumlu duygular, sağlık sorunlarına karşı bireyi koruyan bir tampon görevi görür (Tugade, Fredrickson ve Barrett, 2004).

İyi olma durumu (well-being) ise psikopatolojik bir soruna sahip olmamayı, fiziksel olarak sağlıklı olmayı, kişisel açıdan sürekli bir gelişim içinde olduğuna inanmayı, hayatta bir amaca sahip olmayı ve yaşamdan doyum almayı ifade eder. Stres, yılmaz bireylerin iyi olma durumları için bir tehlike değildir; aksine kişisel gelişimleri için bir fırsattır. Otobüs şoförleri, orduya bağlı kurtarma ekiplerinde çalışan askerler, şirket yöneticileri ve hasta bakıcılar gibi çeşitli örneklemler üzerinde yapılan araştırmalar yılmazlığın, hastalıkları azalttığını, yaşam kalitesini arttırdığını, depresyon ve tükenmişlik düzeylerini azaltarak bireylerin iyi olma durumlarını olumlu anlamda etkilediğini göstermektedir (Hong, Seltzer ve Krauss, 2001; O'Rourke, 2004).

2.2.4. Stres ve Yılmazlık

Lazarus ve Folkman'a (1984) göre stres, birey ve çevre arasında gelişen bir işlemdir, birey çevreden gelen gereksinimlerin kendi yeteneklerini aştığı durumlarla karşılaşır. Birey çevreye uyum yapma çabası içindeyken içsel ve dışşal koşulların zorlamasıyla bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde çaba harcamaya başlar. Stres bireyin bedensel ve psikolojik olarak yorulmasına neden olan bu durumu ifade eder. Başka bir deyişle bedensel ve ruhsal sınırların tehdit edilmesi ve zorlanması sonucunda stres ortaya çıkar (Kaner, 2009a). Yılmazlık ise stres nedeniyle bireyin işlevlerinde meydana gelen kesintinin çabucak üstesinden gelmek ve bir önceki işlev düzeyine geri dönmektir (Carver, 1998). Yılmaz insanlar stresli durumları birer tehdit olarak görmek yerine gelişmek için bir fırsat olarak görürler (O'Rourke, 2004).

2.2.5. Kriz ve Yılmazlık

Yunanca bir kelime olan *krisis* karar ya da dönüm noktası anlamına gelmektedir. Bir diğer deyişle, kriz, hem tehlike hem de fırsat anlamlarını temsil etmektedir. Kriz durumu çok önemli bir kararla karşı

karşıya kalmayı gerektirirken hem tehlikeli hem umut vericidir (Echterling, Presbury ve McKee, 2005). Yılmazlık ise kriz durumunun üstesinden gelerek olumlu sonuçlar elde etmeyi gerektirir.

2.2.6. Öğrenilmiş Güçlülük ve Yılmazlık

Antonovsky'ye (1990: Akt., Echterling, Presbury ve McKee, 2005) göre öğrenilmiş güçlülük, çeşitli felaketlerle karşılaşan insanların bu durumun üstesinden gelebilmek için başvurduğu stratejileri ifade etmektedir. İnsanlar, sadece çevreleri tarafından şekillendirilen varlıklar olmayıp güçlü yönlerini, becerilerini ve sahip oldukları kaynakları kullanarak yılmazlık özellikler de gösterebilirler.

2.2.7. Öz yetkinlik ve Yılmazlık

Bandura'ya (1982, 1986) göre öz-yetkinlik inancı, bireylerin olası durumlar ile başa çıkabilmeleri için gerekli olan eylemleri ne kadar iyi yapabildiklerine ilişkin yargılarıdır (Bandura, 1986). Bir diğer deyişle, bireyin, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı şekilde yerine getirme yeteneğine dair yargısıdır (Bandura, 1986).

İnsanlar belirli etkinlikleri başarılı bir şekilde yerine getirdiklerine ikna olduklarında çevrelerini daha iyi bir şekilde denetleyebilir ve etkileyebilirler. Bu inanç, yılmaz olmanın önemli bir öğesidir. Görüldüğü gibi yılmazlık ve yeterlilik birbirinden farklı iki kavramdır. Ancak bir risk ya da zorluk durumu karşısında yeterli düzeyde işlev gösterildiğinde yılmazlıktan bahsedilebilir (Patterson, 2002a).

2.3. Yılmazlık Modelleri

2.3.1. Kobasa'nın Arabuluculuk Modeli (The Mediational Model)

Kobasa'ya (1979) göre dayanıklılık/sağlamlık, zorluk durumunun olumlu bir şekilde ve bir fırsat olarak anlamlandırılmasını ve aktif başa çıkma stratejilerinin kullanılmasını sağlar. Zorluk durumundan kaçmak yerine problem çözmeye ve destek aramaya odaklanmayı sağlar. Böylece olumsuz sonuçlanabilecek bir olay olumlu bir deneyime dönüşür. Zorluk durumunun olumlu bir şekilde anlamlandırılması ve aktif başa çıkma stratejileri de bireyin iyi olma durumu üzerinde etkili olarak yılmaz olmayı sağlar. Sağlamlık/dayanıklılık, fiziksel ve psikolojik sağlık açısından yılmaz olmayı ifade eder. Sağlam/dayanıklı insan, yaşanan olayların kontrol edilebileceğine dair bir inanca sahiptir, yaşam etkinliklerinin bir parçası olduğunu hisseder ve değişimi, gelişim göstermenin bir yolu olarak görür.

2.3.2. Brown ve Rhodes'un Kuramsal Modeli: Yılmazlığı Besleyen Faktörleri Bütünleştirme ve Uyum Gösterme Süreci (The Process of Integrating and Adapting to Factors That Promote Resiliency)

Brown ve Rhodes (1991) risk altındaki gençlerde yılmazlığın hangi faktörler tarafından nasıl ve niçin beslendiğini bir modelle açıklamaktadırlar. Bu modele göre yılmazlık, işlev bozukluğundan kaçmaktan çok işlev bozukluğunun ardından gelen bir uyum durumunu ifade eder. Modelde dokuz unsur vurgulanmaktadır: *Stres kaynakları*, çocukluk dönemi boyunca karşılaşılan stresli durumları ifade eder. Çocukların etkili bir şekilde başa çıktığı stres kaynakları olduğu gibi stres karşısında incinir oldukları zamanlar da olmaktadır. İncinir oldukları bu durumlarda çocuklar daha önceki deneyimlerini, içinde bulundukları çevrenin koşullarını ve kendi kişisel özelliklerini gözden geçirerek yaşadıkları zor durum ve olası çözüm yollarıyla ilgili bir değerlendirmede bulunurlar (*faktörlerin değerlendirilmesi*). Zorluk durumunun üstesinden

nasıl geleceği konusunda kendisine yol gösterilen ve olumlu bir aile ortamında büyüyen yani olumlu *aile yaşantıları*na sahip olan çocuk, bir zorluk durumuyla başa çıkmada bu yaşantılardan yararlanır. Ailedeki olumlu yaşantılar, güçlük durumunun üstesinden gelmeyi sağlarken, olumsuz yaşantılar bunu engeller. Yaş, cinsiyet, sağlık durumu, zekâ, özel gereksinimler, güçlü ve zayıf yönler gibi *kişisel özellikler* ile ev dışındaki okul, iş, ilişkiler ve sorumlulukları kapsayan *çevresel koşullar* çocukların karşılaştıkları durumlara nasıl uyum sağladıkları üzerinde etkilidir. Aile yaşantıları, kişisel özellikler ve çevresel koşullar bir araya gelerek çocukların duruma nasıl uyum sağlayacaklarını belirler. Olumlu bir ev ortamı, yüksek zekâ düzeyi, olumlu bir rol modeli, güçlü dini inançlar, vb. destek mekanizmaları sayesinde bazı çocuklar zorluklarla daha kolay bir şekilde başa çıkar ve bu durum onları *incinmez* kılar. Kimi durumlarda çocuklar zorlukları aşmak için gerekli olan yolları bulmada güçlük çekerler. Böyle durumlarda, *işlev bozukluğu*na yol açan ailevi sorunlar, tehlikeli bir semtte yaşama, özgüven eksikliği gibi faktörler, yılmazlığın ortaya çıkmasını sağlayacak faktörlere ağır basar. Yılmaz çocuklar, yılmazlık özelliğini kazanmadan önce işlev bozukluğu durumunu yaşarlar. Ardından, işlev bozukluğuna yol açan faktörleri *yılmazlığı* sağlayacak şekilde yeniden düzenlerler (örn; daha istikrarlı bir ev ortamının oluşması, başka bir semte taşınmak, uzman yardımı almak, vb.) (Brown ve Rhodes, 1991).

2.3.3. Masten'in Risk ve Yılmazlık Modeli (Model of Risk and Resilience)

Bu modele göre etkili anne-babalık çocukların karşılaştığı riskler ve sahip oldukları kaynaklar ile elde ettikleri olumlu sonuçlar arasında arabuluculuk rolü üstlenir. Başka bir deyişle, risk karşısında çocuğun olumlu sonuçlar elde edip edemeyeceği anne-babaya bağlıdır. Etkili anne-babalık, risklerin yol açabileceği olumsuz etkileri hafifleterek ya da çocuğun sahip olduğu olumlu özellikleri pekiştirerek çocukta olumlu sonuçların ortaya çıkmasını sağlar. Yaşamlarında onlara destek veren anne-babanın varlığı, anne-babanın çocuğu motive etmesi, olumlu bir

benlik algısı ve çocuğun sahip olduğu bilişsel özellikler sonucun nasıl olacağını etkiler. Yılmazlık, olağanüstü bir olgu olmaktan çok insanın olağan uyum sürecinde görülen ve yaygın olarak karşılaşılan bir olgudur (Masten, 2001).

2.3.4. Kumpfer'in Yılmazlığın Çatısı Modeli (Resilience Framework)

Antik çağ Yunan tıp anlayışına göre hastalık, bireyin dünyasıyla uyum içinde olmamasından kaynaklanmaktadır. Akıl, beden ve bireyin dünyasında sahip olduğu güzellikler sağlıklı olmaya katkıda bulunmaktadır. Bu modelde, çocuğun kişisel güçleri, aile içi ya da kişiler arası dinamikler ile çevresel ya da toplum temelli stres kaynakları olmak üzere üç çeşit yılmazlık süreci ele alınmaktadır. Yılmazlığı geliştirmenin en önemli yollarından biri, yaşamda bir amaca sahip olmak ya da var oluşa bir anlam yüklemektir (Kumpfer ve Summerhays, 2006).

Çocuklara tercih yapma şansı tanınarak çevreyi değiştirmeleri sağlanabilir. Bilişsel yeniden yapılandırma yoluyla stres yaratan durumla ilgili ilk düşünceler ve algılar değiştirilerek ya da zorluk durumuna yeni anlamalar yüklenerek başka bir deyişle "limonları kullanarak limonata yapılabileceği" öğretilerek zorlukların üstesinden gelinebilir. Çocuklar manevi (yeteneklerin, biricikliğin, içsel kontrol odağının ve yaşamın amacının desteklenmesi), bilişsel (benlik saygısının desteklenmesi, akademik becerilerin ve bilgilerin kazandırılması), davranışsal (model olma, davranışsal yeterliliği pekiştirme), duygusal (duyguları ifade etme, ruh halinin kontrol edilmesine model olma, pekiştirme) ve fiziksel (sağlıklı olmayı ve sağlıklı tercihler yapmayı öğretme ve pekiştirme) olmak üzere beş alanda desteklenerek yılmaz bireyler olmaları sağlanabilir (Kumpfer ve Summerhays, 2006).

2.4. Risk ve Koruyucu Faktörler

Yılmazlıkla ilgili çeşitli kaynaklara bakıldığında "risk" içeren durumlara ve "koruyucu faktörlere" sıklıkla değinildiği görülmektedir. Risk

faktörleri, bireylerin etkili bir şekilde işlevde bulunmalarını tehdit eder (Hawley, 2000). Grotberg'e (1995) göre insan yaşamında savaşlar, yoksulluk, doğal felaketler gibi zorluklar/risk içeren durumlarla karşılaşılabileceği gibi boşanma, hastalık, engel durumu, iş kaybı gibi günlük yaşamda olabilecek zorluklarla da karşılaşılabilir. Koruyucu faktörler ise bir riskin etkilerini olumlu yönde değiştirir (Luthar, Sawyer ve Brown, 2006). Koruyucu faktörler, bir risk ya da zorluk durumunun etkisini azaltan, yumuşatan ya da ortadan kaldıran, uyumu sağlayıp yeterliliği geliştiren (Masten, 1994) ve zorluk durumunun beraberinde getirdiği sonuçlara karşı tampon görevi üstlenen kaynaklardır (Hawley, 2000). Risk faktörleri, olumsuz sonuçlar doğurabilecek olan tehlikeli ya da zorlu durumları ifade ederken (Spekman, Herman ve Vogel, 1993), koruyucu faktörler olumlu sonuçlar doğmasına yol açabilecek durumlar ve olaylardır (Keogh ve Weisner, 1993).

2.5. Ailede Yılmazlık

Yılmazlık sadece bireysel değil aynı zamanda ailesel ve toplumsal düzeyde de ortaya çıkan bir özelliktir. Başka bir deyişle, bireysel yılmazlığın yanı sıra okul, aile, akran grupları, toplum gibi bireylerin parçası oldukları daha geniş sosyal sistemlerin de yılmazlığı ele alınmaktadır (Greene ve Livingston, 2002). Yılmazlıkla ilgili ilk araştırmalar çocuklar ve yetişkin bireylerle ilgiliyken sonraki araştırmalarda aileler ve daha geniş toplumsal kurumlar da ele alınmıştır (McCubbin ve diğerleri, 1997; Greene ve Livingston, 2002; Patterson, 2002b). Aynı zorluk durumuyla karşılaşmalarına rağmen bazı ailelerin nasıl olup ta zorluk durumun üstesinden gelirken bazılarının da olumsuz sonuçlar elde ettiği incelenmiştir (Patterson, 2002b).

2.5.1. Ailenin Tanımı ve İşlevleri

Aile, aynı evde birlikte yaşayan, birbirine doğum, evlilik ya da evlat edinme ile bağlı iki ya da daha fazla sayıda kişiyi ifade der (Eshleman ve Bulcroft, 2006). Özgüven'e (2000) göre ise aile, "karşıt cinsten iki yetişkinin yasal ve törel bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan bir kurumdur" (Sayfa 24-25).

Ooms'a (1996) göre aile, aile oluşturma/aidiyet duygusu (bilişsel ve sosyal bir kimlik kazandırma, yaşam için bir anlam ve yön sağlama), aile üyelerine ekonomik destek sağlama (beslenme, barınma, giyinme gibi gereksinimleri karşılama), onları yetiştirme ve sosyalleştirme (bedensel, psikolojik, sosyal ve duygusal gelişimi destekleme, ortak sosyal değerleri ve normları kazandırma) ve incinir üyelerin korunması (engelli, hasta, vb. incinir durumdaki üyeleri koruma, onlara destek sağlama) gibi kendisini oluşturan üyeler ve içinde bulunduğu toplum için çeşitli işlevleri yerine getirir. Ailenin rollerinde, kurallarda, vb. değişikliğe giderek yetersizliği olan üyenin gereksinimlerini karşılamaya çalışması, incinir aile üyelerini koruma işlevini başarıyla yerine getirdiğini gösterir.

2.5.2. Ailede Yılmazlık Tanımları

Yılmazlık, zorluk durumuyla karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı sağlayan bir kapasitedir. Aynı zamanda kendini gerçekleştirmeyi, kriz durumu karşısında gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreçtir (Walsh, 2006, syf. 4). Stres ya da kriz durumu karşısında bazı aileler dağılırken bazıları bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmaktadır. Kriz durumu ve stres kaynakları, ailenin işlevlerini olumsuz etkileyerek bu olumsuz etkilerin ailenin bütün üyelerine ve onların ilişkilerine de yayılmasına neden olur. Patterson (2002b), ailenin gereksinimlerinin, ailenin sahip olduğu kaynakları aştığı ve ailedeki dengenin bozulduğu durumlarda yaşanan kriz durumunun, ailenin işlevlerini kesintiye uğratabileceği gibi geliştirebileceğini de belirtmiştir. Ailenin, özellikle risk içeren önemli durumlarla karşılaşıp olumlu sonuçlar

elde ettiği durumlarda yılmazlığı, ailenin "yenileyici gücü" olarak, başka bir deyişle gereksinimleri azaltıp yapılabilecekleri arttırarak ve/veya araçları değiştirerek dengeyi yeniden sağlamak olarak da ifade etmiştir. Yani aile üyeleri zorluklar sayesinde daha önceden farkına varmadıkları kaynaklarını ve becerilerini fark edebilirler (Walsh, 2002).

McCubbin ve McCubbin'e (1988, syf. 247) göre ise ailedeki yılmazlık, ailenin stresli durumlarla başa çıkabilme ve ailede dengeyi yeniden sağlayabilme becerisidir. Bireysel yılmazlıkta olduğu gibi ailedeki yılmazlık da önemli bir zorluk ya da kriz durumu karşısında içsel ve dışsal kaynakların kullanılmasıyla ailenin uyum sağlama, yeterli işlevde bulunma, ayakta kalabilme, bu koşullar altında bile gelişme gösterebilme ve eski haline dönme becerisidir (Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Hawley, 2000; Patterson, 2002a). Bireysel yılmazlığın aksine, aile yılmazlığında sonuçlar ailesel düzeyde olmalıdır (Patterson, 2002a). Ailedeki yılmazlık, aile üyelerinin bireysel yılmazlıklarının toplamından daha fazlasını ifade etmektedir (Boss, 2006). Ailenin yılmazlığı, ailenin kendine özgü yapısından ve dinamiklerinden etkilendiği kadar içinde bulunduğu gelişimsel, tarihsel ve kültürel bağlamdan da etkilenir (Hawley, 2000).

Ailede yılmazlık, işlevsel bir birim olan aile içinde yaşanan başa çıkma süreçleri ile uyumsal süreçleri ifade eder. Ailenin yaşanan zorlukları nasıl karşıladığı, kendini nasıl koruduğu ve kendini nasıl olup ta yeniden düzenleyip işlevlerine devam ettiği, ailedeki her üyenin ve birim olarak ailenin uyumu ve iyi olma durumu üzerinde etkili olmaktadır. Her aile çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde problem durumlarla karşılaşır. Yılmazlık, bir süreç olarak ele alındığında ailenin her durum karşısında yılmaz olması beklenemez. Bir zorluk durumu karşısında yılmaz olunurken bir diğeri söz konusu olduğunda yılmaz olunamayabilir (Patterson, 2002a).

Walsh'a göre (2006) ailedeki yılmazlık, çok sayıda değişkenden etkilenen ve zaman içinde değişen bir yapıya sahiptir. Aile yılmazlığı *inanç sistemleri, düzenlemeye ilişkin özellikler* ve *iletişimsel süreçler* olmak üzere üç süreçten oluşur:

1. İnanç sistemleri, *a) zorluk durumuna anlam yükleme* (ortak değerlerde birleşme, birlik duygusu, kriz değerlendirmesi, eski duruma dönme), *b) olumlu bakış açısı* (cesaret, sebat etmek, iyimserlik, sahip olunan güçlere

odaklanmak, girişimci olmak, olası duruma hâkim olmak, değiştirilemeyecek olanı kabullenmek) ve *c) maneviyat* (dini ritüeller, inanç, zorluklardan yeni şeyler öğrenerek değişime uğramak, yaratıcı olmak, daha geniş çaplı değerlere ve amaçlara sahip olmak) olmak üzere üç unsurdan oluşur.

2. Düzenlemeye ilişkin özellikler, *a) esneklik* (değişme kapasitesi, istikrarın sağlanması), *b) birbirine bağlılık* (karşılıklı destek, işbirliği, sözbirliği, bireysel farklılıklara ve gereksinimlere saygılı olmak, güçlü liderlik sergilemek, ilişkilerin sıkıntıya düştüğü durumlarda yeniden birbirine bağlanmak, uzlaşmak) ve *c) sosyal- ekonomik kaynaklar* (akrabalık bağlarına ve sosyal desteklere başvurmak, toplumda var olan kaynaklara ulaşmak, ekonomik anlamda emniyette olmak) olmak üzere üç elemandan oluşur.

3. İletişimsel süreçler, ise *a) açıklık* (açık ve tutarlı mesajlar vermek, belirsizlikleri açıklığa kavuşturmak), *b) duyguların açık olarak ifade edilmesi* (her türlü duygunun ifade edilmesi, karşılıklı empati, mizah, suçlamak yerine sorumluluk almak) ve c) *işbirlikçi problem çözme* (yaratıcı beyin fırtınaları, ortak karar almak ve çatışmaları çözmek, hedeflere odaklanarak somut adımlar atmak, hatalardan ders çıkarmak, önleyici tedbirler alarak olası zorluklara hazır olmak) olmak üzere üç unsurdan oluşur (Walsh, 2002).

Yukarıdaki süreçler, aile içinde incinir üyelerin olduğunu göstermesinin yanı sıra bir bütün olarak ailenin de yılmaz olmasını sağlayan süreçleri ifade etmektedir.

Ailedeki yılmazlık çok sayıda değişkenden etkilenen ve zaman içerisinde değişebilen bir yapıya sahiptir (Walsh, 2006). Ailenin yılmaz olmasını sağlayan faktörler McCubbin, McCubbin, Thompson, Han ve Allen (1997) tarafından üç başlık altında sıralanmaktadır:

1. *Ailedeki koruyucu faktörler:* Risk durumu karşısında ailenin dayanıklı olmasını sağlar.
2. *Ailedeki iyileşme faktörleri*: Ailedeki koruyucu faktörler ile bir araya gelerek kriz durumu karşısında ailenin işlevlerinde meydana gelen bozulmanın etkisini azaltarak önceki işlev durumuna dönmeyi sağlar.

3. *Ailedeki genel yılmazlık faktörleri*: Ailenin risk faktörlerine karşı dayanıklı olmasını ve kriz durumu karşısında uyumu sağlar.

Ailedeki koruyucu faktörler ile iyileşme faktörleri, ailenin incinirliğine ve ailesel krizlere karşıt olarak geliştirilen olumlu kavramlardır. Ailenin incinirliği, risk faktörleri karşısında ailenin olumsuz sonuçlar geliştireceğini, işlevlerinde bir bozulmanın meydana geleceğini; ailesel kiriz ise ailenin, istikrarsızlık geliştirmeye ve işlevlerde bozulmanın devam etmeye elverişli olduğunu ifade eder. Aileler, zorluk durumunun üstesinden gelmek için işlevlerinde değişikliğe giderek duruma uyum sağlarlar. Kriz durumuna uyum sağlamak ve önceki duruma dönmek için koruyucu faktörler dışında ailedeki iyileşme faktörlerini de kullanırlar (McCubbin ve diğerleri, 1997).

McCubbin ve diğerleri (1997) tarafından kronik hastalıkları olan çocukların gelişimsel ve fizyolojik açıdan olumlu değişimler yaşamalarında önemli etkiler yaratan ailedeki iyileşme faktörleri a) Ailenin bütünlüğü: anne-babanın aileyi bir arada tutma çabası, olumlu bir bakış açısı geliştirmesi b) Aile desteği ve güven: anne-babanın toplumdan ve arkadaşlarından destek alma ve öz-güvenlerini geliştirme yönündeki çabaları c) Ailenin dinlenmek ve eğlenmek için kendine zaman ayırması, çeşitli etkinliklere katılması, kurallara ve ailede kontrole önem vermesi ve d) Ailenin iyimserliği ve çocuğun durumuyla ilgili donanımlı olması olarak ifade edilmektedir. Ailenin sahip olduğu genel yılmazlık özellikleri ise aşağıda verilmiştir:

1. *Ailede problem çözmeye yönelik iletişim*: Paylaşımda bulunmak, başa çıkma stratejileri geliştirmek, uyum ve dengeyi sağlamak,
2. *Eşitlik:* Eşlerde hem kadının hem erkeğin bağımsız olması ve kendine güvenmesi sağlanarak kriz durumuyla başa çıkabilmek,
3. *Maneviyat:* Manevi inançlar ve uygulamalarla ailelerin zorluk durumuna bir anlam yüklemesi,
4. *Esneklik:* İstikrarın sağlanması amacıyla ailenin roller, kurallar, vb. işlevsel özelliklerinde değişikliğe giderek uyumu ve dengeyi sağlaması,
5. *Doğruluk*: Zorluk durumuyla karşılaştığında ailenin gerek aile içinde gerek sosyal, tıbbi, vb. alanlarda doğru bilgiye ulaşması, bu bilginin zorlukları nasıl aşacağı konusunda aileye yol göstermesi,

6. *Umut:* Ailenin geleceğe dair olumlu beklentiler taşıması ve umutlu olması,

7. *Ailede dayanıklılık/sağlamlık*: Problem durumun üstesinden gelmek için ailenin birlikte hareket etmesi, zorlukları gelişim için bir fırsat olarak görmesi ve olayları kontrol edebileceğine dair bir inanç taşıması,

8. *Birlikte geçirilen zaman ve rutinler*: Ailede istikrarın ve devamlılığın sağlanması için bazı rutinlerin devam ettirilmesi,

9. Hem koruyucu hem iyileşme faktörü olarak büyük önem taşıyan *sosyal destek*,

10. *Sağlık*: Aile üyelerinin bedensel ve duygusal sağlıklarının ve iyi olma durumlarının, hem koruyucu hem iyileşme faktörü olarak etkili olması (McCubbin ve diğerleri, 1997).

Patterson (1991) ise kronik bir hastalığa sahip ya da engelli çocuğu olan yılmaz ailelerin sahip olduğu özellikleri ve uzmanların ailelerde yılmazlığı geliştirici çabaları ve bu çabaları destekleyecek önlemleri aşağıdaki gibi açıklamıştır.

1. Yetersizlik durumunu, ailenin diğer gereksinimleriyle dengelerler. Yılmaz aileler, yetersizlik durumunun gerektirdiklerini, ailenin diğer üyelerinin gereksinimleriyle dengeler. Aileler sağlık, eğitim, sosyal kaynaklar gibi mevcut hizmetlerden yararlanmaları konusunda bilgilendirilmelidir.

2. Sınırlarını net bir şekilde belirlerler. Çeşitli hizmetlere gereksinimi olduğu için bu hizmetleri sunanlar tarafından ailenin sınırları ihlal edilebilir. Ailenin rutinlerine ve ritüellerine olabildiğince az engel olunması için hizmet veren uzmanlar ve aile, hizmetlerin sunulmasını dikkatli bir şekilde planlamalıdır.

3. Gelişmiş bir iletişim yeteneğine sahiptirler. Aile, kendisinin ve engelli üyesinin ihtiyaçlarının ve duygularının ailenin diğer üyeleriyle ve uzmanlarla paylaşılmasını sağlayacak iletişim becerilerine sahip olmalıdır.

4. Duruma olumlu anlamlar yüklerler. Çocuğun durumuyla ve güçlü yönleriyle ilgili olumlu yaklaşımlar, çocuk ve aile için sağlıklı sonuçlar doğurmaktadır. Aileyle çalışan uzmanlar çocuğun ve ailenin güçlü yönlerine yoğunlaşarak olumlu yaklaşımlar geliştirmesinde aileye yardım etmelidir.

5. Esnektirler. Değişen durumlara uyum sağlama becerisi, yılmaz ailelerin önemli bir özelliğidir. Kuralların, rollerin ve beklentilerin oluşturulmasında esnek olan ailelerde, engelli çocuklar olumlu kazanımlar elde etmektedirler. Aileyle çalışan uzmanlar, ailede esnekliği sağlamak için çocuğun yaşının ve engel durumunun gelişimsel özellikleri hakkında aileye bilgi vermeli, çocukları hakkında gelişimsel olarak uygun sınırlar ve gerçekçi beklentiler oluşturmada anne-babaya yardım etmeli ve aile üyelerini, birbirleriyle zaman geçirdikleri kadar kendilerine de zaman ayırmaları konusunda teşvik etmelidirler.

6. Birlik içindedirler. Aile üyelerini bir arada tutan duygusal bağlılık olan birlik duygusu, yılmaz ailelerin bir diğer önemli özelliğidir. Engelli çocuk, ailede bulunan hiçbir yetişkine yakınlık ya da bağlılık hissetmiyorsa çocukla çalışan uzman, çocuğun yakın ilişki içinde olduğu ve çocuğu destekleyen başka bir yetişkinin varlığından emin olmalıdır. Aileye yönelik yapılacak müdahaleler ailedeki birliği destekleyici nitelikte olmalıdır.

7. Toplumla bütünleşmişlerdir. Bir engel durumunun varlığı ailenin ve çocuğun toplumdan soyutlanmasına yol açabilir. Engel durumunun özelliği sosyalleşme fırsatlarını sınırlandırabilir. Aile dışındaki destekleyici ilişkilerin varlığı yılmazlığın gelişmesine katkı sağlayan önemli bir koruyucu faktördür. Sosyal desteklerden yararlanmak, soyutlanmayı azalttığı gibi aileler için pek çok kaynaktan yararlanma fırsatı da sağlamaktadır. Ailelerin sosyal ilişkiler içine girmesini engelleyen unsurlar belirlenmeli ve özel gereksinimlere uyum sağlamak için gerekli uyarlamalar yapılmalıdır.

8. Durumla etkili bir şekilde başa çıkarlar. Çocuğun yaşına ve yetersizlik durumunun gereksinimlerine uygun olarak aile ve uzmanlar yeni başa çıkma becerileri geliştirmede birlikte çalışmalıdır. Örneğin, engelli çocuğun, ergenliğe girdiğinde kendi başına daha bağımsız bir biçimde yeni başa çıkma becerilerini öğrenmesi gerekeceği için, aile üyelerinin engel durumuyla başa çıkmadaki rolü azalacak ve yeni denetim becerileri edinmesi gerekecektir.

9. Uzmanlarla işbirliği içindedirler. Etkili ortaklık, uzmanların, ailenin ve engelli çocuğun aktif katılımını gerektirir. Sağlıklı bir işbirliğini sağlamak için aileyle çalışan uzmanlar çocuğun ve ailenin, durumu, bu durumun aile

üzerindeki etkisini nasıl algıladığını dinlemeli ve buna saygı göstermeli, aileyi ve çocuğu karar verme sürecine dâhil etmeli, engel durumuyla ilgili yeni gelişmelerden çocuğu ve aileyi haberdar etmeli ve gelişimsel olarak uygun bilgi vererek rehber olmalıdır.

Lee ve diğerlerine (2004) göre yılmaz ailelerin özellikleri dört başlık altında toplanmaktadır:

1) Ailede var olan özellikler: Birlik, din, olumlu bakış açısı, olgun bir şekilde düşünme, ailenin özgüveni (yaşanan zorluğun üstesinden gelmek için gösterdikleri çaba konusunda ailenin kendisiyle gurur duyması)

2) Aile üyelerinin uyumu: Esneklik (ör: daha önce ev işlerinde eşine yardım etmeyen babanın çocuk hastalandıktan sonra ev işlerine yardım etmesi), aile üyeleri arasındaki bağlılık (birlikte zaman harcama), aile üyeleri arasında iletişimin ve duyguların açık ifadesi (kararların ortak alınması), karşılıklı anlayış, aile üyelerinin gereksinimlerini karşılamada dengenin sağlanması

3) *Strese cevap verme:* Uyum sağlama (aile üyelerinin yeni rollerine uyum sağlaması), olağan duruma dönme isteği, hedeflere ulaşmada sabırlı olma, stresi kontrol etme becerisi, önemli durumları kabul etmeye hazır olma, sorumluluk alma

4) Dışsal uyum: Ekonomik ve sosyal kaynaklar (ör: babanın iş arkadaşlarının bir fon oluşturması, kardeşlerinden maddi destek alması), önceden bilgi almak, uzmanlarla işbirliğini sürdürmek, olumlu sosyal ilişkileri sürdürme becerisi, aile üyelerinin liderliği

2.5.3. Ailede Yılmazlık Modelleri

Çeşitli zorluk durumlarıyla karşılaşan ailelerin bu zorluklarla nasıl başa çıktığı, zorluk durumu ortaya çıkmadan önceki denge durumunu yeniden nasıl sağladığı ve ailenin işlevlerini yeterli düzeyde nasıl yerine getirdiği çeşitli kuramcılar (Cornille, Boroto, Barnes ve Hall, 1996; Hill, 1958; McCubbin ve Patterson, 1982; 1983; Olson, 1993) tarafından modeller çerçevesinde açıklanmıştır. Aşağıda bu modellerden bazıları hakkında bilgi verilmektedir.

Hill'in ABCX Kriz Modeli

Hill (1949) II. Dünya Savaşı sırasında ayrı düşmüş ve yeniden bir araya gelmiş aileleri incelediği araştırmasında esnek olmanın ve uyum sağlamanın ailelerin sağlıklı kalmasında kilit bir önemi olduğunu vurgulamış ve ABCX Kriz Modeli'ni geliştirmiştir. Bu modelde yer alan simgelerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

A (Stres içeren olay): Ölüm, savaş, boşanma, işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk, anne-baba olma, vb. gibi stres içeren durumlar bir bütün olarak aileyi etkiler ve ailedeki kurallarda, sınırlarda ve değerlerde değişikliğe gitme gibi sosyal sistemin değişimini gerektirir.

B (Ailenin kaynakları): Stres durumunun beraberinde getirdiği gereksinimleri karşılamak için ailenin sahip olduğu kaynakları ifade eder. Bu kaynaklar ailede bir kriz ya da kesinti durumunun yaşanmasını engeller.

C (Ailenin durumu nasıl tanımladığı): Aile stres yaratan olayı fırsat ya da tehdit olarak tanımlayabilir. Sahip olunan yeterliliklerle (ör: kaynaklar, başa çıkma stratejileri) ailenin gereksinimleri (ör: tehditler, zorluklar) arasındaki dengenin ailenin işlevlerini yerine getirecek şekilde sağlanamaması durumunda stres ortaya çıkar. Stres durumu, ailenin özelliklerine, karşılaşılan durumun niteliğine ve aile üyelerinin psikolojik ve bedensel iyilik durumlarına göre farklılık gösterir.

X (Kriz durumu): İstikrarı sağlamada ailenin yetersiz kalışını ve aile yapısında ve etkileşimlerde değişikliğe gidilmesi yolundaki devamlı bir baskı durumunu ifade eder. Aile, sahip olduğu kaynakları kullanarak stres durumunun bir krize dönüşmesini engelleyebilir (Hill, 1958).

İş yaşamının yol açtığı stres ile aile, iş yeri ve toplumsal kaynaklardan sağlanan sosyal desteğin anne-babaların uyumu üzerindeki etkisi ABCX Modelinden yola çıkılarak incelenmiş; stres karşısında aileden, iş yerinden ve toplumsal kaynaklardan sağlanan sosyal desteğin anne-babaların uyumuna olumlu yönde katkıda bulunduğu görülmüştür (Bowen, Orthner ve Zimmerman, 1993).

Darling, Olmstead ve Tiggleman (2009) AIDS hastaları ile onlara destek veren aile üyelerinde stres ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi

ABCX Modelini temel alarak incelemiş; stresin yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediğini, işlevlerini yerine getiren ailelerden gelen katılımcıların başa çıkma düzeylerinin arttığını; bu durumun da yaşam doyumunu olumlu yönde geliştirdiğini bulmuşlardır.

McCubbin ve Patterson'ın Çift ABCX Modeli

McCubbin ve Patterson (1982) Vietnam Savaşı sırasında kaybolan ya da esir alınan Amerikan askerlerinin ailelerini ele aldıkları boylamsal araştırma sonucunda kriz öncesi değişkenlere vurgu yapan ABCX modeline kriz sonrası değişkenleri de ekleyerek Çift ABCX Modeli geliştirilmiştir. Bu model ailenin, uyum becerisini etkileyebilecek diğer stres durumlarını ve değişiklikleri, kriz durumuyla başa çıkmada ailenin kullandığı psikolojik ve sosyal destekleri, istenen sonuca ulaşmak için ailenin yaşadığı süreçleri ve ailenin tüm bu çabalarının sonuçlarını tespit etmeyi amaçlar. Modele ilişkin değişkenler aşağıda verilmiştir:

xX Faktörü (Ailenin uyumu): Çift ABCX Modeli, analizi, aile üyeleri, bir bütün olarak aile ve ailenin parçası olduğu toplum düzeyinde gerçekleştirir. Ailenin uyumu karşılıklı ilişkilerle başarılır. Bu düzeylerden birinde yaşanan bir gereksinim, diğer üyelerin sahip oldukları kapasiteler sayesinde karşılanarak bir denge durumu oluşturulur. Birinci düzeyde, aile üyeleri ile bir bütün olarak aile arasında bir dengenin sağlanmasına çalışılır. Aile üyelerinden birinin gereksinimlerinin, ailenin güçlerini aştığı durumda denge bozulur. İkinci düzeyde bir bütün olarak aile ve toplum arasında denge aranır. Aile üyelerinin bir yandan toplum hayatına katılımlarının diğer yandan aile içindeki katılımlarını devam ettirmeleri gerekir. Bu durum, stresle sonuçlanarak denge durumunun bozulmasına yol açabilir (McCubbin ve Patterson, 1982; 1983).

aA Faktörü (Ailenin Gereksinimleri/Birikme): Engelli çocuk dünyaya gelmeden önce de eşler arasında işlevlerle ilgili bir sorun olabilir. Engelli çocuk, bu işlev bozukluğunun daha da artmasına neden olabilir. Çocuğun engel durumunun neden olduğu problemler diğer problemlerle birleştiğinde daha fazla strese yol açar (Seligman ve Darling, 1989). Bireylerin, ailelerin ve toplumların gereksinimleri zamanla değişen bir

yapıya sahiptir. Kriz durumu zaman içinde çözüldüğü için aile stres yaratan tek bir durumla uğraşmaz. Stres yaratan durumlar birikir. Bu birikme beş stres türü altında toplanır: 1) Başlangıçta karşılaşılan stres ve zorluk durumları (ör: bebeğin doğması) 2) Günlük hayatta yaşanan olağan geçişler 3) Önceki zorluklar (örn., bebeğin doğumundan önce babanın işini kaybetmesi) 4) Ailenin başa çıkma çabalarının sonuçları: örn., maddi zorlukların üstesinden gelmek için babanın iki işte birden çalışması, anneyi yalnız bırakması 5) Aile içindeki ve sosyal belirsizlikler: değişim, geleceğe dair bir belirsizlik durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kendi içinde yaşadığı değişiklikler de ailenin belirsizlik yaşamasına neden olabilir (örn; boşanmış bir çift söz konusu olduğunda anne ve çocuk birlikte yaşıyorsa babanın hâlâ ailenin bir parçası olup olmadığının belirsiz oluşu). Toplum, zorluk durumunun üstesinden gelmeyi sağlayacak çözümler sunmadığında aile bir belirsizlik yaşayabilir (McCubbin ve Patterson, 1982; 1983).

bB Faktörü (Ailenin uyumsal kaynakları): Ailenin kriz durumuna uyum sağlamasında üç tür kaynak bulunmaktadır:

1) Aile üyelerinin bireysel kaynakları: maddi ve eğitimsel kaynaklar (problem çözme becerileri, bilişsel yeterlilikler), bedensel ve duygusal sağlık ve psikolojik kaynaklar (ör: kişilik özellikleri),

2) Ailenin kendi içindeki kaynakları: ailenin birliği, uyumu, esnekliği,

3) Sosyal destekler: a) duygusal destek: ailenin ve üyelerinin sevildiklerini ve önemsendiklerini hissetmeleri, b) güven desteği: ailenin ve üyelerinin değer verildiklerini ve saygı duyulduklarını hissetmeleri, c) ağ (akraba, arkadaş, komşu, karşılıklı destek grupları) desteği: ailenin ve üyelerinin bir ağa ait olduklarını hissetmeleri (McCubbin ve Patterson, 1982; 1983).

cC Faktörü (Ailenin durumu nasıl tanımladığı ve duruma yüklediği anlam): Ailenin durumu, gelişim için bir fırsat olarak görmesi ailenin durumla başa çıkmasını ve uyumunu kolaylaştırmaktadır. Böylesi olumlu anlamlar, gerçeği inkâr etmeyi ya da küçümsemeyi içermez (McCubbin ve Patterson, 1982; 1983).

Çift ABCX Modeli'nin 2-19 yaş arası ruh sağlığı problemleri olan çocuğa sahip anne-babalar (Duchovic, Gerkensmeyer ve Wu, 2009), eşcinsel çocuğu olan anne-babalar, (Willoughby, Doty ve Malik, 2008),

farklı kültürlerden gelen ve engelli çocuğu olan aileler (Xu, 2007), zihinsel engelli çocuğu olan anne-babalar (Liu, Lambert ve Lambert, 2007) gibi farklı örneklemlerde stres ve ailenin uyumu arasındaki ilişkiyi açıklamada yeterli olduğu görülmüştür.

Okul çağında gelişimsel yetersizliği olan ve olmayan çocukların anne-babalarında çocuğun problem davranışlarının, anne-babanın yaşadığı stresin, iyi olma durumunun ve formal ve infromal sosyal destek kaynaklarının ele alındığı bir araştırmada sosyal desteklerin anne-babaların güçlü yanlarını, yeteneklerini ve eylemlerini olumlu yönde geliştirerek yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlamada ABCX Modeli ile Çift ABCX Modeli karşılaştırılmış ve ABCX Modeli'nin daha açıklayıcı olduğu görülmüştür (Nachshen ve Minnes, 2005).

McCubbin ve Patterson'ın Aile Uyumu ve Uyum Tepkisi Modeli (Family Adjustment and Adaptation Response Model- FAAR)

McCubbin ve Patterson (1983), Çift ABCX Modeli'nde değişikliğe giderek ailenin zorluk durumuna uyumunu ve yeniden bir denge durumu sağlamasını iki evreden oluşan bir süreç olarak ele alan FAAR Modelini geliştirmiştir. FAAR Modeline göre ailelerin stres durumu karşısında istikrarı sağlama süreci iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşama olan **psikolojik uyum** (adjustment) aşamasında ailenin stres durumu yaşanmadan önceki özellikleri etkili olmaktadır. Aile, stres durumunu, bu durumun beraberinde getirdiği diğer zorlukları ve ailede önceden bulunan sıkıntıların beraberinde getirdiği gereksinimleri karşılamaya çalışır. Bu aşamada, yapısında ve özelliklerinde olabildiğince az değişikliğe giderek gereksinimleri karşılamaya çalışır. Aile tarafından psikolojik uyuma yönelik üç temel başa çıkma stratejisi kullanılır: **Kaçınma** (avoidance), problem durum kendiliğinden yok olur düşüncesiyle durumu inkâr etmek ya da görmezden gelmeyi, **Bertaraf etme** (elimination), ailenin stresli durumu değiştirerek ya da ortadan kaldırarak gereksinimlerinden kurtulmaya yönelik aktif bir çabasını, **Sindirme** (assimilation) ailenin, stres durumunun doğurduğu gereksinimleri var olan yapısı ve özellikleri içine dâhil etmesi

ve kendi içinde küçük değişikliklere giderek gereksinimleri emmesini ifade eder.

Kimi durumlarda psikolojik uyum odaklı başa çıkma stratejileri, gereksinimlerle yeterlilikler arasındaki dengenin kurulmasını sağlayamaz. Bu durumda aile bir kriz yaşar. Kriz durumu, ailenin işlev düzeyi bakımından önceki durumuna dönmesini ve istikrar kurmasını gerektirir. Bu da ailede **genel uyum** (adaptation) aşamasının başlangıcı olur. İkinci aşama olan genel uyum aşamasında aile ilk olarak var olan rollerde, kurallarda, hedeflerde ve etkileşimin özelliklerinde değişiklikler yaparak yeniden yapılanma yoluna gider. Ardından, aile üyeleri bir bütün olarak bir arada çalışır ve güçlerini birleştirir. Bu yeniden yapılanma ve birleşme süreci zaman içinde genel uyuma doğru gelişme gösterir. Bu aşamada başvurulan uyumsal başa çıkma becerileri şöyle sıralanabilir: **Sinerji (Synergizing):** Aile, ortak bir yaşam tarzını paylaşmak yolunda birlikte çaba harcar. Bu ortak yaşam hiçbir üye tarafından tek başına başarılamaz; ancak karşılıklı birliktelik ve dayanışma sayesinde gerçekleşir. **Arayüzey (interface):** Aile, toplumun diğer kurumlarıyla ilişki içinde olan yarı kapalı bir sistemdir. Kendi içinde değişikliğe giderek toplumla da yeni bir uyumu sağlamaya çalışır. Yeni kurallar ve işlemler oluşturması gerekir (ör: bekâr bir annenin yeni taşındığı mahallede yeni bir uyum durumunu sağlamaya çalışması). **Uzlaşma (Compromising):** Aile her zaman bütün gereksinimlerini karşılayacak şekilde aile içinde ve toplumla arasında mükemmel bir uyum sağlayamayabilir. Bu durumda, durumu gerçekçi bir şekilde değerlendirerek mükemmelden az bir çözümü kabul eder (McCubbin ve Patterson, 1983; Patterson, 2002a; Patterson, 2002b).

Genel uyumun başarılı olması aile sisteminin devamlılığı, bütünlük, maneviyat ve aile üyelerinin benlik saygısı gibi çeşitli başa çıkma çabalarına da bağlıdır. Aile bir sistem olduğu için, başa çıkma stratejileri ailenin aynı anda çok sayıda boyutu birden idare etmesini gerektirir. Başa çıkma, organizasyonu, birliği ve bireysel gelişimi destekleyen, aile içinde bir dengenin başarılmasını sağlayan bir süreç halini alır (McCubbin ve Patterson, 1983; Patterson, 2002a; Patterson, 2002b).

Ailenin gereksinimleri olağan/normal ve olağan olmayan stres kaynakları, ailenin süregelen zorlukları (çözülmemiş, gizli gerilimler) ve günlük zorluklardan oluşur. Ailenin kapasitesi, sahip olduğu maddi ve psikososyal kaynaklar ile ailenin başa çıkma davranışlarından meydana gelir. FAAR Modeli'ne göre aile gereksinimleri ile yeteneklerini dengelemeye çalışır. Gerek gereksinimler gerek yetenekler tek tek aile üyeleri, bir bütün olarak aile ve toplumsal bağlamlar olmak üzere üç ayrı düzeyde ortaya çıkabilir. Örneğin, bir çocuğun engelli tanısı alması bireysel düzeyde bir gereksinim iken çocuğun engel durumuyla başa çıkmada eşler arasında yaşanan anlaşmazlık aile düzeyinde bir gereksinimi ortaya çıkarır. Engel durumuyla ilgili olarak toplum tarafından etiketlenmek ise toplumsal düzeyde bir gereksinimi ortaya çıkarır. Anne-baba eğitimi, ailedeki bağlılık ile yeterli sağlık ve eğitim hizmetleri üç ayrı düzeydeki yeteneklere örnek olarak gösterilebilir (McCubbin ve Patterson, 1983; Patterson, 2002a; Patterson, 2002b).

Sonuç olarak, psikolojik uyum evresinde aile var olan yetenekleriyle zorlukların üstesinden gelmeye çalışır. Gereksinimler, kaynakları çok aştığında kriz durumu ortaya çıkar ve denge durumunun kaybolmasına yol açar. Genel uyum evresinde aile, yeni kaynaklara ve başa çıkma stratejilerine başvurarak gereksinimleri azaltarak ve durumu algılayış biçimini değiştirerek denge durumunu sağlamaya çalışır.

FAAR Modeli'nin ikinci evliliğini yapmış olan anne-babaların ailelerinde yılmazlığı açıklamada (Greeff ve Du Toit, 2009), sosyal destek kaynakları ile başa çıkma stratejilerinin yılmazlık üzerindeki etkisini belirlemede (Greeff, Vansteenwegen ve Ide, 2006), kanser hastası çocuğu olan anne-babaların, durumun beraberinde getirdiği zorlukların üstesinden gelirken hangi yılmazlık faktörlerinin etkili olduğunu tespit etmede (McCubbin ve diğerleri, 2002), sosyal desteklerin, otistik çocuğu olan anne-baların stresle başa çıkmaları üzerindeki etkisini belirlemede (Twoy, Connolly ve Novak, 2007) ve çiftçilikle uğraşan ailelerin doğal felaketlerle başa çıkma kaynaklarını açıklamada (Sutherland ve Glendinnig, 2008) etkili olduğu görülmüştür.

Olson'un Circumplex Modeli

Olson tarafından geliştirilen bu model, aile içi birliğe, uyuma ve iletişime vurgu yapar. *Birlik,* aile üyelerinin birbirine bağlılık derecesini ya da duygusal anlamda birbirinden ne kadar ayrı olduğunu ifade eder. Birliğin olduğunu gösteren unsurlar duygusal temaslar, sınırlar, koalisyonlar, zaman ve mekân paylaşımı, arkadaşlar, karar verme, ilgi alanları ve boş zaman etkinlikleridir. Ailedeki birlik en düşükten en yükseğe giden dört farklı düzeyde ortaya çıkmaktadır. Aile üyelerinin bireyselliğinin ön planda ve ailedeki birliğin çok düşük olduğu en alt seviyedeki birlik düzeyi (disengaged) ile aile üyelerinin birbirine aşırı bağımlı olduğu ve aile üyelerinin bireyselliğinin önemsenmediği aşırı düzeydeki birlik (enmeshed) ailenin işlevlerini yerine getirmesini olumsuz etkiler. Aile üyelerinin birbirine orta (separated) ya da üst düzeyde (connected) bağımlı olduğu, hem bireyselliğin hem aile olarak birlikteliğin önemsendiği ailelerdeki birlik düzeyi ailesel işlevlerin başarılı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaktadır. *Uyum i*se değişim durumunda ailenin kendi içindeki rollerde ve kurallarda gösterdiği esnekliği ve yeteneği, başka bir deyişle bir sistem olan ailenin değişim karşısında bir denge durumunu nasıl sağladığını ifade eder. Ailede uyumunun öğeleri ise girişkenlik, kontrol, disiplin ve aile üyelerinin birbiriyle nasıl konuştuklarıdır. Ailede uyum katı (rigid), yapılandırılmış (structured), esnek (flexible) ve kaotik (chaotic) olmak üzere dört düzeyde ortaya çıkmaktadır. Esneklik açısından katı ailelerde aile reisinin baskın olması ile rollerde ve kurallarda değişikliğe gidilmemesi ailenin işlevlerini yerine getirmesini olumsuz etkilemektedir. Kaotik bir ailede ise aile reisliği belirgin olmamakta, kararlar ani bir şekilde alınmakta ve ailedeki roller belirsiz olup sık sık değişmektedir. Bu kargaşa ailedeki dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Yapılandırılmış bir uyumun olduğu ailelerde aile üylerinin alınan kararlarda bir dereceye kadar payı olmakta, roller kalıcı olup kurallarda bazen değişikliğe gidilmektedir. Esnek bir ailede ise karar alma mekanizmasında eşitlikçi bir yaklaşım ön planda olmakta, rollerde ve kurallarda gerekli oldukça kolaylıkla değişikliğe gidilmektedir. Birlik düzeyinde olduğu gibi ailedeki uyum düzeyinin de uç noktalarda olması

ailenin işlevlerini yerine getirmesini olumsuz etkilemektedir. Ailedeki uyumun daha dengeli düzeyde olduğu yapılandırılmış ve esnek düzeyler, ailenin işlevleri üzerine olumlu etkilere sahip olmaktadır. Modelin üçüncü boyutu olan ***iletişim,*** birliği ve uyumu kolaylaştırmaktadır. Aile üyelerinin birbirini dinlemesi, empati kurması, diğer üyeler adına konuşmak yerine sadece kendi adına konuşması, duygu ve düşüncelerin paylaşımı, aile üylerinin birbirini önemsemesi ve birbirine saygı göstermesi iletişimin öğelerini oluşturmaktadır. Üst düzey iletişim becerilerine sahip ailelerde denge durumu daha kolay sağlanmaktadır (Olson ve McCubbin,1982; Olson, 2000).

Aile üyelerinden biriyle ilgili bir değişim talebi, bir sistem olarak aile tarafından karşılanmaya çalışılır. Ailedeki sistemin değişmek zorunda kaldığı bir kriz durumu karşısında uyum ve birlik açısından dengeli aileler kaynaklarını seferber ederek krizle daha etkili bir başa çıkar. Uyumun ve birliğin dengeli olmadığı aileler ise bu bu kaynaklardan yoksun oldukları için kriz durumuna uyum sağlamada daha fazla zorlanır (Olson, 2000).

Bu modele ait "1) Dengeli (uç noktalarda olmayan) bir birliğin ve esnekliğin olduğu aileler daha iyi işlevde bulunurlar 2) Etkili iletişim becerileri, dengeli ailelerin gerektiğinde birlik ve esneklik düzeylerini değiştirmelerini ve yeniden düzenlemelerini sağlayacak şeklinde işlerler" yönündeki iki temel varsayım çeşitli araştırmalar tarafından da desteklenmiştir (Olson, 1986; Olson ve diğerleri, 1983; Thomas ve Olson, 1993; Olson, 2000; Cohen ve diğerleri, 2002).

Ailelerin özelliklerinin ergenlerin benlik saygısı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla aile içi birliğe ve uyuma vurgu yapan Circumplex Modeli'ne başvurulmuş; ailedeki birlik ve uyum arttıkça ergenlerin benlik saygısının da arttığı sonucu elde edilmiştir (Kawash ve Kozeluk, 1990).

Kosciulek'in (1996) kafa travması geçiren kişilerin anneleriyle ilgili yürüttüğü bir araştırmada Circumplex Modeli kullanılarak anneler aile türleri, ailelerin işlevlerini yerine getirmesi ve iletişim becerileri açısından incelenmiş ve modelin aileleri değerlendirmede ve müdahalede aşamasında kullanılabilir bir model olduğu sonucuna varılmıştır.

Yahav (2002) ailedeki birlik ve uyum ile çocuklardaki problem davranışları Circumplex Modeli'ne göre incelemiş ve problem davranışlar

sergileyen çocukların ailelerinde birlik ve uyum düzeyinin düşük olduğunu tespit etmiştir.

Bu çalışmada McCubbin ve Patterson'un (1983) Çift ABCX Modeli temel alınarak yılmazlık, başa çıkma ve sosyal destek değişkenleri bir bütün olarak ele alınıp, aralarındaki ilişkiler, alan yazında test edilmiş yapısal eşitlik modellerinden yola çıkalarak geliştirilen bir model çerçevesinde, zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler üzerinde ayrı ayrı incelenecektir.

Cornille, Boroto, Barnes ve Hall'un Ailedeki Zor Durum ve Sosyal Hizmetlerden Yararlanma Modeli (The Family Distress and Family Outreach Model)

Bu model güç temelli bir yaklaşımla ailenin kriz durumunu sona erdirmesini sağlayan aile hedeflerine odaklanmaktadır. Modelde ailenin işlev görmesiyle ilgili beş evre bulunmaktadır:

1. evre, ailenin olağan devamlılığını ifade eder. Olağan devamlılık, ailenin özelliklerini (rutinler, roller, kurallar ve ilişkiler) içerir, ailede istikrarı amaçlar ve ailenin kimlik duygusunu, değerlerini ve hedeflerini temsil eder.

2. evre, ailenin istikrarını bozan bir olayı ifade eder. Aile eski ve yeni işlevlere başvurarak istikrarı yeniden sağlamaya çalışır.

3. evrede aile, başa çıkma stratejilerini tükettiğinde bir kriz durumu ortaya çıkar.

4. evre, kriz durumu etrafında şekillenir. Aile, durumun aciliyeti nedeniyle yardıma başvuramayabilir. Bu evrede, aileye dışarıdan bir desteğin (okul, aile) sağlanması yararlı olur.

5. evre, ailenin kriz durumunu çözememesi ve kendisini sosyal desteklerden çekmesidir (Cornille, Boroto, Barnes ve Hall, 1996).

2.6. Engelli Çocuğu Olan Anne-Babalarda Yılmazlık

Ailedeki üyelerden birinin engelli olması, ailenin hayatını geriye dönüşü olmayacak şekilde değiştirmektedir. Ailenin psikolojik

gereksinimleri zaman içinde değişmekte, kriz durumları ve uzun süreli stres kaynakları, bütün aile üyelerini etkilemektedir (Akkök, 2003; Kirk ve diğerleri, 2003; Walsh, 2006).

Her anne-babanın yaşadığı baskı ve gerilimlere ek olarak engelli çocuğu olan anne-baba, engelli bir çocuğa sahip olmanın beraberinde getirdiği çok sayıda stres içeren duruma maruz kalır. Engelli çocuğun bakım gereksiniminin bir ömür boyu sürmesi, çocuğun problem davranışlar sergilemesi, anne-babanın daha fazla zorluk yaşamasına neden olur. Engelli çocuğun gereksinimlerini karşımaya yönelik olarak ek harcamalar yapılmakta ve maddi imkânların yetersiz kalması durumunda sorunlar çıkmakta, anne ve baba arasında anlaşmazlık olabilmektedir. Anne-baba, kendilerini ve engelli çocuklarını nasıl bir geleceğin beklediğiyle ilgili olarak kaygı ve stres yaşayabilmektedir. Engelli çocuk anne-babanın çeşitli sosyal etkinliklerine katılımını sınırlandırdığı için anne-baba sosyal etkileşimlerden de uzak kalabilmektedir (Kaner, 2009a).

Anne-babanın yaşadığı stres çocuğun yaşı, engel türü ve düzeyi, çocuğun gereksinimlerine yanıt verme, stresli durumlara ilişkin algı ve başa çıkma stratejileri gibi faktörlerden etkilenmektedir (Kaner, 2009a). Ailenin yaşadığı problem durumun derecesi ailenin durumu nasıl açıkladığına, aile üyelerinin birbirine verdiği desteğe ve aile dışındaki sosyal desteklere bağlıdır (Seligman ve Darling, 1989). Kimi aileler için yetersizlik durumu, olağandan farklı bir uyum göstermeyi gerektiren bir kriz durumu iken kimileri için talihsiz bir olay niteliği taşır, bazıları için de aile üyelerinin psikolojik gelişimini destekleyen, ailenin işlevlerini geliştirmesini sağlayan bir durumdur (Trute ve Hiebert-Murphy, 2002) .

Günlük hayatta aile, gereksinimlerini var olan yeterlilikleriyle dengelemeye çalışarak içinde bulunduğu koşullara uyum sağlamaya çalışır. Ailenin gereksinimlerini onların yeterliliklerini aştığı durumlarda ise ailedeki denge durumu sarsılır ve kriz durumu yaşanır. Kriz durumu, aile için bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Kriz karşısında ailenin işlevleri olumsuz etkilenebileceği gibi olumlu da etkilenebilir. Gereksinimleri azaltma, yeterlilikleri arttırma, duruma yüklenen anlamlarda değişikliğe gitme gibi yollara giderek ailenin dengeyi yeniden sağlamaya yönelik başvurduğu işlemler olumlu bir şekilde sonuçlandığında bu işlemler ailenin

yenileyici gücü olarak ifade edilmektedir. Bir gereksinim karşılanmadığında daha fazla probleme yol açarak daha yüksek risk taşır. Ailenin gereksinimlerine karşılık kaynaklar yetersiz kaldığında gereksinim ve yeterlilik arasındaki denge bozularak ailede kriz durumunun yaşanmasına neden olur. Çocukla ilgili bir engel durumu, çeşitli riskleri tetiklemekte ve ailenin yüksek düzeyde riske maruz kalmasına neden olmaktadır. Çocuğun bakımıyla ilgili gereksinimler anne-babalarda bedensel ve psikolojik tükenmişliğe yol açarak depresyon, vb. psikolojik problemleri de beraberinde getirebilmektedir (Patterson, 2002a, 2000b).

2.7. Stresle Başa Çıkma

Başa çıkma, Lazarus ve Folkman (1984, syf. 141) tarafından dışsal ya da içsel gereksinimlerin bireyin kaynaklarını aştığı durumlarda bireyin bilişsel ve davranışsal çabalarında sık sık değişikliğe giderek bu durumu yönetmesi olarak tanımlanmaktadır.

Başa çıkma stratejileri, duygu odaklı ve problem odaklı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984; Folkman ve Lazarus, 1985). *Duygu odaklı başa çıkma,* zararlı ya da tehdit edici olduğu düşünülen durumların değiştirilemeyeceğine ilişkin bir değerlendirme olup stresli durumun neden olduğu olumsuz duyguların düzenlenmesini içerir. Tehdit olarak algılanan durumun kendisini değiştirmek yerine, duruma yüklenen anlamın değiştirilmesi, başka bir deyişle durumu yeniden anlamlandırma yoluna gitmek ya da gerçekte olup bitenleri çarpıtarak kendini kandırmak duygu odaklı başa çıkmaya örnek olarak gösterilebilir. *Problem odaklı başa çıkma* ise duygu odaklı başa çıkmanın aksine, değişimin mümkün olduğu yolundaki değerlendirmeleri içermekte olup problem durumu kontrol etmeye ya da değiştirmeye yönelik gösterilen davranışsal çabalardır. Problem odaklı başa çıkma, problem çözmede başvurulan stratejilerle (örn. problemi tanımlama, çeşitli çözümler üretme, çözüm yolları arasından bir seçim yapma, harekete geçme) benzerlik gösterir; ancak problem çözme temel olarak çevreye odaklanan çözümlemeli ve objektif bir süreç iken problem odaklı başa çıkma bu

sürece ek olarak yeni beceriler öğrenme, mutlu olmak için başka yollar arama, gereksinimlerini azaltma, duruma olumlu anlamlar yükleme gibi bireyin kendi içinde yaşadığı değişiklikleri de içerir (Lazarus ve Folkman, 1984; Folkman ve Lazarus, 1985).

Başa çıkmayı bir süreç olarak ele alan Lazarus ve Folkman'a (1984) göre duygu ve problem odaklı başa çıkma, başa çıkma sürecinde birbirini geliştirebileceği gibi bu süreci sekteye de uğratabilir. Duygu odaklı başa çıkma, problem odaklı başa çıkmayla yakından ilgilidir. Örneğin, olumlu olanı vurgulama, duygu odaklı başa çıkmanın özel bir şeklidir. Stresli durumun olumlu yanlarını görmek, problem odaklı başa çıkmayı olumlu etkilerken kendini suçlama, "keşke"ci düşünme, problem odaklı başa çıkmayı olumsuz etkileyebilmektedir (Folkman ve Lazarus, 1985).

Başa çıkma stratejileri aktif ve pasif olmak üzere de sınıflandırılmaktadır (Twoy, Connolly ve Novak, 2007). *Pasif başa çıkma stratejileri*, kısa dönemde stresi azaltıyor gibi görünse de problemden kaçarak üzerine gitmemek daha büyük sorunlara yol açmaktadır. İnkâr, küçümseme, bir mucize olmasını beklemek, kaderci düşünme tarzı ve kaçmaya yönelik çabalar pasif başa çıkma çabalarına örnek olarak gösterilebilir. *Aktif başa çıkma stratejileri* ise, strese yol açan problemi ortadan kaldırmaya ya da stres kaynağına ilişkin algıyı değiştirmeye yönelik çabaları içerdiği için stresle başa çıkmada uzun dönemde daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Problem çözme, sosyal destek arama gibi çabalar aktif başa çıkma stratejilerine örnek olarak gösterilebilir (Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992; Dumont ve Provost, 1999, Twoy, Connolly ve Novak, 2007).

Stresle başa çıkmada çeşitli kaynaklara başvurulmakta ve başa çıkma kaynakları altı başlık altında toplanmaktadır: **1)** *sağlık ve enerji:* fiziksel ve duygusal açıdan iyi olmak **2)** *olumlu inançlar:* umutlu olmak, din **3)** *problem çözme becerileri:* bilgiyi araştırıp durumları analiz ederek problem durum için alternatif çözüm yolları bulmak **4)** *sosyal beceriler:* sosyal ilişiklerden yararlanarak problemi çözmek **5)** *sosyal destek:* duygusal destek, bilgi desteği ve araç desteği sağlamak **6)** *materyal kaynakları:* para ve paranın satın alabileceği mallar ve hizmetler (Lazarus ve Folkman, 1984).

Başa çıkma becerilerine sahip olmak, beraberinde yılmazlık olmayı da getirmektedir (Kenny, 2000). Başa çıkma stratejileri, stresli durumlara karşı bireyin verdiği davranışsal ve bilişsel cevaplar olup yılmaz olmayı sağlar (Dolbier ve Steinhardt, 2008). Maddi ve Khoshaba (1984) yılmaz bireylerin önleyici başa çıkma stratejilerini daha çok kullanarak stres içeren durumlara daha etkili bir şekilde yanıt verdiklerini söylemektedir.

Ailedeki başa çıkma stratejileri söz konusu olduğunda başa çıkma aileden aileye ve aynı aile içinde dönem dönem değişen bir süreçtir. Engelli bir çocuğa sahip olan ve olmayan anne-babanın başa çıkma stratejileri, farklı engel türüne sahip çocuğu olan anne-babaların başa çıkma stratejileri ve aynı aile içinde annenin başa çıkma stratejileri ile babanınkiler farklılık göstermektedir. Aynı aile söz konusu olduğunda ailenin yaşadığı geçişlere göre başvurduğu başa çıkma stratejileri de değişiklik göstermektedir (Friedrich, Cohen ve Witurner, 1988).

2.8. Sosyal Destek

Sosyal destekler, stres yaratan durumun olumsuz sonuçlarını azaltabilecek ve uyumsal yeterliği geliştirebilecek hizmetlerin bireyler ve/veya kurumlar yoluyla sağlanmasıdır (Kaner, 2009b). Lazarus ve Folkman (1984, syf. 164) sosyal desteği, bireyin çevresinde kendisine duygusal, bilgi ve/veya maddi destek aldığı insanlara sahip olması şeklinde tanımlamıştır. Şahin'e (1999, syf. 86-98) göre ise sosyal destek zor bir durumla karşılaşan bireye aile üyelerinin, akrabalarının, arkadaşların ve toplumda var olan diğer ilişkilerin sağladığı duygusal, araçsal ya da bilgi yardımlarını ifade etmektedir.

Sosyal destekle ilgili tanımlar ilişkide bulunulan kişi sayısı, gerektiğinde bireye yardımda bulunacak kişi sayısı, bireyin önem verdiği, güvendiği ve sırlarını paylaşabildiği bir kişinin varlığı ve gereksinim duyulduğunda yardım alınabilecek kişilerin var olduğuna dair bireyin algıları olmak üzere dört başlık altında toplanabilmektedir (Şahin, 1999).

Sosyal destek bir süreç olarak da ele alınmaktadır; çünkü sosyal desteğe ne zaman ve nasıl başvurulacağı, stresli durumun hangi aşamada olduğuna ve beraberinde getirdiği taleplere göre değişiklik göstermektedir (Folkman ve Lazarus, 1985).

Sosyal destekler **1)** gereksinimlerin destekleyici ilişkiler yoluyla karşılanmasını sağlayarak kriz durumuyla başa çıkmayı kolaylaştırmak **2)** gereksinim duyduklarında uygun hizmetleri ve materyalleri sağlayarak bireylerin duygusal açıdan rahatlamalarını sağlamak **3)** problem durumlar ortaya çıkmadan önce bireylere uygun başa çıkma yolları sunarak rehberlik yapmak **4)** yapıcı geribildirimlerde bulunarak bireylerin performanslarını geliştirmelerine katkıda bulunmak **5)** kriz durumu olsun ya da olmasın kişilerarası bağlantıları sağlayarak bireyleri stresin neden olduğu olumsuz sonuçlardan korumak **6)** problem çözmede farklı alternatifler sunarak bireylerin yeterliliğini arttırmak **7)** bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olmak **8)** sevgi, güvenlik, kendini ifade etme, tanınma, ait olma, vb. duygulara katkıda bulunmak olarak sıralanabilecek çeşitli işlevlere sahiptirler (Akt., Kaner, 2004).

Sosyal destek, psikolojik ve bedensel sağlık üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Sağlık ve sosyal destek arasındaki ilişki, tampon ve temel etki modelleri (Cohen ve Willis, 1985) olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır:

Tampon modeline (buffering model) göre sosyal destekler, özellikle **stres altında** olunduğu zaman bireyleri olayların olumsuz etkilerinden korumaktadır. Birey, etrafında kendisine yardım edebilecek kaynakların bulunduğuna dair bir algıya sahip olduğunda stresli duruma ve kendi baş çıkma becerilerine göre yeni değerlendirmelerde bulunur. Sosyal destekler, problemin ciddiyetine ilişkin olumsuz algıyı azaltır, strese yol açan problemi çözmeye yardımcı olur, stresin fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini azaltarak ya da ortadan kalkmasını sağlayarak bir tampon görevi üstlenir (Cohen ve Willis, 1985).

Ana etki modeline (main effect model) göre **stres durumu olsun ya da olmasın** sosyal destekler, her durumda fiziksel ve ruhsal sağlığın korunması üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Sosyal destekler, bireyin

hayatında olumlu deneyimler yaşamasını, kendine değer vermesini, bireyin yaşamında bir denge ve yordanabilirlik yaşamasını sağladığı için bireyin sağlığı üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Cohen ve Willis, 1985).

Alan yazında, sosyal desteğin hem bireyi stresin olumsuz etkilerinden koruyan tampon etkisini (Abbott ve Meredith,1986; Bauman, 2004; ; Bilal ve Dağ, 2005**;** Britner ve diğerleri*,* 2003; Gardner ve Harmon, 2002; Gölalmış-Erhan, 2005; Heiman, 2002; Kaner, 2004; Kay, 2002; Kazak, 1987; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 1982; Özkan, 2002; Patterson, 1991, 1992) hem de ana etkisini (Beeble, Bybee, Sullivan ve Adams, 2009; Hashimoto, Kurita, Haratani, Fujii ve Ishibashi, 1999; Krespi, 1993; Skok, Harvey ve Reddihough, 2006) doğrulayan araştırmalar bulunmaktadır.

Sosyal destek sunan ve bu desteği alan kişiler arasındaki ilişki sistemi olarak ifade edilebilecek olan **sosyal destek ağları** söz konusu olduğunda, ağların üç temel özelliğinden bahsedilebilir. Bunlar ağların büyüklüğü, yoğunluğu ve sınırlarıdır. *Ağın büyüklüğü* sosyal destek veren kişilerin sayısını ifade etmektedir. Ağ ne kadar büyükse stres yaratan durumla başa çıkmak ve uyum sağlamak da o kadar kolay olmaktadır. *Ağın yoğunluğu*, destek ağında yer alan bireylerin birbirlerini ne denli iyi tanıdığını ifade etmektedir. Ağ yoğunluğunun yüksek düzeyde olması, ağdaki bireylerin kendi aralarında çok sayıda bağlantıya sahip olduğu, üyelerin birbirine yakın olduğu ve kendilerini bir topluluğun parçası olarak hissettikleri anlamına gelmektedir. *Sınırların yoğunluğu* ise iki ya da daha fazla kişinin aynı ağ içinde yer almasıdır (Kazak ve Marvin, 1984).

Sosyal destek kaynakları üç düzeyde ortaya çıkmaktadır. *Birinci düzey*de çekirdek aile üyeleri, yakın akraba ve arkadaşlar bulunmaktadır. Bunlar en temel, en uzun süreli ve en yakın sosyal destek kaynaklarıdır. *İkinci düzey*de komşular, uzak akraba ve arkadaşlar ile belirli uzmanlar yer alır. *Üçüncü düzey*de ise toplumsal kurumlar bulunur (Schilling, Gilchrist ve Schinke, 1984).

Alan yazındaki sosyal destek sınıflamaları göz önünde bulundurulduğunda sosyal desteklerin genel olarak duygusal-sosyal destek ve araçsal destek olmak üzere iki başlık altında toplandığı görülmektedir. *Duygusal sosyal destek* akrabalar, arkadaşlar, komşular,

dini ve sosyal gruplar, vb. toplulukları içeren sosyal ağları ifade etmekte ve saygı/değer desteği, duygusal destek, evlilik desteği, sosyal birliktelik ve sosyal bütünleşme desteği olarak sıralanabilecek desteklerden oluşmaktadır. *Araçsal destek* ise bilgi desteği, bakım desteği ve parasal destek sağlayarak engelli bireylerin gereksinimlerinin giderilmesinde kullanılmaktadır. Ailenin stres içeren durumlarla başa çıkmasında içsel (aile üyelerinin bireysel kaynakları, bir bütün olarak ailenin sahip olduğu özellikler) ve dışsal kaynaklar (formal ve informal destekler) önemli bir role sahiptir (Kaner, 2004).

Bazılarına göre de sosyal desteğin türleri güven desteği/duygusal desteği, bilgi desteği, araç desteği ve sosyal birliktelik desteği olmak üzere dört başlık altında ele alınmaktadır. *Güven desteği* bireyin kabul gördüğünü ve değer verildiğini bilmesidir. *Bilgi desteği* problem durumları tanımlama, anlama ve bunlarla başa çıkmada sağlanan destektir. *Sosyal birliktelik ya da ait olma desteği*, sosyal etkinliklere katılım yoluyla diğer insanlarla birlikte olarak rahatlamayı, problemlerden uzaklaşmayı ve olumlu duygular yaşamayı sağlar. *Araçsal destek,* maddi yardımı, materyal desteğini ve hizmetlerden yararlanmayı kapsar. Destek kaynakları genellikle birbirinden bağımsız değildir. Örneğin, sosyal birliktelik desteği geniş olanların araçsal desteğe ve güven desteğine ulaşma imkânları daha fazladır (Cohen ve Willis, 1985; Şahin, 1999).

Sosyal destek niceliksel ve niteliksel özellikleri açısından da ele alınmaktadır. *Niceliksel* özellikler bireyin içinde yer aldığı sosyal ağdaki ilişkinin süresi, yapısı, yoğunluğu ve ilişki sayısını ifade ederken *niteliksel* özellikler bireyin ilişkiyi ve desteği nasıl algıladığı ve bu desteklerden aldığı memnuniyeti ifade eder (Kaplan, Cassel ve Gore, 1997). Sırların paylaşılabileceği güven duyulan, birey için önemli biriyle kurulan yakın bağ sosyal desteğin niteliksel yönünü oluşturmaktadır (Cohen ve Willis, 1985). Sosyal destek söz konusu olduğunda önemli olan, ilişki ağındaki kişi sayısının ne kadar çok olduğu değil, daha çok alınan desteğin ne kadar işlevsel olduğu ve verdiği memnuniyetin düzeyidir (Albanase, San Miguel, Koegel, 1995) Sosyal desteğin nitel ve nicel boyutlarının ele alındığı bir araştırmada sosyal ilişkilerin niteliksel özelliklerinin (sosyal desteğin işlevsel olması) bedensel ve psikolojik sağlık üzerinde daha etkili olduğu

görülmüştür (Vandervoort, 1999). Ayrıca, annelerin yılmazlığını etkileyen değişkenlerle ilgili olarak Kaner ve Bayraklı (2009b) tarafından yürütülen bir araştırmada yılmazlığı yordamada sosyal desteğin niceliğinin değil; niteliğinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Sosyal destekler formal ve informal olarak da sınıflandırılmaktadır. *Formal destekler* hizmet veren kurumlar ile uzmanlar tarafından sunulan desteği ifade ederken, *informal destekler* aile üyeleri, akrabalar, komşular, arkadaşlar gibi yakın çevreden gelen destekleri temsil etmektedir (Benson, Gross, Messer, Kellum ve Passmore, 1991).

Hangi şekilde sınıflandırılsa sınıflandırılsın sosyal destek, stres ve iyi olma durumu arasında bir tampon ya da arabulucu niteliği taşıması açısından başa çıkmayla yakından ilgilidir. Başa çıkmanın, birey ve çevre arasında ortaya çıkan problemli durumun kontrol edilmesi amacıyla gösterilen bilişsel ve davranışsal çabaları olduğundan söz etmiştik. Problem odaklı başa çıkmada probleme yol açan durum değiştirilmeye çalışılırken, duygu odaklı başa çıkmada problem durumun neden olduğu olumsuz duyguların düzenlenmesi sağlanır. Problem odaklı başa çıkma, sosyal destek aramayla yakından ilişkilidir. Bireyin sahip olduğu sosyal destek ağı, bir başa çıkma kaynağı olarak ele alınabilir (Folkman ve Lazarus, 1985). Schwarzer ve Knoll'a (2007) göre başa çıkma ve sosyal destek iki farklı yönde ilişki içindedir. Birinci ilişkide başvurulan başa çıkma yaklaşımı, sosyal desteğe daha fazla ya da daha az başvurulmasını sağlar. Bu işleviyle sosyal destek bir başa çıkma stratejisidir. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran kişiler daha fazla sosyal destek alır. İkinci ilişkide ise sosyal destek başa çıkma stratejilerini zenginleştirerek etkili başa çıkma stratejileri geliştirilmesini olumlu etkiler.

İlgili Araştırmalar

2.9. Yılmazlık İle İlgili Araştırmalar

Yılmazlık araştırmalarında üç farklı dalga olduğu söylenebilir. **Birinci dalga** araştırmalarda (1955-2000), yılmazlık özellikleri, koruyucu faktörler ve gelişimsel özellikler ele alınırken **ikinci dalga** araştırmalarda (1988-1997) ise yılmazlık yıkıcı ve yeniden bütünleştirici süreçler açısından incelenmiştir. Birinci dalga "Risk faktörleri ya da zorluk durumlarının üstesinden gelen insanları, diğerlerinden ayıran özellikler nelerdir?" sorusuna, ikinci dalga ise "Yılmaz özellikler nasıl kazanılır?" sorusuna yanıt bulmaya çalışmıştır. İkinci dalga, yılmazlığı, yılmaz özelliklerin ya da koruyucu faktörlerin tespit edilmesi, güçlendirilmesi ve zenginleştirilmesi ile sonuçlanan zorluk, değişim ve fırsatlarla başa çıkma süreci olarak ele alırken üçüncü dalga araştırmalar yılmazlığı, zorluk ve bozulma durumunda bireyin gelişim göstermesini sağlayan bir güç olarak ele almıştır. **Üçüncü dalga** araştırmalar (1992-1998), yaşamda karşılaşılan bozulmalar/parçalanmalar karşısında yeniden bütünleşme süreci olan yılmazlık için güdüsel bir enerjinin gerekli olduğu ve bunun her insanda bulunduğu üzerinde durmuş ve "Yılmaz olarak yeniden bütünleşmeyi sağlayan enerji kaynağı ya da motivasyon nedir ve nerede bulunur?" sorusuna yanıt aramıştır (Richardson, 2002).

Yılmazlıkla ilgili alan yazın incelendiğinde boylamsal araştırmaların önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Önemli boylamsal araştırmalardan biri olan Oakland Büyüme Araştırması (Oakland Growth Study) kapsamında 1930'larda ABD'yi sarsan Büyük Buhran döneminde ergenliğe adım atmış kız ve erkek çocukların yılmazlıkları ve fiziksel özellikleri ile anne-babaların davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Büyük Buhran döneminde pek çok ailede köklü değişiklikler meydana gelmiş, işsiz kalan babaların yerine anneler ve erkek çocuklar çalışma hayatına atılmış ve kız çocuklar evde kalarak annenin ev işlerindeki rolünü üstlenmek gibi sorumluluklar almışladır. Araştırmada bütün gününü ev işleriyle geçiren kız çocuklarının, işsiz kalan babalarının olumsuz davranışlarına daha fazla maruz kaldıkları ve

özellikle fiziksel açıdan çevresi tarafından çekici bulunmayan kızların daha incinir oldukları görülmüştür. Erkekler ise ev dışındaki ortamlarda çalıştıkları için babanın olumsuz davranışlarına daha az maruz kalmış ve erkeklerin kızlara göre daha az incinir oldukları belirlenmiştir. Yılmaz ergenler incelendiğinde ise anne-babalarından aldıkları duygusal desteğin ve fiziksel açıdan daha çekici olmalarının onlar için birer koruyucu faktör olduğu görülmüştür (Elder, Van Nyugen ve Caspi, 1985).

Önemli yılmazlık araştırmalardan biri diğeri olan Rochester Boylamsal Araştırması'nda araştırmacılar (Sameroff ve Seifer, 1990; Sameroff, Seifer, Baldwin ve Baldwin, 1993) yoğun psikopatolojik özellikleri olan annelerin çocukları ile hiçbir problemi olmayan annelerin çocuklarını 4 ve 13 yaşlarında iken sosyal ve duygusal işlevleri bakımından karşılaştırmışlardır. 4 yaşındaki çocuklarda annenin kaygı durumu, ruhsal sorunları olması, mensup oldukları etnik grubun dezavantajları, anne-babanın işsiz olması ya da düşük gelirli bir işte çalışması, düşük eğitim düzeyine sahip olması, vb. risk faktörleri ele alınmıştır. Çocuklar 13 yaşına geldiklerinde ise yılmaz ergenler ile yılmaz olmayanlar karşılaştırılmıştır. Yılmaz ergenlerin, yılmaz olmayan akranlarına nazaran benlik saygısı, içsel kontrol odağı bakımından daha üst seviyede oldukları, anne-babanın çocuğun gelişimi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, anne-babaları tarafından daha az eleştirildikleri ve annelerinde depresyon oranının daha az olduğu görülmüştür.

Richardson ve Koller'in yapmış olduğu boylamsal bir çalışmada 1951-1955 yılları arasında Aberdeen İskoçya'da dünyaya gelmiş olan zihinsel engele sahip 175 çocuk 22 yaşına kadar izlenmiştir. Anne ve babası birlikte olan, babanın kalıcı bir işe sahip olduğu, anne-babanın olumlu ilişkiler içinde olduğu, çocuğun bakımının iyi yapıldığı istikrarlı aile ortamlarına sahip çocukların, yetişkinlik dönemlerinde yılmaz özellikler sergiledikleri ve işlev düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Richardson ve Koller, 1992).

Werner'in (1993) Kauai Boylamsal Araştırması yılmazlık ile ilgili en önemli araştırmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında 1955 yılında Hawaii'de çeşitli etnik gruplardan gelen 698 çocuk üzerinde risk faktörleri ile koruyucu faktörlerin etkileri incelenmiştir. Katılımcılar

doğum öncesinde, doğum sırasında ve 1, 2, 10, 18 ve 32 yaşlarında izlenmişlerdir. Yoksulluk, doğum sonrası stres, anne-babanın boşanması ya da psikopatolojik özellikler taşımaları bakımından bu çocukların %30'nun yüksek risk altında olduğu düşünülmüştür. Risk altında olduğu düşünülen çocukların bir bölümünde ileri yaşlarında öğrenme ve davranış problemleri görülmesine rağmen bir bölümünün de yeterli, kendine güvenen ve yardımsever yetişkinler oldukları görülmüştür. Kauai araştırmasındaki yılmaz çocuklar anneleri tarafından bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde aktif, sevecen, sevimli, ilgilenmesi kolay olarak tanımlanmıştır. İlkokul öğretmenleri de bu çocukların üst düzeyde iletişim ve problem çözme becerilerine sahip olan, yeteneklerini etkili bir şekilde kullanan, özel ilgi alanları ya da hobileri olan, duygusal olarak hassas çocuklar olduklarını ifade etmişlerdir. Ergenlik dönemine ulaştıklarında içsel kontrol odağına ve olumlu benlik algısına sahip olmanın onlar için birer koruyucu faktör olduğu belirtilmektedir. Ailelerindeki anlaşmazlık, yoksulluk ya da psikopatolojik özelliklere rağmen yılmaz çocukların, gereksinimlerini karşılayan, duygusal açıdan dengeli ve yeterli en az bir yetişkinle yakın bağlara sahip oldukları görülmüştür. Yılmaz erkek çocukları ile yılmaz kız çocuklarının ailelerindeki çocuk yetiştirme tarzları karşılaştırıldığında, yılmaz erkek çocuklarının kuralların olduğu, ailedeki yetişkin bir erkeğin çocuğa model olduğu ve kendini duygusal açıdan ifade etmenin az da olsa teşvik edildiği ailelere sahip olduğu; kız çocuklarının ise güvenilir yetişkin bir kadın tarafından risk almanın ve bağımsızlığının desteklendiği, annenin kalıcı bir işte çalıştığı ailelerden geldikleri görülmektedir. Ayrıca yılmaz çocuklarda, dini inançlar zorlukları aşmalarına yardım etmektedir. Kauai araştırması yüksek risk altında olup da yılmaz özellikler sergileyen çocukların onları destekleyen ve olumlu modeller sağlayan en az bir öğretmenleri olduğunu, toplumdaki farklı kişilerden yardım almayı bildiklerini ve hayatlarındaki önemli geçiş dönemlerini kolaylaştıran sosyal desteklerden yararlandıklarını göstermektedir. Kauai araştırmasında, yılmaz bireyler, kişisel özellikleri nedeniyle içinde bulundukları çevreyi seçme ya da yeniden yapılandırma eğilimindedirler. Bu çocuklar erken yetişkinlik dönemlerine ulaştıklarında

stresli ev ortamlarını terk edip daha uygun çevreler (örn., okul, iş, vb.) aramaya çalışmışlardır (Werner, 1995).

1947 yılında İsveç'te başlamış olan Lundby boylamsal araştırmasında 590'ı çocuk olmak üzere 2550 kişi ruh sağlığı açısından ele alınmıştır. Araştırmanın başladığı tarihte 8 yaşında olan 590 çocuktan üç ya da daha fazla risk faktörüyle (Örn: anne- babanın psikopatolojik özellikler sergilemesi, alkolizm, aile içi anlaşmazlık, istismar) karşı karşıya olan 148 çocuk 50 yıl sonra yeniden değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda risk altındaki bu çocukların 3/4'ünün yetişkin olduklarında bu risklere rağmen psikopatolojik özellikler sergilemediklerini göstermiştir (Cederblad, 1996).

Georgia Boylamsal Araştırması'nda ise ailenin işlevlerini yerine getirmesi sayesinde çocukların sahip oldukları risklerin etkilerinin azalacağı görüşünden yola çıkılarak doğuştan bir fiziksel anomaliye sahip okul öncesi dönemdeki çocuklar 4 yıl boyunca izlenmiş, bu çocukların öğretmenlerine ve anne-babalarına bir dizi ölçme aracı uygulanmıştır. Ailenin işlevlerini yerine getirmesinin, çocuğun dışa yönelik davranış problemlerini (atılganlık, dikkat problemi, uyumsal sorunlar) olumlu ya da olumsuz anlamda etkilemediği; ancak çocuğun içe yönelik problem davranışlarını (arkadaş edinememek, uyumsal problemler, kişilik problemleri, vb.) olumsuz yönde etkilediği görülmüştür (Wampler, Halverson ve Deal, 1996).

Raskind, Goldberg, Higgins ve Herman (1999), erken çocukluk döneminde öğrenme güçlüğü tanısı almış bireyleri, 20 yıllık boylamsal bir çalışmayla ele almışlardır. Araştırmacılar, 1958-1965 yılları arasında, California'da bulunan ve öğrenme güçlüğü olan çocuklara yönelik hizmet veren bir merkeze devam etmiş, öğrenme güçlüğüne sahip 41 yetişkinle görüşmeler yapmışlar ve bu bireylerin başarılı olmalarını sağlayan koruyucu faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlar doğrultusunda bu koruyucu faktörleri şöyle sıralamışlardır: 1) Öğrenme güçlüğüne sahip olduğunu kabullenmek, güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmak 2) Kendi başına karar vermek, yaşamını kontrol etme gücüne sahip olduğuna inanmak 3) İçinde bulunduğu ailenin ve toplumun aktif ve bağımsız bir üyesi olmak 4)

Zorluklarla mücadele etmekten vazgeçmemek 5) Duygusal anlamda bir dengeye, olumlu ilişkilere ve olumlu bir bakış açısına sahip olmak, zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkmak 6) Kendisi için gerçekçi hedefler belirlemek, bu hedeflere ulaşmaya çalışmak, geleceğe yönelik planlar yapmak 7) Yeri geldiğinde formal (uzmanlar) ve informal (aile üyeleri, arkadaşlar) kaynaklardan yardım istemek, onlardan destek almak.

Yılmazlıkla ilgili kesitsel araştırmalar ise pek çoktur. Engelli çocuğu olan anne-babaların karşılaştıkları zorlukları ve bu zorluklar karşısında gösterdikleri tepkileri tespit etmek amacıyla engelli çocuğu olan anne-babalar tarafından yazılan kitapları inceleyen Mullins (1987), bu anne-babaların çocuklarındaki engel durumunu kabullenen, engelin türü ve düzeyi ne olursa olsun yaşamlarının daha da zenginleştiğini ve anlam kazandığını ifade eden yılmaz anne-babalar olduklarını belirtmiştir.

Van Riper, Ryff ve Priadham (1992) Down Sendromlu çocuğu olan aileler ile engelli çocuğu bulunmayan aileleri, ailenin gösterdiği işlevler bakımından karşılaştırmış, iki grup arasında ailesel işlevleri yerine getirme bakımından önemli bir farklılık görülmediği, Down Sendromlu çocuğu olan ailelerin de yılmaz oldukları ve işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirdiklerini bulmuştur.

Garwick, Kohrman, Titus, Wolman ve Blum (1999) olaylara yüklenen anlamın ve olaylarla ilgili inancın kültürel değerlerden, anne-babanın dünya görüşünden ve deneyimlerinden etkilendiği görüşünden yola çıkarak kronik bir hastalığı, zihinsel ya da bedensel engeli olan çocuğa sahip ve üç ayrı etnik kökenden gelen (Afrika kökenli Amerikalı, Hispanik, Avrupa kökenli Amerikalı) anne-babalarla mülâkatlar yapmış, çocuklarının kronik durumunun nedeni konusunda anne-babaların nasıl açıklamalar getirdiklerini ve durumun nedenine ilişkin yapılan açıklamalarda hangi yılmazlık işaretlerinin ortaya çıktığını araştırmışlardır. Bulgulara bakıldığında, her anne-babanın durumu kendine özgü bir biçimde açıkladığı ve bu açıklamalar arasında bazı ortak temalar olduğu, yılmazlık belirtilerinin de bunlar arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Ailelerin %30'u engel durumunu sadece bir nedenle açıklarken, diğerleri aşağıda belirtilen altı nedenden pek çoğunu belirtmiştir: a) Biomedikal açıklamalar: genetik, doğum öncesi faktörler, prematüre doğum, kaza, travma, korku,

vb. b) Çevresel açıklamalar: çevresel faktörler c) Geleneksel inanç: manevi/dini inançlar, batıl inançlar (kötü şans, lanet, vb.) d) Kaderci açıklamalar e) Bilinmeyen neden d) Kişisel özellikler: Anne-babanın kendini veya ailenin diğer üyelerini suçlaması.

Araştırma sonucunda ailenin kendini suçlaması dışındaki tüm açıklamalarda yılmazlık işaretleri bulunmuştur. Üç ayrı etnik kökenden gelen bu anne-babalarda bulunan yılmazlık özellikleri a) Durumla ilgili olumlu nedenlere vurgu yapmak, b) Durumun nedenine saplanıp kalmamak, c) Durumun nedenine odaklanmak yerine gereksinimlerin nasıl karşılanacağına yoğunlaşmak, d) Ailece ortak bir nedende görüş birliğine varmak olarak özetlenmiştir. Dini inançlar ailenin engel durumuna ilişkin inançlarını da etkilemiş; bazı aileler, Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığı şeklinde engel durumunu olumsuz olarak değerlendirirken, bazıları da Tanrı'nın bunu yapmada mutlaka bir nedeni olduğu şeklinde olumlu yorumlar getirmişlerdir. Kaderci düşünceler, çoğu ailenin durumun nedenini sorgulamaktan vazgeçmesini ve durumla başa çıkması için çaba harcamasını sağlamıştır. Durumun bir nedeninin bulunmayışı, ailenin neden arama çabalarını sona erdirmelerini zorlaştırmıştır. Tanı öğrenildiğinde yapılan olumsuz ilk değerlendirmeler, bu engelli çocukla yaşadıkça ve engelden çok çocuğun kendisine odaklanıldıkça olumlu değerlendirmelere dönüşmüştür. Olumlu değerlendirmelerın, durumdan kaynaklanan stresle başa çıkmayı kolaylaştırdığı görülmüştür (Garwick ve diğerleri, 1999).

Afrika kökenli ABD vatandaşı olan bekâr annelerin yılmazlığıyla ilgili yapılan bir araştırmada bu annelerin yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarında dini inançların önemli bir rolü olduğu ve kiliseye gitmenin bir sosyal destek kaynağı olduğu ortaya çıkmıştır (Brodsky, 2000).

Afrika kökenli Amerikalı ve Porto Rico kökenli Amerikalı yoksul ailelerden gelen ergenler ve bu ergenlerin anneleriyle ilgili olarak yürütülen bir araştırmada gelir düzeyi, yaşanılan semtteki suç oranları ve semtin güvenli olmaması olarak sıralanan stres kaynakları ile annelerin disiplin yöntemleri ve ergenin uyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre suç oranının yüksek olduğu bir semtte yaşamak her iki grup annede de psikolojik sıkıntı durumunu arttırmakta ve yılmazlığı

olumsuz yönde etkilemektedir. Güvenilir bir semtte yaşamıyor olmak annelerin annelik biçimlerini de etkilemektedir. Afrika kökenli Amerikalı anneler gelir düzeyleri arttıkça çocuklarına daha az müdahale etmekte, çocuklarının özerk ve bağımsız olmasını desteklemektedir. Porto Rico kökenli Amerikalı annelerde ise gelir düzeyi düştükçe psikolojik sıkıntı durumu artmaktadır. Yoksulluğun yol açtığı zorluklarla uğraşan Porto Rico kökenli Amerikalı anneler çocuklarının gereksinimlerini karşılamakta yeterli kaynaklara sahip değillerdir. Afrika kökenli Amerikalı ergenlerin annelerinden duygusal destek almaları, onların notlarının yükselmesini sağlamaktadır. Ergeni aşırı derecede kontrol etmek ise notları olumsuz etkilemektedir. Anneleri tarafından kabul gören ve duygusal destek alan Porto Rico kökenli Amerikalı ergenler psikolojik sıkıntı durumunu daha az yaşamaktalar, başkalarına daha az bağımlılar ve yaşam üzerinde kontrol sahibi olduklarını düşünmektedirler (Taylor ve diğerleri, 2000).

Anne-babaların yılmazlığını etkileyen tutumlar ve başa çıkma mekanizmaları, içinde yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik altyapısından etkilenmektedir. Li-Tsang, Yau ve Yuen (2001) bu düşünceden yola çıkarak gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların, bu durumu başarılı bir şekilde idare etmelerini sağlayan tutumların, başa çıkma yöntemlerinin, kültürel ve sosyoekonomik etkenlerin neler olduğunu saptamak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda bu anne-babaların olumlu, sosyal, kendine güvenen, çocuklarını kabul eden, çocuklarının gereksinimlerine yönelik bilgiyi ve kaynakları aramaya istekli, üst düzey eğitime sahip, çocuklarının haklarını aramada aktif, hayata karşı daha olumlu tutumlar sergileyen, geçmişe bakmaktan ve gelecek ile ilgili kaygılanmaktan çok şimdiki zamana odaklanan, sorumluluk duyguları güçlü, yardım için beklemek yerine aktif bir şekilde yardım aramak gerektiğe inanan, aktif bir şekilde çocukları için gerekli olan bilgiyi, kaynakları ve uzman yardımını arayan, eşler arasında karşılıklı desteğin olduğu güçlü karıkocalık ilişkilerine sahip anne-babalar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca engel durumunun düzeyi ile anne-babaların kabul düzeyi arasındaki ilişkinin çok düşük olduğu bulunmuştur.

Cohen, Slonim, Finzi, ve Leichtentritt (2002) ailelerinin yaşam öykülerini inceleyerek İsrailli kadınların, aile yılmazlığının birer parçası olarak düşündükleri çeşitli bileşenleri tespit etmeyi amaçladıkları bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın yapıldığı tarihten önceki bir yıl içinde aile içinde bir kriz durumu (ani ölüm, saldırı sonucu ölüm, hastalık, iş kazası, boşanma) yaşayan 15 İsrailli kadınla mülâkat yapılmıştır. Aileyle ilgili demografik bilgiler alındıktan sonra katılımcılara son zamanlarda yaşamış oldukları stresli olay, bu olaya nasıl bir anlam yükledikleri, bu olayın ardından ailenin yeniden eski haline dönüş süreci sorgulanmıştır. Katılımcılardan aile yılmazlığını tanımlamaları, yılmaz ailenin özelliklerini ifade etmeleri ve bir yılmazlık ölçeği üzerinde kendi ailelerini değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuç olarak kadınların yılmazlıkla ilgili bakış açılarıyla ilgili beş kategori belirlenmiştir.

1. *İfade etme-kendini ifşa etme,* aile üyelerinin her şey hakkında konuşması ve her türlü duyguyu ifade etmeleridir. Kendini ifade etmenin olmadığı ailelerde sessizlik, soyutlama ve yalnızlık duygularının hâkim olduğu, bu kadınların ailelerinde yılmazlığın düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiştir.

2. *Birbirine bağlılık,* aile üyelerinin birbirlerinin gereksinimlerine ilgi duymaları, bu gereksinimleri kabul etmeleri, başka biri için kendi gereksinimlerinden vazgeçmeye hazır olmalarıdır. Ailelerinin kriz durumuyla başarılı bir şekilde başa çıktığını ifade eden katılımcılar, ailenin bütün üyelerinin aynı duygusal süreçleri yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bu durumun aile üyeleri arasındaki bağlılığı güçlendirdiği düşünülmektedir. Kriz durumunun hemen ardından aile üyelerinin kendilerini soyutlayarak kendilerine odaklandıkları, ardından ailedeki diğer üyelerin yaşadığı zorlukları görebildikleri ve onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ailelerindeki yılmazlığın düşük seviyelerde olduğunu ifade eden katılımcılar, bağlılığın ailelerinde yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

3. *Esneklik,* aile üyelerinin birbirlerinin gereksinimlerini görüp bu gereksinimleri karşılamaya çalışmalarını sağlamıştır. Eşler gerektiğinde "destek veren" ve "destek alan" olarak ifade edilen duygusal rollerinde değişikliğe gitmişlerdir. Yılmazlığın düşük olduğu ailelerden gelen

katılımcılar, eşleriyle aralarındaki rol ayrımının çok keskin olduğunu belirtmişlerdir.

4. *İyimserlik-olumlu bakış açısı,* katılımcıların, yılmazlık tanımlarında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Problem durumlarla karşılaştıklarında bile olumlu bir bakış açısına sahip olmak ve mizaha başvurmak kişiler arası ilişkilerini geliştirmelerini sağlamıştır.

5. Güven duyma ve güvende hissetme, katılımcıların yılmazlık tanımlarında öne çıkan *kişilerarası etkileşime dair ailenin sahip olduğu değerler* olarak bulunmuştur.

Gardner ve Harmon (2002) zihinsel engelli çocuğa sahip annelerle yapılan mülakatlar sonucunda annelerin yılmaz olmalarını sağlayan özellikleri belirlemişlerdir: 1) çocukluk dönemlerinde annelerin sevilme, ait olma, kabul görme ve saygı duyulma gereksinimlerinin anne-babaları tarafından karşılanarak yaşama ilişkin olumlu bir bakış açısı geliştirilmeleri, 2) üzgün olma ve güçsüzlük duygusundan kabullenmeye giden bir sürecin yaşanması, 3) eş desteği, karar verme ve harekete geçme gücüne sahip olunması, 4) organize olmak, sosyal desteklerden yararlanmak, 5) bardağın dolu tarafını görmek, 6) birey olarak kendini önemsemek ve kendine zaman ayırmak,7) ailenin diğer üyelerinin gereksinimlerini karşılamak ve 8) duruma olumlu anlamlar yüklemek.

Heiman (2002), zihinsel/bedensel engeli olan ya da öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan anne-babalarla yaptığı çalışmada, bu anne-babalarda yılmazlığın nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla ailenin engelli çocuğun doğumuna yönelik tepkileri, şu anla ilgili endişeleri ve destek kaynakları ile gelecekle ilgili beklentilerini belirlemeye yönelik soruların anne-babalara yöneltildiği görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonucunda anne-babaların yılmaz bir şekilde davranmalarını sağlayan faktörler; a) aile, arkadaşlar ve uzmanlar ile açık bir şekilde görüşüp onlara danışmak, b) anne ve baba arasında birbirini destekleyici ve güçlendirici olumlu bir bağ oluşturmak, c) aile üyelerine yönelik yoğun bir şekilde devam eden eğitim, tedavi ve psikolojik destek sağlayabilmek, d) çocuklarına, aile ilişkilerine ve engel durumuyla başa çıkmaya yönelik olumlu anne-baba duygularına sahip olmak olarak ifade edilmiştir. Anne-babaların büyük bir bölümü bu olumlu duyguları sevgi,

kabullenme, doyum sağlama, iyimserlik ve güçlü olma şeklinde ifade etmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, engelli bir çocuk büyütmenin yol açtığı maddi, manevi ve sosyal zorluklar ile aile içindeki çatışmalara rağmen ailelerin bu duruma yılmaz ve güçlü bir şekilde tepki verdiklerini göstermektedir.

McCubbin, Balling, Possin, Friedrich ve Bryne (2002) anne-babaların bakış açılarını göz önünde bulundurarak kanser hastası çocuğu olan anne-babaların, durumun beraberinde getirdiği zorluların üstesinden gelmede hangi yılmazlık faktörlerinin etkili olduğunu tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın gerçekleştiği tarihten önceki 3 yıl içinde kanser tanısı almış ve tedavi görüp iyileşmiş çocuğu olan anne-babalarla yarı yapılandırılmış mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Sonuçta anne-babaların yılmaz olmalarını sağlayan altı koruyucu faktör tespit edilmiştir:

1) Tanıyı öğrendikten sonra ailenin çabucak seferber olması ve durumun beraberinde getirdiği zorluklara ve değişikliklere karşı ailede yeni bir düzenin oluşturulması ailenin güçlü yanlarını ifade etmektedir. Aileler rollerinde, sorumluluklarında ve hayatlarının olağan akışında düzenlemelere giderek ailenin işlevlerinin aksamamasını sağlamışlardır.

2) Sağlık personelinden alınan destek: çocuğun sağlığıyla ilgilenen kişilere güvenmek, bu personelin aileyi rahatlatması, gelecekle ilgili gerçekçi beklentiler içine girmelerini sağlaması, gereksinim duyulduğunda ilgili uzmanlara ulaşabilmesi.

3) Ailenin diğer üyelerinden alınan destek: büyükanne, büyükbaba ve kardeşlerden çocuk bakımı, ulaşım, duygusal ve yemek pişirme gibi araçsal destekler sağlanmaktadır.

4) Toplum desteği: arkadaş, komşu, kiliseden, vb. alınan çocuk bakımı desteği, maddi yardım, ev işlerine yardım ve duygusal destek gibi yardımlar alınmaktadır.

5) İşyerinden alınan destek: çalışma saatlerinde esnekliğe gidilmesi, çocukla beraber olunabilecek zamanın patronları tarafından anne-babaya verilmesi, iş güvencesinin bulunması.

6) Ailenin duruma yüklediği anlamlarda değişikliğe gidilmesi: duruma olumlu anlamlar yüklemek, en kötü olaylarda bile iyi taraflar olduğunu görebilmek, ailenin yakınlaşması için bir fırsat olarak görmek.

Britner, Morog, Pianta ve Marvin (2003), ağır ve hafif derecede serebral palsili ve hiçbir tanı almamış çocuğu olan annelerle ilgili gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunda engelli çocuğu olan anne-babaların kontrol grubundaki çocukların anne-babalarından daha çok stres yaşamalarına rağmen evlilik doyumları arasında bir farklılık olmadığını bulmuştur. Engelli çocuğu olan annelerde de yılmazlık işaretlerinden biri olan evlilik doyumunun yüksek olduğu görülmüştür.

Bauman (2004) zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaları, sahip oldukları kaynaklar ve etkili başa çıkma stratejileri açısından incelemiştir. Anne-babaların cevapları mikrosistem (aile içi), mezosistem (uzmanlarla işbirliği), ekzosistem (toplumda var olan hizmetler) ve makrosistem (ekonomik, politik ve kültürel faktörler) düzeyler açısından analiz edilmiştir. Ailelerin her dört düzeyde de çocuğun engelli olmasından dolayı zorluklar yaşadıkları; ancak bu zorluklarla başa çıkmada akraba, arkadaş, desteği ve uzman yardımından yararlandıkları görülmüştür. Bu ailelerin engel durumunun yol açtığı zorlukları yenmede sosyal destek aramaya ek olarak kişisel ve bilişsel becerileri geliştirmek, uyum sağlamak, girişimci olmak, açık ve doğrudan iletişim kurmak ve yaratıcı olmak gibi başa çıkma stratejilerini de kullandıkları tespit edilmiştir. Yılmaz anne-babaların en önemli özellikleri arasında bulunan sosyal destek arama ve etkili başa çıkma becerileri bu anne-babalarda da kendini göstermiştir. Yılmazlığın ailenin işlevlerini sürdürmesine yardımcı olan bir gücü temsil ettiği ve ailenin işlevlerini sürdürmesinin, aile yılmazlığı içinde barındırılan kaynakların stres durumu karşısında harekete geçirilmesi yoluyla sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Greeff, Vansteenwengen ve Ide (2006) tarafından aile üyelerinden birinin (anne-baba ya da çocuk) psikolojik bir bozukluk yaşadığı (şizofreni, psikotik semptomlar, ruhsal bozukluk, paranoya, otizm, dikkat eksikliği, antisosyal davranışlar, kaygı bozukluğu) ailelerden gelen birer ebeveyn ve çocukla (12 yaş ve üstü) Belçika'da yürütülen bir çalışmada, sosyal destek kaynakları ile başa çıkma stratejilerinin yılmazlığı etkileyen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, a) ailedeki dayanıklılık/sağlamlık hem anne-baba hem çocuk için önemli bir yılmazlık faktörüdür b) kriz durumunun pasif bir şekilde değerlendirilmesi

ya da kaçınmacı stratejiler ailelerin uyumuna yardım etmektedir. Bu durumda, kaçınmanın bir başa çıkma stratejisi olarak kullanılması genellikle daha fazla strese yol açmasına rağmen; hastanın kimi davranışlarından kaçınmanın aile için yararlı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Greeff ve diğerlerinin bu çalışmasında (2006), manevi destek ile ailenin uyumu arasında olumlu yönde önemli bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum şöyle yorumlanmıştır: Ailenin, psikolojik bozukluğu olan üyesine yardım etmek için çok sayıda seçeneği olmuştur; bu yüzden manevi/dini destek aramaya daha az gereksinim duyulmuştur. Karşılıklı bağlılık ve birlikte çalışabilme, aile üyelerinin yaşamlarını kontrol edebileceklerine dair olan inançları ve değişimin bir tehdit olarak değil normal ve gelişim için bir fırsat olarak görülmesi gibi özellikler ailenin uyumu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Alan yazının aksine sosyal destek arama ile ailenin uyumu arasında bir ilişki bulunamamıştır. Alınan sosyal destek yararlı görülmediği için ailenin uyumunu etkilemediği belirtilmiştir. Ailenin gelir düzeyinin de ailenin psikolojik bozukluğu olan üyesiyle başa çıkmada önemli bir rolü olmadığı bulunmuştur.

Al-Yagon (2007), annelerin sahip olduğu kaynakların, öğrenme güçlüğüne sahip çocukların uyum düzeyleri üzerinde etkili olduğunu gösteren, 110 İsrailli anne-çocuk çiftinin katıldığı bir araştırma yapmıştır. Yaşları 8-11 arasında değişen, öğrenme güçlüğü tanısı almış 59 çocuk, normal gelişim gösteren 51 çocuk ve bu çocukların anneleri araştırmaya katılmıştır. Bulgular doğrultusunda, annelerin, zorluk içeren durumlara karşın etkili başa çıkma stratejilerine sahip olmalarının ve yaşamlarında destek alabilecekleri kişilerin yer almasının, öğrenme güçlüğü olan çocuklarının uyum düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Annelerin sahip olduğu bu özellikler, öğrenme güçlüğüne sahip çocukların yılmaz olmasını sağlayan koruyucu faktörler olma özelliğini taşımaktadır.

Muir, Tudball ve Robinson (2008) zihinsel engelli ya da otizmi olan çocuğa sahip anne-babalarla yürüttükleri araştırma sonucunda aile yılmazlığının bir özellik olmadığı; durağan bir nitelik taşımadığı sonucuna varmışlardır. Engelli çocuğa sahip ailelerde yılmazlığı üç adımdan oluşan bir süreç olarak ele almışlardır: 1) kriz ya da zorluk durumu, 2) var olan

güçlere ve kaynaklara başvurmak ve 3) zorluk durumuna rağmen ailenin işlevlerini yerine getirmesi ve uyum yapması. Ailenin işlevlerini yerine getirmesi, yılmazlığın önemli bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Aileler, engelli çocuğun gereksinimlerine cevap verecek şekilde aile işlevlerine uyarlamalara ve değişikliklere gitmektedir. Anne-babalar iş yaşamlarında çocuğun gereksinimlerine yanıt verecek ayarlamalar yapmışlardır. Ailenin yılmaz olmasını sağlayan koruyucu faktörler aile içinde iyi bir iletişimin olması, problem çözme becerileri, problem durumları çözebileceklerine dair taşıdıkları inanç, ailedeki bütün üyelerin gereksinimlerine yanıt verilmesi, dayanıklılık/sağlamlık, formal ve informal sosyal destek, ailenin birbiriyle zaman geçirmesi ve yemeğe çıkma, tatile gitme gibi rutinlerini devam ettirmesi, umut, esneklik, maddi açıdan güçlü olma, aile üyelerinin bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı olması, duruma olumlu anlamlar yükleme ve dini inançlar olarak sıralanmıştır.

Yılmaz anne-babalar ile ilgili araştırma bulgularına topluca bakıldığında bu anne-babaların ailede dayanıklılığın/sağlamlığın öğeleri olan adanmışlık/sorumluluk üstlenme, kontrol ve meydan okuma özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. Yılmaz anne-babalar, zorluk durumu karşısında bir mucize olmasını beklemek yerine kolları sıvayarak harekete geçen, sosyal desteğe ve problem odaklı yaklaşımlara başvurarak durumu değiştirebileceğine inanan ve zorluk durumuna olumlu anlamlar yükleyerek zorlukları daha iyi yönde gelişmek için bir fırsat olarak gören kişilerdir. Başka bir deyişle yılmaz anne-babalar "**limonları kullanarak limonata yapma**"sını bilen anne-babalardır.

2.10. Türkiye'de Yılmazlık Araştırmaları

Türkiye'de 2004-2008 arasında yılmazlıkla ilgili yapılmış beşi yüksek lisans, dördü doktora tezi olmak üzere dokuz çalışmayla karşılaşılmıştır (Dayıoğlu, 2008; Eminağaoğlu, 2006; Gizir, 2004; Gürgan, 2006; Karaırmak, 2007; Kaya, 2007; Özcan, 2005; Sipahioğlu, 2008; Yalım, 2007). Bu çalışmalar ya gençlerdeki (Dayıoğlu, 2008; Eminağaoğlu, 2006; Gizir, 2004; Gürgan, 2006; Kaya, 2007; Özcan, 2005;

Sipahioğlu, 2008; Yalım, 2007) ya da yetişkinlerdeki (Karaırmak, 2007) yılmazlıkla ilgilidir. Bu çalışmalarda bazı araştırmacılar "resilience" teriminin Türkçe karşılığı olarak sağlamlık (Dayıoğlu, 2008; Gizir, 2004; Karaırmak, 2007, Kaya, 2007; Sipahioğlu, 2008; Yalım, 2007) ya da dayanıklılık (Eminağaoğlu; 2006) kavramlarını kullanırken Özcan (2005) ve Gürgan (2006) ise bu çalışmada olduğu gibi yılmazlık kavramını kullanmışlardır.

Gizir (2004) Ankara'da gecekondu bölgelerinde bulunan 6 ilköğretim okuluna devam eden 872 sekizinci sınıf öğrencisinin akademik başarılarına katkıda bulunan koruyucu faktörleri incelemiştir. Çalışmada yılmazlık, akademik yeterlik, umutsuzluk ve iç-dış kontrol odağı değişkenleri ele alınmıştır. Akademik başarı ölçütü olarak öğrencilerin 6., 7. ve 8. sınıflardaki genel not ortalamaları esas alınmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin akademik anlamda yılmaz olmalarında etkili olan çevresel koruyucu faktörler; çocukla ilgili evde yüksek beklentilerin varlığı, okuldaki ilişkiler ile arkadaşlarla olan ilişkilerde ilgi ve sevecenliğin bulunması olarak bulunmuştur. İçsel koruyucu faktörler ise öğrencilerin akademik açıdan kendileriyle ilgili olumlu algılara sahip olmaları, kendileriyle ilgili yüksek beklentiler oluşturmaları, empati, içsel denetim ve geleceğe dair umutlu olma şeklinde sıralanmıştır. Ev ve toplum hayatındaki ilişkilerde ilgi ve sevecenlik arttıkça öğrencilerin akademik başarıları azalmaktadır. Ayrıca arkadaş grubunun yüksek beklentileri ve problem çözme becerilerinin kullanımı arttıkça öğrencilerin akademik başarıları azalmaktadır. Akademik yılmazlığı etkileyen koruyucu faktörler arasında yer alan ev ve toplum hayatındaki ilişkilerde ilgi ve sevecenlik, arkadaş grubunun yüksek beklentileri ve problem çözme becerileri araştırmada yer alan yoksul öğrencilerin akademik yılmazlıkları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu durum, ailede öğretilenlerin okulda öğretilenlerden farklı olması nedeniyle akademik başarının olumsuz etkilendiği şeklinde yorumlanmıştır. İçsel koruyucu faktörlerden öz-yeterlik, iletişim ve işbirliği, amaçlar ve kişisel farkındalık ile akademik açıdan yılmaz olmak arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Özcan (2005) lise öğrencilerini, ailelerin tamam ya da parçalanmış olma durumuna ve öğrencilerin cinsiyetine göre

karşılaştırdığı çalışmasında, Ankara'nın Mamak ilçesinde yaşayan anne-babası boşanmış 70, anne-babası birlikte yaşayan 82 olmak üzere toplam 152 lise öğrencisini (76 kız, 76 erkek) incelemiştir. Yılmazlık özellikleri ve sahip olunan koruyucu faktörler California Yılmazlık Değerlendirme Ölçeği Lise Versiyonu kullanılarak tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, anne-babası birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özelliklerinin ve koruyucu faktörlerin, anne-babası boşanmış olan öğrencilere göre daha üst düzeyde olduğunu göstermiştir. Yılmazlık düzeyleri açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. California Yılmazlık Değerlendirme Ölçeği Lise Versiyonunda yılmazlıkla ilgili özellikler arasında yer alan toplumda ve ailede var olan koruyucu ilişkiler ve yüksek beklentiler, ailede bulunan anlamlı katılım olanakları (aileden destek alma, aile üyeleriyle birlikte sosyal etkinliklere katılma, evde alınan kararlarda söz sahibi olma), amaçlar (hayatında bir amaca sahip olma, gelecekle ilgili amaçlara sahip olma), özlemler (gelecekle ilgili planlar yapma) ve problem çözme düzeyleri (problemin çözümü için yardım arama, problemleri çözmede kendini yeterli görme, vb.) açısından anne-babası birlikte olan lise öğrencileri, anne-babası boşanmış olan akranlarına nazaran daha avantajlı görünmektedir. Buna karşılık, okulda var olan koruyucu ilişkiler ile yüksek beklentiler, arkadaş grubundaki koruyucu ilişkiler, empati, öz-yetkinlik ve öz-farkındalık açısından iki grup arasında fark bulunmamıştır. Ayrıca, kızlar, erkeklere göre daha empatik bulunmuştur.

Türkiye'deki Sokak çocuklarının yılmaz olmasını sağlayan koruyucu faktörleri inceleyen Eminağaoğlu (2006) İzmir'de yaşayan, düşük sosyoekonomik düzeyden gelen, hepsi erkek olan ve yaşları 12 ile 16 arasında değişen 27 çocuk ile sokak yaşantısı olmamış 27 çalışan çocuğa Rorscach Testi ve WISC-R Testi uygulamıştır. Rorscach Testi, sokak çocukları ile çalışan çocukların yılmazlık özelliklerini belirlemek, WISC-R Testi ise bu çocukların bilişsel düzeylerini bir dışlama ölçütü olarak ele almak amacıyla kullanılmıştır. Sokak çocuklarının arkadaş grupları içerisinde kurdukları yakın ilişkilerin, işbirliğinin ve sahip oldukları arkadaşlık bağlarının önemli bir yılmazlık özelliği olduğu görülmüştür. Sokak çocuklarının işbirliği yanıtları arkadaşlarla birlikte sevgiyi, coşkuyu, özgürlüğü, ya da eğlenceyi paylaşmayı ve soğuğa karşı birlikte

dayanmayı, barınacak yer bulmayı içermektedir. Okul yaşamına devam etmenin de yılmazlıkla ilişkili koruyucu bir faktör olduğu iddia edilmiştir; eğitim düzeyi daha yüksek olan sokak çocukları eğitim düzeyi daha düşük olanlara göre etkili başa çıkma becerileri, başa çıkma için gerekli içsel kaynakları ve insanlara yönelik ilgileri açısından daha avantajlı görünmektedirler. Sokak çocukları bu yılmazlık özelliklerine sahip olmalarının yanı sıra depresyon, bilişsel açıdan daha katı olma ve etkili örgütsel davranışa daha az sahip olma gibi risk faktörlerine de sahiptirler. Depresyon yönelimi, araştırmacı tarafından annenin yokluğuna bağlanmıştır. Örgütsel davranışın çalışan çocuklarda yüksek çıkmasının, bu çocuklarda belirli sorumlulukları yerine getirdikleri bir çalışma yaşamına sahip olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Sokak çocuklarının önemli bir kısmının dışsal denetim odağı eğilimli olduğu ve sosyal yabancılaşmanın yaygın olduğu görülmüştür.

Gürgan (2006) geliştirmiş olduğu “Yılmazlık eğitimi grup danışma programı”nın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Gazi Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Okul Öncesi Öğretmenliği 2, 3, ve 4. sınıf öğrencilerine araştırmacı tarafından geliştirilen 49 maddelik Yılmazlık Ölçeği uygulanmıştır. Yılmazlık düzeyi düşük olan öğrenciler arasından 36 öğrenci belirlenmiş bunların 20’si yansız olarak deney grubuna/yılmazlık eğitim grubuna atanmış, kalan 16 öğrenci kontrol grubuna dâhil edilmiştir. Kontrol grubuna, beş oturum boyunca yılmazlıkla ilgisi olmayan etkinlikler uygulanmıştır. “Yılmazlık eğitimi grup danışma programı” 11 oturumda gerçekleştirilmiştir. Bu programda bilişsel-davranışçı yaklaşıma, insancıl yaklaşıma ve var oluşçu yaklaşıma dayalı yapılandırılmış, eğitici, destekleyici ve koruyucu unsurları barındıran ve aynı zamanda yaşantıya yönelik yarı yapılandırılmış psikodrama ısınma oyunları ve farkındalığı arttıran eğlendirici etkinlikler yer almıştır. Programın başarılı olup olmadığını belirlemek amacıyla Yılmazlık Ölçeği’den alınan ön test-son test puanları karşılaştırılmış ve deney grubundaki öğrencilerin yılmazlık düzeylerinde artış olduğu görülmüştür. 4,5 aylık bir bekleme süresinden sonra deney grubuna yönelik bir izleme

çalışması yapılmış ve deney grubunun sahip olduğu olumlu değişmenin devam ettiği görülmüştür.

Karaırmak (2007), 1999 Marmara depremini yaşamış olan 363 (224 erkek, 138 kadın) yetişkin depremzede bireyde yılmazlığa etki eden olumlu duygusal ve bilişsel faktörler (benlik saygısı, umut, iyimserlik, yaşam doyumu, olumlu duygular) arasındaki ilişkileri ele alan bir yapısal eşitlik modelini test etmiştir. Yılmazlığı ölçmek amacıyla katılımcılara Ego-Sağlamlık Ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Kısa Formu, Umut Ölçeği, Yaşam Yönelimi Testi, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Olumlu Duygu Ölçeği de uygulanmıştır. Doğrulanan modele göre yaşam doyumu ve olumlu duygular, yılmazlığın yordayıcısı olup yaşam doyumu ile karşılaştırıldığında olumlu duygular daha önemli bir yordayıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Benlik saygısından, umut ve iyimserliğe giden bütün yollar anlamlı çıkmıştır. İyimserliğin, yılmazlık üzerinde yaşam doyumu aracılı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Umut değişkenin yılmazlık üzerindeki etkisi olumlu duygular aracılığıyla olmaktadır.

Kaya (2007) Yatılı İlköğretim Bölge Okuluna devam eden ikinci kademe öğrencilerindeki benlik saygısı, umut duygusu ve dışsal faktörlerin yılmazlığı yordamadaki rolünü ele aldığı çalışmasında Ankara'da bulunan dört Yatılı İlköğretim Bölge Okulunun 6., 7. ve 8. sınıflarına devam eden 391 öğrenciye (143 kız, 248 erkek) California Sağlamlık ve Ergen Gelişim Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Çocuklar İçin Umut Ölçeği'ni uygulamıştır. Ev içi ilgi, yüksek beklentiler ve etkinliklere katılım, çevresel ilgi ve yüksek katılım, okul içi ve çevresel etkinliklere katılım, arkadaş ilişkilerinde ilgi ve yüksek beklentiler gibi dışsal faktörler ile umut faktörünün yılmazlığı anlamlı bir düzeyde yordadığı; ancak okul içi ilgi, yüksek beklentiler ve okula bağlılık dışsal faktörleri ile benlik saygısının yılmazlığı anlamlı bir düzeyde yordamadığı bulgusu elde edilmiştir. Cinsiyet bazında yapılan karşılaştırma sonucunda yordayıcı değişkenlerin (ev içi ilgi, yüksek beklentiler ve etkinliklere katılım, çevresel ilgi ve yüksek katılım, okul içi ve çevresel etkinliklere katılım, arkadaş ilişkilerinde ilgi ve yüksek beklentiler, geleceğe dair umutlu olma) kız öğrencilerin yılmazlık puanlarındaki varyansın %69'unu, erkek öğrencilerde ise %70'ini açıkladığı görülmüştür.

Yalım (2007) ise başa çıkma yolları, yılmazlık, iyimserlik ve cinsiyetin üniversitedeki birinci yılında bulunan öğrencilerin uyumları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Orta Doğu Teknik Üniversitesi İngilizce Hazırlık Sınıfına devam etmekte olan 173'ü kız 247'si erkek olmak üzere ailelerinden uzakta üniversiteye devam eden 420 öğrenci oluşturmaktadır. Demografik Bilgi Formu dışında Üniversiteye Uyum Ölçeği, Baş Etme Yolları Ölçeği, Hayatı Yönlendirme Ölçeği ve Psikolojik Sağlamlılık Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, yılmazlık, iyimserlik, kaderci ve suçu kendinde bulma basa çıkma stratejilerinden yüksek puan alan öğrencilerin uyum puanlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Kaderci ve suçu kendinde bulma başa çıkma stratejileri ile üniversiteye uyum arasındaki bu pozitif ilişkinin, Türk kültüründe yaygın olan aşırı korumacı çocuk yetiştirme tarzından, kaderci anlayışına vurgu yapan İslam dinine mensup olmaktan ve öğrencilerin üniversitedeki ilk yılları olmalarından kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür. Yılmazlığın, bütün katılımcıların üniversiteye uyumlarında çok önemli bir etken olduğu ortaya çıkmıştır. Erkek öğrencilerin üniversiteye uyum puanları daha yüksektir. Bu bulgu, toplumdaki erkek rolüne atfedilen özelliklere bağlı olarak erkeklerin problem odaklı başa çıkma stratejilerini daha çok kullanmalarına bağlanmıştır. Üniversiteye uyumda kız öğrencilerde yılmazlık, iyimserlik, sosyal yardım arama ve çaresizlik/kendini suçlayıcı basa çıkma stratejileri; erkek öğrencilerde ise psikolojik sağlamlık, problem çözme becerileri, sosyal yardım arama, kaderci/kendini suçlayıcı basa çıkma stratejileri yordayıcı değişkenler olarak ortaya çıkmıştır.

Dayıoğlu (2008) 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Ankara ilinde bulunan on farklı dershaneye ve Bursa'daki üç farklı dershaneye devam eden 865 (505 kız, 360 erkek) üniversite giriş sınavı adayını sınava giriş sayısı, mezun olunan alan ve okul türü değişkenleri açısından eşleştirmiş ve yılmazlık düzeyleri ile yılmazlığı yordamada öğrenilmiş güçlülüğün, algılanan sosyal desteğin ve cinsiyetin rolünü incelemiştir. Katılımcılara Üniversite Öğrencileri İçin Yaşam Olayları Envanteri'nin Başarıyla İlişkili Olumsuz Yaşam Olayları Alt Ölçeği, Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve yılmazlığı ölçmek

amacıyla da Harter'ın Ergenlerde Benlik Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Yapılan iki yönlü varyans analizi sonucunda sınava giriş sayısı, mezun olunan alan ve okul türünün yılmazlık puanları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür. Çoklu regresyon analizi sonucunda ise öğrenilmiş güçlülüğün, algılanan sosyal desteğin ve cinsiyetin yılmazlık puanlarına ait toplam varyansın %19'unu açıkladıkları, öğrenilmiş güçlülük ve algılanan sosyal destek puanlarının yüksek olmasının yılmazlık puanlarını da arttırdığı bulunmuştur. Ayrıca, erkek olmanın yılmazlık puanlarının yüksek olmasıyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Sipahioğlu (2008), yoksul bir aileden gelmeleri ya da tek ebeveyn ile yaşamaları nedeniyle dolayı risk altında olduğu düşünülen ergenlerin yılmazlık düzeylerini ele aldığı çalışmada Aksaray ilindeki liselere devam eden 499 öğrenciye (264 kız, 235 erkek) Psikolojik Sağlamlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'ni uygulamıştır. Araştırma sonucunda yoksulluk, tek ebeveyn ile yaşama, cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre yılmazlık düzeylerinin farklılaştığı saptanmıştır. Anne-babası birlikte yaşayan öğrenciler ile tek ebeveynle yaşayan öğrenciler karşılaştırıldığında tek ebeveynle yaşayan ergenlerde ev içi ilişkilerde ilgi, yüksek beklentiler ve ev içi etkinliklere katılım düzeylerinin daha yüksek iken anne-babası birlikte yaşayan katılımcılarda problem çözme becerileri, amaçlar (hayatında bir amaca ve gelecekle ilgili amaçlara sahip olma) ve eğitimsel beklenti düzeyleri daha yüksektir. Yoksulluk risk faktörü altındaki katılımcılar cinsiyete göre karşılaştırıldığında kızların arkadaş grubundaki ilgi, empati, amaçlar ve eğitimsel beklentiler düzeyleri daha yüksek iken erkeklerin problem çözme becerilerine ilişkin algıları daha üst düzeydedir. Tek ebeveynle yaşayan katılımcılar cinsiyete göre karşılaştırıldığında kızların arkadaş grubundaki ilgi, empati ve ev içi ilişkilerde ilgi düzeyleri daha yüksektir. Erkeklerde ise problem çözme becerilerine ilişkin algılar daha üst düzeydedir. Okul türü değişkeni ele alındığında ise Anadolu Öğretmen Lisesi ve Fen Lisesine devam eden öğrencilerin okul içi ilişkilerde ilgi, eğitimsel beklentiler, amaçlar ve problem çözme becerilerine ilişkin algı düzeyleri Anadolu Lisesi öğrencilerinden daha yüksektir.

Annelerde sosyal desteklerin, başa çıkma yollarının ve yılmazlık algılarının ilişkisini inceleyen tek çalışma Kaner ve Bayraklı'ya (2009b) aittir. Araştırmada Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği (Kaner, 2009b), Aile Yılmazlık Ölçeği (Kaner ve Bayraklı, 2009a) ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (Folkman ve Lazarus,1985) kullanılmıştır. Kaner ve Bayraklı (2009b), engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal desteklerin ve başa çıkma yollarının yılmazlık algılarını etkileyip etkilemediğini korelasyon ve regresyon analizi ile incelemişlerdir. Bulgular, niceliksel ve niteliksel sosyal destekler ile yılmazlık ve problem odaklı başa çıkma stratejileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu, buna karşın niteliksel ve niceliksel sosyal destek, yılmazlık ve duygu odaklı başa çıkma stratejileri arasında olumsuz ilişki olduğunu; problem odaklı başa çıkmanın, sosyal desteklerden hoşnut olmanın ve duygu odaklı başa çıkmanın yılmazlığın yordayıcıları olduğunu ortaya koymuştur.

2.11. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Kullanıldığı Yılmazlık Araştırmaları

Svavarsdóttir ve Rayens (2003) 6 yaş ve altında astım hastası çocuğu olan Amerikalı ve İzlandalı anne-babaların, çocuğun hastalığıyla ilgili algılarını ele aldıkları çalışmada katılımcılara ailenin gereksinimleri, çocuğun bakımıyla ilgili gereksinimler, ailede dayanıklılık, bütünlük duygusu ve sağlığa ilişkin algıyla ilgili olmak üzere bir dizi ölçme aracı uygulamışlardır. Yılmazlığı sağlayan koruyucu faktörler arasında yer alan bütünlük duygusu ve ailede dayanıklılık ile zorluk durumları ve ailenin uyum yapması arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla geliştirilmiş bir model anne ve babalarda ayrı ayrı uygulanmıştır. Yalnızca hastalığın derecesi ile bakım gereksinimlerinin, anne-babaların sağlık algılarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği ortaya çıkmıştır. Bakım gereksinimleri, her iki grup için de sadece doğrudan etki göstermiştir. Sadece anne modelinde ailenin gereksinimleri dolaylı olarak annelerin sağlık algılarını etkilemiştir. İki grupta da bütünlük duygusunun, ailenin

gereksinimleri ve sağlık arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiği görülmüştür. Yılmazlık faktörleri (ailede dayanıklılık ve bütünlük duysu) ve anne-babaların çocuğun sağlığına ilişkin algıları arasında doğrudan ya da dolaylı bir ilişki bulunamamıştır. Benzer bir şekilde, kültürün anne-babaların çocuklarının sağlığına ilişkin algıları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Lee, Shen ve Tran (2008) Katrina kasırgasından kurtulan Afrika kökenli Amerikalılarda psikolojik sıkıntı ve sağlık durumu ile yılmazlık arasındaki ilişkiyi ele aldıkları bir model test etmişlerdir. Yılmazlığı ve psikolojik sıkıntı durumunu etkileyeceği düşünülerek sigortalı olup olmama, evde meydana gelen hasarın derecesi ve bir yakının kaybı olmak üzere üç değişken belirlenmiştir. Bunların dışında, yaş, cinsiyet, medeni durum ve gelir düzeyi olmak üzere dört sosyodemografik değişken de ele alınmıştır. Medeni durum, kontrol değişken olarak belirlenmiştir. Sonuçlar psikolojik sıkıntı durumu arttıkça yılmazlık düzeyinin azaldığını; sağlık durumunun iyi olmasının anlamlı olmamakla birlikte yılmazlığı olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Yaşın genç olması, erkek olma ve gelir düzeyinin yüksek olmasının yılmazlığı arttırdığı; ancak en güçlü etkinin yüksek gelir düzeyine ait olduğu tespit edilmiştir. Sigortalı olmak yılmazlığı olumlu etkilemekle birlikte bu etki anlamlı bir düzeyde değildir. Evin aldığı hasarın derecesi ile yılmazlık arasında anlamlı olmayan negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bir yakınını kaybetmiş olmak yılmazlığı olumsuz etkilemektedir. Sigortalı olmamak, evin aldığı hasarın çok olması ve bir yakınını kaybetmek psikolojik sıkıntı durumunu arttırmaktadır.

Wilks (2008) sosyal hizmet alanında yüksek öğrenim gören 314 öğrencinin akademik alanda yaşadıkları stres ile algıladıkları yılmazlık arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Araştırmada sosyal desteğin bir aracı olarak ele alındığı bir model geliştirilip modelin doğruluğu test edilmiştir. Katılımcılara demografik bilgiler, arkadaş desteği, aile desteği, akademik stres ve yılmazlığı ele alan ölçme araçları uygulanmıştır. Wilks'in (2008) geliştirdiği modele göre risk durumunun yılmazlık üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı, olumsuz etkileri azaltacak ya da ortadan kaldıracak bir aracının varlığına ya da derecesine bağlıdır. Bu durumda aile ve arkadaş desteği sayesinde akademik stresin olumsuz etkilerinin azalacağı ya da

ortadan kalkacağı ve bu durumun da öğrencilerin yılmazlık algısını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüştür. Analizler sonucunda, araştırma grubunun orta düzeyde akademik strese ve sosyal desteğe, üst düzeyde yılmazlığa sahip olduğu bulunmuştur. Akademik stres-soysal destek ve yine akademik stres- yılmazlık arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Sosyal desteğin, yılmazlığı olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Arkadaş desteğinin, akademik stres ve yılmazlık arasındaki negatif ilişkide önemli bir aracı olduğu ve akademik stres durumunda arkadaş desteğinin yılmazlığı sağlamada bir koruyucu faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

2.12. Başa Çıkma İle İlgili Araştırmalar

Başa çıkma, ailenin yeterliliklerinin ve sahip olduğu koruyucu faktörlerin bir parçasıdır. Ailenin kendi içinde sahip olduğu başa çıkma stratejilerini ve aile dışındaki kaynakları birlikte kullanması, zorlukların üstesinden daha başarılı bir şekilde gelmeyi sağlamaktadır. Ailenin kendi içinde sahip olduğu başa çıkma stratejileri, bir birim olan ailenin kendi içinden gelmekte olup bilişsel stratejiler ile iletişim ve ilişki stratejilerini içerir. Aile dışındaki başa çıkma stratejileri ise aile dışından gelen kaynakları, örneğin sosyal desteği ve çeşitli destek kaynakları tarafından sağlanan manevi desteği ifade eder (Lavee, Mcubbin ve Patterson, 1985).

McCubbin ve diğerlerine (1982) göre anne-babanın başa çıkma davranışı stres karşısında ortaya çıkar ve ailenin karşılaştığı güçlükleri yenmek amacıyla kullanılır. Ailenin yaşadığı stresin yönetilmesinde, ailenin bir denge ve istikrar durumunu sürdürmesinde başa çıkmanın olumlu bir etkisi vardır. Anne-babanın başa çıkma çabaları, stres altındaki ailenin ve de ailedeki engelli üyenin iyi olma durumuna önemli katkılarda bulunur.

McCubbin ve diğerleri (1982) serabral palsili çocuğu olan aileleri yaşadıkları stres, ailenin işlevlerini yerine getirmesini sağlayan kaynaklar ve başa çıkma davranışları açısından ele aldıkları çalışmada bu anne-babaların kendini geliştirmesi, ailenin bütünlüğünü koruması ve istikrarlı bir şekilde işlevlerini yerine getirmesi, formal ve informal desteklere

başvurması, problem çözme becerilerine sahip olması, iyimserlik, esneklik, yaşamın kontrol edilebileceğine dair bir inanca sahip olması gibi başa çıkma yollarına sahip olduklarını bulmuşlardır.

Abbott ve Meredith (1986), zihinsel engele sahip çocuğu olan anne-babalar ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip anne-babaları, sahip oldukları özellikler açısından karşılaştırdıkları çalışmalarında, engelli bir çocuğa sahip olmanın beraberinde getirdiği zorlukların üstesinden gelmede, eşler arasındaki dayanışmanın, anne-baba destek gruplarına katılımın ve dini inançların etkili olduğunu bulmuşlardır.

Friedrich, Cohen ve Wilturner (1988) engelli çocuğu olan annelerin, bu durumun beraberinde getirdiği zorluklarla nasıl başa çıktıklarını incelemiştir. Annelerin büyük bir bölümü eşleriyle birlikte yaşayan, eğitim düzeyleri ile ekonomik düzeyleri yüksek düzeyde olan annelerden oluşmaktadır. Katılımcıların başa çıkma kaynaklarının ele alındığı araştırmanın sonucunda dindar anne-babaların iyi olma durumlarının daha yüksek olduğu ve depresyon düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu durum doğaüstü bir güce inanmanın olumsuz bir durumla başa çıkmayı kolaylaştırdığı ve dinsel etkinliklere katılımın sosyal desteği arttırdığı şeklinde yorumlanmıştır. İçsel kontrol odağı yüksek olan anne-babaların, bu özellikleri nedeniyle olaylar üzerinde kontrol sahibi olduklarına dair düşüncelerinin, umutsuzluğa kapılmalarını engellediği ifade edilmiştir.

Trute (1990), gelişimsel yetersizliği (çoklu engel, bedensel engel, Down Sendromu) olan anne-babalarla ilgili çalışmasında eşler arasındaki birlik düzeyi ve babanın eğitim düzeyi arttıkça engel durumunun beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkmanın da olumlu anlamda arttığını ortaya koymuştur.

Margalit ve Ankonina (1991) engelli çocuğu olan ve olmayan anne-babaları başvurdukları başa çıkma stratejileri açısından ele aldıkları araştırmada engelli çocuğu olan anne-babaların, kaçınmacı başa-çıkma stratejilerini (inkâr, küçümseme, kaçış) engelli çocuğu olmayan anne-babalardan daha çok kullandıkları sonucunu elde etmişlerdir.

Dünyayı düzenli ve açıklanabilir olarak algılamak, zorluk durumlarının bilişsel bir değerlendirmesinin yapılmasını ve uygun başa

çıkma mekanizmalarının bulunmasını sağlamaktadır. Margalit, Raviv ve Ankonina (1992) zihinsel engel, öğrenme güçlüğü ya da duygusal/davranışsal bozukluğa sahip çocuğu olan anneler ile engelli olmayan çocuğa sahip anne-babalarının başvurdukları başa çıkma mekanizmalarını (aktif ya da kaçınmacı) ve bütünlük duygularını (bireyin içsel ve dışsal çevresinin tahmin edilebilir olduğuna ve çeşitli sorunların çözülebileceğine dair duyduğu sürekli ve dinamik bir inancı) belirlemek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Sonuçlar engelli çocuğu olan anne-babaların kontrol grubuna göre daha üst düzeyde kaçınmacı başa çıkma stratejilerine sahip olduğunu, aile üyeleri arasındaki ilişkilere daha az önem verildiğini, ailedeki kişisel gelişim olanağının ve bütünlük duygusunun daha az olduğunu göstermektedir. Babalar hem aktif hem kaçınmacı başa çıkma stratejilerinde daha düşük düzeyde puan alırlarken bütünlük duygusunda daha yüksek düzeyde puanlar almıştır. Engelli çocuğu olan anne-babalarda eşler arasında kaçınmacı başa çıkma, kişisel gelişim fırsatları ve kişisel bütünlük duygusunda daha büyük farklılıklar bulunmuştur. Bu aileler, birbirlerine destek sağlamada daha yetersiz görünmektedir. Engelli çocuğu olan anne-babaların kişisel bütünlük duygularının kontrol grubuna kıyasla daha düşük çıkmasının nedeninin, bu anne-babaların kontrol etme ve çevrenin anlaşılabilirliği konusunda kendilerine duydukları güvenin az olmasından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Bu arada, her iki grup anne-babanın da stres durumuyla karşılaştıklarında hem aktif hem de kaçınmacı başa çıkma stratejilerine başvurdukları görülmüştür. Aktif başa çıkma, ailenin işlevlerinin sürdürülebilmesini olumlu yönde etkilemektedir. Anne-babanın eğitim düzeyi ve bütünlük duygusu arttıkça kaçınmacı başa çıkma stratejilerini kullanma düzeyleri de azalmaktadır.

Patterson (1992) tarafından yapılan bir diğer çalışmada sağlık sorunları yaşayan bir çocuğa sahip anne-babaların stres düzeylerini azaltmak için başvurdukları başa çıkma stratejileri Tanrı'ya inanmak, dua etmek, önceliklerini belirlemek, kendine zaman ayırmak, durumu kabullenmek, hobiler edinmek, mizah, eğlenmek, dinlenmek, spor yapmak, akraba ve arkadaşlarla çeşitli konularda konuşmak, diğer

ailelerin yaptıklarını yapmak, birbirine yakın olmak, eşler arasında sorumluluk paylaşmak ve yardım istemek olarak sıralanmıştır.

Seppänen, Kyngäs ve Nikkonen (1999) diabet hastası çocuğu olan anne-babalarda sosyal destek ve başa çıkmayı ele aldıkları araştırmalarında anne-babaların başa çıkma süreçlerinin altı aşamadan (inkar, bilgi eksikliği ve suçluluk, çocuğu bakımını üstlenme, normalleşme, belirsizlik, yeniden organize olma) oluştuğunu ve tüm bu aşamalarda formal ve informal sosyal destek kaynaklarına başvurmanın, anne-babaların durumla etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağladığını ifade etmişlerdir.

Doğan (2001) işitme engelli çocuğu olan anne-babaların işitme engelli çocuğu olmayan anne-babalardan daha fazla stres, depresyon ve kaygı yaşadığını, boyun eğici başa çıkma stratejilerini daha fazla kullandıkları ve sosyal desteğe daha fazla başvurduklarını bulmuştur.

Tükenmişlik, stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal destek değişkenleri açısından zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan anneleri karşılaştırdığı araştırmasında Duygun (2001), zihinsel engelli çocuğu olan annelerin tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu, çaresiz başa çıkma stratejilerini daha fazla kullandıklarını ve başa çıkma stratejilerinden biri olan sosyal destek aramayı kullanmayan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin tükenmişlik yaşama eğilimlerinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir.

Bir diğer araştırmada gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların sahip oldukları başa çıkma yolları, yardım için beklemek yerine yardımı aktif olarak aramak, olumlu bir bakış açısına sahip olmak, geçmişle ilgili pişmanlıklar ya da gelecekle ilgili kaygılar yaşamak yerine şimdiki zamana odaklanmak, eşler arasında güçlü bir bağa ve karşılıklı desteğe sahip olmak şkelinde sıralanmıştır (Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001).

Bauman (2004) zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaları, sahip oldukları kaynaklar ve etkili başa çıkma stratejileri açısından incelediği araştırmada bu anne-babaların zorluklarla başa çıkmada akraba ve arkadaş desteği ile uzman yardımı almak, kişisel ve bilişsel becerileri

geliştirmek, girişimci olmak, açık ve doğrudan iletişim kurmak ve yaratıcı olmak gibi başa çıkma stratejilerini kullandıklarını tespit etmiştir.

Seltzer, Hoyd, Greenberg ve Hong (2004) akıl hastalığı ya da engeli olan ve olmayan çocuğa sahip anne-babaları uyum sağlamaya yönelik başa çıkma stratejileri, iyi olma durumları ve uyuma yönelik başa çıkmanın iyi olma durumu üzerindeki etkileri açısından karşılaştırmışlardır. Engelli çocuğu olan anne-babaların uyuma yönelik başa çıkma stratejilerini kullanma açısından diğer anne-babalardan farklı olmadıkları; ancak bu anne-babaların depresyon ve fiziksel semptomları daha fazla sergiledikleri, uyuma yönelik başa çıkma stratejilerini kullanmanın araştırmada yer alan tüm anne-babaların iyi olma durumları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Bilal ve Dağ (2005) zihinsel engele sahip çocuğu olan annelerin engel durumunun beraberinde getirdiği zorluk durumlarıyla başa çıkmada çaresiz-kendini suçlayıcı yaklaşımı kullanmalarının stres düzeylerini arttırdığını, kendine güvenen yaklaşımın ise stresi azalttığı bulgusunu elde etmişlerdir. Annelerin problem odaklı yaklaşım yerine durumu değiştirmeye yönelik aktif bir çaba gerektirmeyen çaresiz-kendini suçlayıcı yaklaşıma başvurmaları stres düzeylerini arttırmaktadır. Yılmazlıkla yakından ilişkili olan olumsuz sonuçları değiştirmeye yönelik etkili başa çıkma becerilerinin önemi bu noktada bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer araştırmada formal ve informal sosyal desteklerin, otistik çocuğu olan anne-baların stresle başa çıkmalarını kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ailenin duruma ilişkin algısı, durumu yeniden değerlendirip tanımlaması, önceliklerini ve hedeflerini yeniden belirlemesi, olumlu bir bakış açısına sahip olması, dini inançları, ailenin harekete geçmesi (toplumdaki kaynakları araştırma, diğerlerinden gelen yardımı kabul etme, bilgi aramaya açık olma) olarak sıralanan başa çıkma stratejileri, otistik çocuğu olan anne-babaların başvurdukları başa çıkma stratejileri olarak öne çıkmıştır (Twoy, Connolly ve Novak, 2007).

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne-babaların yılmazlığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bu anne-babaların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada çeşitli stratejilere başvurdukları görülmektedir. Bu başa çıkma stratejileri; engel durumunu kabullenmek, olumlu bir bakış açısı

geliştirmek, içsel kontrol odağına sahip olmak, informal ve formal desteklerden yararlanmak, çocuğun gereksinimlerine yönelik bilgiyi ve kaynakları aramak, geçmiş ve gelecek yerine şimdiki zamana odaklanmak, dini inançlara sahip olmak, problem çözme becerilerine sahip olmak, kişisel ve bilişsel becerileri geliştirmek, ailedeki istikrarı devam ettirmek, uyum sağlamak, girişimci ve yaratıcı olmak, açık ve doğrudan iletişim kurmak, kurallar ve rollerde esnekliğe gitmek, rutinlere ve rituellere devam etmek, toplumun bir parçası olmak, birbirine destek vermek, eşler arasında birlik sağlamak, olumlu bir karı-koca ilişkisine sahip olmak, kendine zaman ayırmak ve mizaha başvurmak olarak sıralanabilir (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004, Bilal ve Dağ, 2005; Doğan, 2001; Duygun, 2001; Friedrich ve diğerleri, 1988; Margalit ve Ankonina, 1991; Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992; McCubbin ve diğerleri, 1982; Li-Tsang ve diğerleri, 2001; Patterson, 1992; Seppänen, Kyngäs ve Nikkonen, 1999; Trute, 1990; Twoy, Connolly ve Novak, 2007).

Engelli çocuğa sahip anne-babalarda başa çıkmaya ilgili araştırmalara genel olarak bakıldığında bu anne-babaların problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran, olup bitenleri izlemek ve birilerinin kendilerini görmesini beklemek yerine kendine gereken bilgi, beceri, destek, vb. aktif olarak arayan, iletişim becerilerine sahip, birey olarak kendini geliştiren, duruma olumlu anlamalar yükleyen, kendi kabuğuna çekilmeyip toplumun bir parçası olmayı sürdüren ve yaşamı kontrol edebileceğine inanan kişiler oldukları görülmektedir. Ailede dayanıklılık/sağlamlığın öğeleri olan adanmışlık/sorumluluk üstlenme, kontrol ve meydan okuma özellikleri engelli çocuğa sahip anne-babaların sahip oldukları başa çıkma stratejilerinde kendini bir kez daha göstermiştir.

2.13. Sosyal Destek İle İlgili Araştırmalar

Sosyal destekler sahip oldukları işlevler itibariyle, engelli çocuğa sahip anne-babalar söz konusu olduğunda anne-babaların yılmaz olmasını sağlayan önemli bir koruyucu faktör özelliği taşımaktadır. Alan yazında zihinsel engele sahip çocuğu olan anne-babaların daha çok stres yaşadıklarına ve daha fazla zaman, maddi kaynak ve enerjiye gereksinim duyduklarına, depresyon yaşadıklarına, vb. çeşitli zorluklarla karşılaştıklarına dair çok sayıda araştırma (Bilal ve Dağ, 2005; Britner, Morog, Pianta ve Marvin, 2003; Hadadian, 1994; Işıkhan, 2005; Kaner, 2004; Kazak ve Marvin, 1984; Kazak 1987; Özkan, 2002; Park, Glidden ve Shin, 2010; Tunalı ve Power, 1993; Uğuz, Toros, Yazgan İnanç ve Çolakkadıoğlu, 2004; Wheeler, Hatton, Reichardt ve Bailey, 2007) bulunduğu gibi bu tür olumsuzluklar yaşamadıklarına (Abbott ve Meredith, 1986; Van Riper, Ryff ve Priadham, 1992), engelli çocuğu olmayan anne-babalarla karşılaştırıldığında stres düzeyi ve aile işlevleri arasında bir farkın bulunmadığına (Dyson, 1993) ve iyi olma durumunun engel düzeyinden etkilenmediğine yönelik araştırma bulguları da bulunmaktadır (Skok, Harvey ve Reddihough, 2006).

Bu nedenle, engelli çocuğun bakımının sürekli olması, her zaman bu çocukların anne-babalarının diğer anne-babalardan daha farklı kriz durumları yaşamalarına neden olduğunu söyleyemeyiz. Ailenin yaşadığı problem durumun derecesi, ailenin durumu nasıl açıkladığından, aile içi ve aile dışı desteklerden ve kullandıkları başa çıkma stratejilerinden oldukça etkilenmektedir (Seligman ve Darling, 1989). Benzer yetersizliklere sahip çocukları olan anne-babaların bir araya gelerek paylaşım içinde bulunmaları, zihinsel engel durumunun beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkma konusunda anne-babalar için oldukça yararlı olmaktadır (Kirk, Gallagher ve Anastasiow, 2003).

Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların yılmazlığı ile ilgili araştırmalar, sosyal desteğin önemli bir koruyucu faktör olduğunu göstermektedir. Çocuğun engel durumunun beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkmada formal ve informal destekler, anne-babalar için karşılaştıkları zorluklara karşı koruyucu bir tampon görevi üstlenmektedir

(Abbott ve Meredith,1986; Bauman, 2004; Britner ve diğerleri, 2003; Bilal ve Dağ, 2005; Gardner ve Harmon, 2002; Heiman, 2002; Kaner, 2004; Kazak, 1987; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 1982; Patterson, 1991, 1992). Sosyal destekler, anne-babaların normallik duygusuna (sense of normalcy/olağanüstü bir durum yaşamadığına ve diğer anne-babalardan farklı olmadığına inanmak) sahip olmalarını sağlamakta ve bireysel başa çıkma becerileri yetersiz kaldığında onlar için bir güç kaynağı olmaktadır (Schilling, Gilchrist ve Schinke, 1984).

Prematüre ve normal doğum süresini (9 ay 10 gün) tamamlayarak dünyaya gelen bebeği olan annelerde stres, sosyal destek, annenin tutumları ve anne-bebek etkilişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada iki grup arasında stres, sosyal destek, yaşam doyumu ve annelik doyumu arasında bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Annelerin algıladıkları sosyal destek arttıkça stres düzeylerinin azaldığı, yaşam doyumlarının arttığı, anne olmaktan daha fazla keyif aldıkları ve bebeklerine karşı daha duyarlı davrandıkları görülmüştür. Ayrıca algılanan sosyal destekten alınan memnuniyetin stres üzerinde bir etkisi olmadığı; ancak annelik doyumu üzerinde olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Crinic, Greenberg, Ragozin, Robinson ve Basham, 1983).

Kazak ve Marvin'in (1984) spina bifidalı çocuğu olan anne-babalar ile herhangi bir engeli bulunmayan anne-babaları yaşadıkları stres ve sahip oldukları sosyal ağın özellikleri açısından karşılaştırdıkları çalışmalarında engelli çocuğu olan anne-babaların daha fazla stres yaşadıkları, anne ve babalar karşılaştırıldığında ise annelerin daha fazla strese sahip olduğu görülmüştür. Engel durumunun eşler arasındaki ilişkiyi engellemediği ortaya çıkmıştır. Engelli çocuğu olan anne-babalarda sosyal destek ağlarının diğer gruba kıyasla daha küçük; ancak ağların yani ilişkilerin ve etkileşimlerin daha yoğun olduğu, anne-babaların daha çok aynı ağların üyesi olma eğiliminde oldukları/sınırların yoğunluğunun daha üst düzeyde olduğu, engelli çocuğu olan anne-babaların daha az sayıda arkadaşı olduğu tespit edilmiştir. Evlilik doyumu açısından ise iki grup açısından fark görülmemiştir.

Ferrari (1986) otizmi ya da diyabeti olan çocukların anne-babalarının herhangi bir engeli ya da hastalığı bulunmayan çocuğa sahip anne-babalardan daha az sosyal desteğe sahip olduğu sonucunu elde etmiştir.

Kazak (1987), zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların, engeli olmayan çocuklu anne-babalara göre daha çok stres yaşamakla beraber, iki grup arasında anne-babalık doyumu açısından bir fark olmadığını ve zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların sosyal desteklerden daha fazla yararlandıklarını saptamıştır.

İşitme engelli çocuğu olan ve olmayan anne-babalar arasında stres, depresyon, kaygı ve sosyal destek değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığını ele alan bir araştırmada (Doğan, 2001) işitme engelli çocuğu olan anne-babaların stres, depresyon ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu, boyun eğici başa çıkma stratejilerini daha fazla kullandıkları ve sosyal desteğe daha fazla başvurdukları görülmüştür.

Kay (2002), zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan anne-babaların sosyal destek algıları arasında, çocuğun cinsiyeti, yaşı, anne/baba olma durumu değişkenlerine göre anlamlı bir fark bulamamış; ancak 8-11 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan annelerin, aynı yaş grubunda normal çocuğu olan annelerden daha fazla bakım desteği algıladıklarını, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bağlılık ve yakın ilişki desteği dışındaki tüm destek tiplerinde daha çok destek bildirdiklerini tespit etmiştir.

Özkan (2002) zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin sosyal destek ve depresyon düzeylerini karşılaştırdığı araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bilgisel ve maddi destek, duygusal destek, beraberlik desteği ve genel olarak algıladıkları sosyal destek düzeylerinin, engelli çocuğu olmayan annelerden daha düşük olduğunu bulmuştur.

Lawoko ve Soares (2003) konjenital kalp hastalığı ile diğer sağlık sorunları (ülser, astım, vb.) olan çocuğu ve sağlıklı çocuğu olan anne-babaları sosyal destek değişkeni açısından karşılaştırmış, her üç gruptaki annelerin babalara nazaran sosyal desteğe daha az ulaştıklarını tespit etmiştir.

Kaner (2004) zihinsel engelli ve işitme engelli çocuğu olan anne-babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumunu çocuk, anne- babayla ilgili bazı değişkenler ve anne -babaların yaşadıkları stres düzeyini ve yaşam doyumunu yordayan değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre zihinsel engelli çocuğu olan anne-babalar daha stresli ve karamsar olup çocuklarında işlev yetersizliğini daha çok algılamakla birlikte yaşam doyumları daha yüksektir, ayrıca eğitim desteğinden daha fazla yararlanmaktadırlar. Anne ve babalar bakım desteği dışındaki sosyal destek algılarında benzerlik göstermişlerdir; babalar ise bakım desteği daha çok aldıklarını algılamaktadırlar. Anne-babaların algıladığı stres düzeyinin çocuğun cinsiyetinden bağımsız olduğu ve yaşam doyumu ile algılanan stres arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Anne-babaların algıladığı stresin en önemli yordayıcıları çocuğun zihinsel engelli ve küçük yaşta olması ile yeterli olmayan sosyal desteğe sahip olmasıdır. Yaşam doyumunun en önemli yordayıcıları ise yine çocuğun zihinsel engelli olması ve anne-babanın sahip olduğu sosyal desteğin yetersiz olması olarak bulunmuştur.

Skok, Harvey ve Reddihough (2006) cerebral palsiye sahip çocuğu olan annelerde stresin ve sosyal desteğin annelerin iyi olma durumları üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında çocuğun engel düzeyinin annelerin iyi olma durumunu etkilemediğini ve sosyal desteğin, stresin iyi olma durumu üzerindeki olumsuz etkilerini azaltarak iyi olma durumunu olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerde sosyal desteğin karşılaştırıldığı bir araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan annelerin informal sosyal destek ağının daha küçük ve formal destek ağının daha büyük olduğu, araçsal ve duygusal desteği daha az aldıkları görülmüştür (Park, Glidden ve Shin, 2010).

Sosyal destekten alınan memnuniyet, sosyal desteğin yararlı olarak algılanıp algılanmaması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Crinic ve ark, 1983). Sosyal destekten alınan memnuniyetle ilgili yapılan bir araştırmada (Benson ve diğerleri, 1991) kafa-yüz anomalisi olan

çocukların ailelerinde, algılanan sosyal destek düzeyi ile bu destekten alınan memnuniyetin düşük olduğu tespit edilmiştir. Kaner (2009b) de benzer şekilde algılanan sosyal destek ile bu desteklerden alınan doyum arasında ilişki olduğunu bildirmiştir.

Sosyal destekten alınan doyumun sağlık üzerindeki etkileriyle ilgili bir araştırmada MS (Multiple Sclerosis) hastası olan anne-babaların çocukları ile anne-babaları sağlıklı olan çocukların incelenmiş; MS hastalarının çocuklarında sosyal destekten alınan doyum arttıkça stresin azaldığı, olumlu sonuçların arttığı (yaşam doyumu, bireysel gelişim, ilişkilerin güçlendirilmesi, olumlu bakış açısı) ve sağlık durumunun olumlu etkilendiği görülmüştür (Pakenham ve Bursnall, 2006).

Sosyal destek ağının genişliği ve sosyal destekten alınan hoşnutluk arttıkça benlik saygısı da artmakta (Shute, De Blasia ve Williamson, 2002); bu da bireyin üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü bir zorlukla yüzleşmesini ve zorluk durumuyla aktif olarak başa çıkmasını sağlamaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999) .

Engelli çocuğu olan anne-babalarda sosyal desteği ele alan araştırmalar bu anne-babaların stres, depresyon ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Anne-babanın algıladığı sosyal desteğin miktarı ve bu destekten aldığı doyum, stresin yol açtığı olumsuz sonuçlardan daha az etkilenmeyi, daha kolay uyum yapmayı, uyuma yönelik başa çıkma stratejilerini kullanmayı ve iyi olma durumunu olumlu yönde etkileyerek anne-babaları yılmazlığa taşıması açısından önem taşımaktadır.

2.14. Yılmazlık, Başa Çıkma ve Sosyal Destek

Yılmazlık ile ilgili araştırma bulguları incelendiğinde, yılmazlık, sosyal destek ve başa çıkma becerilerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve yılmazlık kavramının sosyal destek kaynaklarını ve etkili başa çıkma becerilerini bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram olduğu görülmektedir. Sosyal destekler stres durumunun bilişsel olarak değerlendirilmesini etkilemekte ve stres karşısında başvurulacak başa

çıkma stratejileri üzerinde belirleyici olmaktadır (Kaner ve Bayraklı, 2009b). Bireyin sahip olduğu sosyal destekler arttığı oranda sahip olduğu başa çıkma stratejileri de zenginleşmektedir. Sosyal destek kaynakları başa çıkmayı etkilemekte ve başa çıkma da ortaya çıkacak sonucu belirlemektedir (Schwarzer ve Knoll, 2007). Yılmazlık araştırmaları, sosyal desteğin ve etkili başa çıkma stratejilerinin, zorluk durumlarının üstesinden gelmede ve anne-babaların yılmaz olmasını sağlamada önemli iki koruyucu faktör olarak öne çıktığını göstermektedir.

Dumont ve Provost (1999) ergenlerdeki yılmazlıkla ilgili araştırmalarında soysal destek, başa çıkma stratejileri, benlik saygısı ve sosyal etkinliklere katılım değişkenlerinin ergenlerin depresyon ve stres düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemiş; benlik saygısı, problem odaklı başa çıkma ve olumlu sosyal etkinliklere katılım değişkenlerinin ergenlerin depresyon ve stres düzeyleri üzerinde önemli ve negatif bir etkiye sahip olduğunu; ancak sosyal desteğin anlamlı bir etkisi bulunmadığını bulmuşlardır. Kaçınmacı başa çıkma stratejileri ile stres arasında pozitif yönde; kaçınmacı başa çıkma stratejileri ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz ergenlerin problem odaklı başa çıkma stratejilerini daha fazla kullandıkları ve üst düzey benlik saygısına sahip oldukları görülmüştür.

Markstrom, Marshall ve Tryon (2000) kırsal bölgelerde yaşayan ve sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerden gelen Afrika kökenli Amerikalı ergenler ile beyaz ırktan gelen ergenlerle ilgili araştırmalarında aile ve arkadaş desteği ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığı olumlu etkilediğini, kaçınmacı ve keşkeci-düşünceye dayalı başa çıkma yaklaşımının ise yılmazlığı olumsuz etkilediğini bulmuşlardır. Problem odaklı başa çıkma, yılmazlığın güçlü bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmıştır. Cinsiyetin ve ırkın başa çıkma ve sosyal destek üzerinde bir etkisi olmadığı; Afro-Amerikan erkekler ile beyaz ırktan gelen kızların yılmazlık düzeylerinin Afro-Amerikan kızlar ile beyaz ırktan gelen erkeklerin yılmazlık düzeylerinden daha düşük olduğu bulunmuştur.

Tak ve McCubbin (2002) süreğen bir hastalığa sahip çocuğu olan ailelerde stres, algılanan sosyal destek ve başa çıkma arasındaki ilişki ile

bu ailelerin durumla başa çıkmalarına etki eden yılmazlık faktörlerini inceledikleri araştırmada, algılanan sosyal destegin yılmazlığı etkileyen bir faktör olmasının yanı sıra başa çıkmanın da önemli bir yordayıcısı olduğu; ancak ailenin yaşadığı stres ve başa çıkma arasında sosyal desteğin aracılık rolüne sahip olmadığı bulunmuştur. Çocuğun özelliklerinin (yaş, cinsiyet, hastalığın düzeyi, tanı konulan yaş) ailenin yaşadığı stres, anne-babanın algıladığı sosyal destek ve annenin başa çıkma stratejileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı; ancak babanın başa çıkma stratejileri üzerinde önemli bir etkisi olduğu saptanmıştır. Ailenin özelliklerinin (anne-babanın eğitim ve iş durumu, yaş, gelir, çocuk sayısı, ne kadar zamandır evli olunduğu) stres, algılanan sosyal destek ve başa çıkma stratejileri üzerinde etkili olmadığı; ancak annenin yaşının başa çıkma stratejileri üzerinde, babanın eğitim düzeyinin ise algılanan sosyal destek düzeyi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda anne-babaların başa çıkma stratejilerinde, algıladıkları sosyal desteğin olumlu bir etkisi olduğu, sosyal destek arttıkça olumlu başa çıkma düzeylerinin de arttığı iddia edilmiştir.

Lee ve diğerleri (2004) ailenin işlev görmesi ve yılmazlığı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla kanser tanısı almış çocuğu olan anne-babalarla anne-babanın başa çıkması, uyumu, sahip olduğu kaynaklar ve eylemlerini değerlendirmek amacıyla nitel bir araştırma yürütmüştür. Araştırma sonucunda yılmaz ailelerin özelliklerinin, ailede var olan özellikler (ör: birlik, olumlu bakış açısı, aildede benlik saygısı), aile üyelerinin uyumu, strese cevap verme ve dışsal uyum olmak üzere dört başlık altında toplandığı görülmüştür. Yılmaz aileler sosyal desteğe başvurma, dine sığınma, olumlu bakış açısına sahip olma, olgun bir şekilde düşünme, kurallar ve rollerde esnek olma, aile üyeleri arasında iletişimi sağlama, aile üyelerinin gereksinimlerini karşılamada dengeyi sağlama, olağan duruma dönme isteği, hedeflere ulaşmada sabırlı olma, sorumluluk alma gibi başa çıkma stratejilerine başvurmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma grubu, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve verilerin analiz edilmesinde kullanılan istatiksel teknikler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, karşılıklı ilişkisel tarama modeline göre planlanmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan desenlerin tümüne verilen addır. Karşılıklı ilişkisel tarama modeli ise ilişkisel tarama modellerinden biri olup gerçek bir neden-sonuç ilişkisi vermemekle birlikte neden-sonuç ilişkisine yönelik bazı ipuçları verir ve bir değişkendeki durumun bilinmesiyle diğer değişkenin kestirilebilmesinde/yordanmasında yararlı sonuçlar sağlar. Modelde, en muhtemel çözümden başlayarak ilişkilerin test edilmesi amaçlanır; bir başka deyişle karşılaştırma yoluyla belli bir sonucun nedenleri teke indirgenmeye çalışılır (Karasar, 2005).

Bu araştırma, zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerin yılmazlık algıları, sosyal desteğin varlığına ve sosyal destekten alınan doyuma ilişkin algıları ve stresle başa çıkma becerileri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan hipotetik modellerin test edildiği yapısal eşitlik modellemesinin kullanıldığı bir çalışmadır.

3.1.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan annelerden veri toplanmıştır.

Araştırmanın evrenini, Ankara İl merkez ilçe sınırları içerisinde bulunan ve alt, orta ve üst sınıfı temsil ettiği varsayılan okullardan rastgele seçilen, kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okulları, eğitim uygulama okulları ve özel özel eğitim okulları oluşturmaktadır.

Annelerin yaş ranjları 23-63'dür. Tüm annelerin yaşlarının ortalamaları ve standart sapmaları sırasıyla 37.27 ve 10.39'dur. Aynı değerler zihin engelli çocukları olan anneler ile engeli olmayan çocuklu anneler için sırasıyla 37.83 ve 13.53; 36.68 ve 5.20'dir.

Zihin engelli ve engelli olmayan **çocukların** yaş ranjları, yaş ortalamaları ve standart sapmaları ise sırasıyla 4-26, 10.35 ve 3.42; 5-15, 10 ve 2.47'dir.

Annelere ve çocuklara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1. Araştırmada Yer Alan Annelerin ve Çocukların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

		Zihinsel Engelli		Engelli Olmayan		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Annenin Yaşı	23-35	95	37.0	99	42.3	194	39.5
	36-45	143	55.5	124	53.0	267	54.4
	46-63	19	7.5	11	4.7	30	6.1
	Toplam	257	100.0	234	100.0	491	100.0
Annenin Eğitim Düzeyi	Okuryazar ya da İlkokul Mezunu	110	42.8	52	22.2	162	33
	Ortaokul Mezunu	35	13.6	30	12.8	65	13.3
	Lise	74	28.8	102	43.6	176	35.9
	Yüksekokul/üniversite	37	14.4	48	20.5	85	17.2
	Lisansüstü	1	0.4	2	0.9	3	0.6
	Toplam	257	100.0	234	100.0	491	100.0
Ailenin Gelir Düzeyi	1000 TL ye kadar	125	48.6	92	39.3	217	44.2
	1001-2000 TL	74	28.8	93	39.7	167	34
	2001-3000 TL	33	12.8	30	12.8	63	12.8
	3001-4000 TL	16	6.3	17	7.3	33	6.8
	4001-5000 TL	4	1.6	2	0.9	6	1.2
	5001 TL ve üzeri	5	1.9	0	0.0	5	1.00
	Toplam	257	100.0	234	100.0	491	100.0
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	114	44.4	136	58.1	250	50.9
	Erkek	143	55.6	98	41.9	241	49.1
	Toplam	257	100.0	234	100.0	491	100.0
Çocuğun Eğitim Ortamı	Kaynaştırma	130	50.6	234	100.0	364	74
	Eğitim Uygulama Okulu	54	21.0	0	0.0	54	11
	Özel Özel Eğitim Kurumu	73	28.4	0	0.0	73	15
	Toplam	257	100.0	234	100.0	491	100.0

3.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada annelerin yılmazlık algılarını, algıladıkları sosyal destekleri ve bunlardan hoşnut olma düzeylerini, stresle başa çıkmada kullandıkları başa çıkma stratejilerini ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği (Kaner, 2009b), Anne Yılmazlık Ölçeği (Kaner ve Bayraklı, 2009a), Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (Folkman ve Lazarus,1985) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Annelerin yaşı, eğitim ve gelir düzeyi, çocuğun cinsiyeti, yaşı, engelli olup olmaması, eğitim ortamının türü (normal, kaynaştırma, özel eğitim kurumu), devam ettiği okulun adı gibi bilgilerin yer aldığı bilgi formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (EK1). Araştırmada, annelerin yaşları, eğitim ve gelir düzeyleri ile ilgili veriler analiz edilmemiştir.

Anne Yılmazlık Ölçeği-AYÖ: Kaner ve Bayraklı (2009a) tarafından geliştirilen Anne Yılmazlık Ölçeği-AYÖ, toplam 34 maddeden ve İyimserlik, Mücadelecilik, Öz-yetkinlik, Sosyal Destek, Amaca Güdülenme, Yeniliklere Açıklık, Riskleri Öngörme ile Sosyal Yeterlik olmak üzere sekiz alt ölçekten oluşmaktadır (EK2). AYÖ'nden yüksek puan almak annelerde yılmazlığın yüksek olduğunu ifade etmektedir (beni çok iyi tanımlıyor-5 puan, beni hiç tanımlamıyor-1puan).

Ölçeğin yapı geçerliği Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiştir. DFA sonucu elde edilen uyum indeks değerleri Kaykare/Sd= 1024.18/464= 2.21; RMSEA: 0.060; SRMR: 0.058; Standardize SRMR: 0.053; NNFI: 0.96; CFI: 0.97; GFI: 0.84; AGFI: 0.81'dir. Ölçeğin aynılık geçerliği Anababalık Yetkinliği Ölçeği ($r=0.53$, $p<0.01$) ve Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği ($r=0.57$, $p<0.0$) ile ayrılık geçerliği ise Beck Umutsuzluk Ölçeği ($r=-0.38$, $p<0.001$) ile incelenmiştir. Cronbach alfa güvenirlik katsayıları ile Spearman-Brown iki yarı güvenirlik katsayıları sırasıyla 0.58-0.94 ile 0.58-0.89 arasındadır (Kaner ve Bayraklı, 2009c).

Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği-SBTÖ: Orijinal adı Ways of Coping Inventory olan Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Folkman ve Lazarus (1985) tarafından stresli durumlar karşısında başvurulan bilişsel

ve davranışsal başa çıkma yollarını incelemek amacıyla geliştirilen 4'lü Likert tipi 66 maddelik bir ölçektir. İki ana boyutta toplam sekiz alt ölçek bulunmaktadır: 1) Problem Odaklı Başa Çıkma (Problem Odaklı Başa Çıkma- Problem Focused Coping, Sosyal Destek Arama-Seeking Social Support, Olumluya Vurgu Yapma-Emphasizing the Positive, 2) Duygu Odaklı Başa Çıkma (Kendini Suçlama-Self Blame, Kendini Soyutlama-Self Isolation, Kuruntulu Düşünce-Wishful Thinking, Uzaklaşma-Distancing, Gerilimi Azaltma-Tension Reduction).

SBTÖ, Siva tarafından 1988 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Türk kültürüne uygun olduğu düşünülerek kadercilik ve batıl inançlarla ilgili 8 madde daha eklenerek madde sayısı 74'e çıkarılmıştır. Ölçeğin tamamına ilişkin iç tutarlılık katsayısı 0.91 olarak bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 8 faktörden oluştuğu görülmüştür. Bu faktörler Planlı Davranış, Gizleme-Saklama, Ruh Hali Kontrolü, Büyüme-Olgunlaşma, Kadercilik, Çaresizlik, Kendini Yerme ve Batıl İnanç ve Düşünce (Akt, Uçman, 1990).

Bir diğer çalışmada Şahin ve Durak (1995) dörtlü Likert tipi SBTÖ'ni yeniden Türkçe'ye uyarlamışlar ve 30 maddelik kısa bir form elde etmişlerdir. SBTÖ Ölçeğin kısa formu Beck Deperesyon Envanteri, UCLA Yalnızlık Ölçeği, Stres Belirtileri Ölçeği ve Stresle İlişkili Faktörler Ölçeği ile birlikte ilk olarak 575 üniversite öğrencisine, ardından özel ve kamu bankalarında çalışmakta olan 426 kişi ve Ankara'da yaşayan 232 kişiye uygulanmıştır. Ölçek, Çaresiz Yaklaşım, Boyun Eğici Yaklaşım, Kendine Güvenli Yaklaşım, İyimser Yaklaşım, Sosyal Desteğe Başvurma olmak üzere toplam beş alt ölçekten oluşmaktadır. Beş alt ölçekten duygu ve problem odaklı başa çıkma olmak üzere iki ayrı toplam puan hesaplanmaktadır. Çaresiz Yaklaşım ve Boyun Eğici Yaklaşım duygu odaklı başa çıkma; Kendine Güvenli Yaklaşım, İyimser Yaklaşım ve Sosyal Desteğe Başvurma problem odaklı başa çıkma boyutları altında yer almaktadır. Alt ölçeklerden birinden yüksek puan alınması stresle başa çıkmada o alt ölçekteki yaklaşımın daha çok kullanıldığı anlamına gelmektedir. Ölçeğin puanlaması hiç uygun değil=0 puan, biraz uygun=1 puan, oldukça uygun=2 puan, çok uygun=3 şeklindedir. Cronbach Alfa katsayıları 0.45-0.80 arasında değişmektedir. Ölçeğin bütününe yönelik

alfa güvenirlik katsayısı ise 0.68'dir. SBÇÖ'nin ayrılık geçerliği Beck Deperesyon Envanteri (r= -0.18), UCLA Yalnızlık Ölçeği (r=0.21-0.50), Stres Belirtileri Ölçeği (r=-.10-0.53) ve Stresle İlişkili Faktörler Ölçeği (r=-0.10-0.59) ile incelenmiştir.

Karancı, Alkan, Akşit, Sucuoğlu ve Balta (1999) SBTÖ'nün 66 maddelik formunu Dinar depremzedelerine 3'lü Likert tipi olarak (1= hiçbir zaman, 2= bazen, 3= her zaman) uygulamışlardır. Analizler sonucunda ölçekte madde sayısı 50'ye inmiştir. Ölçek problem çözme/iyimser, kaderci yaklaşım, çaresiz yaklaşım, kaçma ve sosyal destek arama olma üzere beş faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach alfa katsayısı 0.76'dır. Alt ölçekler arasındaki korelasyonlar 0.51 ve 0.78 arasında değişmektedir.

Elçi (2004), Karancı ve diğerlerinin çalışması sonucunda ortaya çıkan ölçeği Travma Sonrası Büyüme Envanteri, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Özürlü veya Kronik Rahatsızlığı olan Çocuk Ailelerinde Stres Kaynakları Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği ile birlikte otistik çocuğu olan anne-babalara uygulamışlardır. Faktör analizi sonucunda varyansın %38.6'sını karşılayan dört faktör elde edilmiştir: Problem Çözme/İyimser Başa Çıkma, Çaresiz/Kendini Suçlayan Yaklaşım, Kaderci Yaklaşım, Sosyal Destek Arama. Cronbach alfa değerleri 0.60-0.85 arasındadır. SBTÖ'nün alt ölçekleri ile çalışmada kullanılan diğer ölçekler arasındaki korelasyonlar -0.40-0.52 arasındadır.

Bu araştırmada da Şahin ve Durak (1995) tarafından oluşturulan 30 maddelik Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği kullanılmış (EK3), duygu ve problem odaklı başa çıkma olmak üzere iki toplam puan üzerinden analizler yapılmıştır.

Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği-YASDÖ: Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği, Kaner (2009b) tarafından anne-babaların algıladıkları sosyal desteklerin varlığını ve bu desteklerden hoşnut olma düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir (EK4). Ölçek, 21 maddeden ve Duygusal Destek, Bakım Desteği ve Bilgi Desteği olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. YASDÖ'nde sosyal desteğin hem nicel hem de nitel özellikleri ölçülmektedir. Sosyal desteğin nicel boyutunda, anne-babaların çeşitli sosyal desteklere ne derece sahip oldukları; nitel

boyutunda ise anne-babaların bu desteklerden ne derece doyum aldıkları değerlendirilmektedir Ölçeğin her iki boyutundan da yüksek puanlar almak anne-babaların gereksinim duydukları sosyal desteklere sahip olduklarını, sosyal destek ağlarının geniş olduğunu ve aldıkları desteklerden memnun olduklarını ifade etmektedir. Sosyal desteğin nicel boyutuna ilişkin puanlama her zaman var-4, hiç yok-1; sosyal desteğin nitel boyutuna ilişkin puanlama ise çok memnunum-4, hiç memnun değilim-1 şeklindedir.

Ölçeğin yapı geçerliği hem açımlayıcı (AFA) hem de doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yoluyla incelenmiştir. DFA sonucunda TBA'nden elde edilen üç faktörlü yapı doğrulanmıştır. DFA'nden elde edilen indeks değerleri nicel boyut için (χ^2/sd) = 359.56/186=1.93, RMSEA= 0.062, SRMR= 0.057, Standardize SRMR= 0.053, NNFI= 0.98, CFI= 0.98, GFI= 0.88, AGFI= 0.85; nitel boyut için ise (χ^2/sd)= 423.05/185= 2.29, RMSEA= 0.076, SRMR= 0.067, Standardize SRMR= 0.062, NNFI= 0.97, CFI= 0.97, GFI= 0.85, AGFI= 0.81'dir. YASDÖ'nin benzer ölçek geçerliği Gözden Geçirilmiş Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile test edilmiş, Bilgi Desteği alt ölçeği ile Aile Desteği alt ölçeği arasındaki korelasyon (r=-0.18; $p<0.05$) dışında tüm korelasyonlar pozitif yönde ve anlamlı bulunmuştur (r=0.40- 0.78, $p< 0.001$). Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hem nicel hem de nitel boyutları için 0.88-0.94 arasındadır. Spearman-Brown iki yarım güvenirlik katsayıları ise nicel boyut için 0.83-0.91, nitel boyut için 0.84-0.90 arasındadır (Kaner ve Bayraklı, 2009c).

3.1.4. Verilerin Toplanması

Veriler, 2008-2009 eğitim-öğretim yılının II. döneminde Ankara İl Merkezi'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi genel ilköğretim okullarının kaynaştırma sınıflarına devam eden engelli olmayan öğrencilerin, bu okullara devam eden zihinsel engelli kaynaştırma öğrencilerinin, eğitim uygulama okullarına ve özel özel eğitim kurumlarına devam eden zihinsel engelli öğrencilerin annelerinden toplanmıştır. Ölçme

araçları araştırmacı tarafından annelere uygulanmak üzere ilköğretim okullarında görev yapan rehber öğretmenlere ve resmi ve özel özel eğitim kurumlarının yöneticilerine zarf içinde iletilmiş ve aynı yolla tekrar toplanmıştır. Ölçme araçları 450 zihin engelli ve 450 engelli olmayan toplam 900 çocuğun annesine ulaştırılmıştır. Ancak, 572 anneden geri dönüş sağlanmıştır. Geri dönen ölçekler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yüz altı maddeden oluşan ölçek setinde maddelerin 2/3 oranında boş bırakıldığı tespit edilen ölçeklerdeki veriler analiz dışı bırakılmıştır. Bu işlemlerden sonra istatistik çözümlemeler 234 engelli olmayan öğrencinin, 257 zihin engelli öğrencinin olmak üzere toplam 491 öğrencinin annelerinden elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir.

3.1.5. Verilerin Analizi

İstatiksel analizlere geçilmeden önce veri matrisinde eksik veri incelemesi yapılmıştır. Veri toplama aşamasında karşılaşılan en önemli zorluklardan biri, araştırmacının kontrolü dışında gelişen eksik verilerin ortaya çıkmasıdır. Araştırmada yer alan eksik veriler bir bilgi yokluğunu temsil etmekte olup, bilgi kaybına neden olmaktadır. Standart istatistiksel yöntemler ve paket programları tam bilgi durumu için düzenlenmişlerdir ve kayıp değer içeren birimlere uygulandıklarında yanlı tahminlere neden olmaktadırlar. Eksik veri analizi ile eksik veriler uygun değerlerle tamamlanmakta ve diğer analizler için uygun bir zemin hazırlanmaktadır (Oğuzlar, 2010). YEM analizleri de eksik verilere çok duyarlı olup eksik veriler sonucu önemli ölçüde etkilemektedir. YEM'de eksik veri sorununu çözmek amacıyla liste bazında silme (listwise deletion), çiftler bazında veri silme (pairwise deletion), yerine ortalamayı koyma (mean substitution), regresyon atfı (regression-based imputation), random, beklenti maksimizasyonu (expectation maximization), çoklu atıf (multiple imputation) gibi yöntemlere başvurulmaktadır (Kline, 2005; Loehlin, 2004). Bu çalışmada eksik veri sorunun giderilmesi amacıyla sıkça kullanılan yöntemlerden biri olan "yerine ortalamayı koyma" yöntemine başvurulmuş ve incelenen maddeye ilişkin eksik verilerin yerine o maddeye ilişkin tam

gözlemlerin ortalaması atanmıştır. Bu işlem sonucunda tam ve atanmış veriler için elde edilen ortalama, tam verilerle elde edilen ortalamaya eşittir (Kline, 2005; Loehlin, 2004; Oğuzlar, 2010).

Verilerin çözümlenmesinde yapısal eşitlik modelinde (YEM) yer alan yol analizi (path analysis) kullanılarak ölçme modelleri ve yapısal modeller test edilmiştir. YEM, birden fazla bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkileri modelleyerek tek bir analizle birbiriyle ilişkili bir dizi araştırma sorusunu cevaplayabilen sistematik ve geniş kapsamlı bir analizdir (Gefen, Straub ve Boudreau, 2000). Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, yol analizi ile yılmazlığa etki eden değişkenler çerçevesinde iki alternatif model ve bir temel model test edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında ilişkiler Spearman Brown Sıra Farkları korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

YEM gözlenen değişkenlerden kaynaklanan hataları dikkate alması, çok değişkenli modeller geliştirmeyi, tahmin etmeyi ve test etmeyi sağlaması, modelde yer alan değişkenlerin doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemesi nedeniyle sıkılıkla tercih edilmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006). Yol analizi korelasyon ve regresyon analizine göre daha avantajlı bir yöntemdir. Yol analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yapısı hakkında bilgi vermesi ve bir defada modele ait tüm regresyon eşitliklerini analize dâhil etmesi açısından daha avantajlı bir yöntemdir (Raykov ve Marcoulides, 2006; Şimşek, 2007).

Yapısal eşitlik modelleri, ölçme modeli ile yapısal model olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Yapılar arasındaki kuramsal ilişkiler modelin yapısal eşitlik bölümünü oluştururken, kuramsal yapılar ve gözlenebilen göstergeler arasındaki ilişkiler modelin ölçme bölümünü oluşturmaktadır (Jöreskog, 1993). Ölçme modelinde, gözlenen değişkenlerin örtük değişkenleri ne oranda temsil ettiği ve örtük değişkenler arasındaki korelasyonlar belirlenmeye çalışılır. Yapısal modelde, örtük ya da gözlenen değişkenler arasındaki ilişki örüntüsü ve yönü tanımlanır (Raykov ve Marcoulides, 2006).

Ölçme modellerini test etmeden yapısal modelleri test etmenin hiçbir anlamı yoktur. Bir yapıya ait göstergeler o yapıyı ölçemiyorsa, test edilmeden önce belirlenen kuramda birtakım düzeltmelere gidilmesi

gerekir. Bu nedenle, öncelikle ölçme modeli test edilip doğrulandıktan sonra yapısal modelin test edilmesine geçilmelidir (Jöreskog, 1993, Şimşek, 2007).

Ölçme modelinde, her bir gözlenen değişkenin örtük değişken tarafından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığını belirlemek amacıyla t-değerleri hesaplanır. Ölçme modelindeki tüm t-değerlerinin anlamlı olması modelin kabul edilebilir olması için gerekli olup tek başına yeterli değildir. Yapısal eşitlik modelleri çalışmalarında bir modelin kabul edilip edilemeyeceğine karar verirken *uyum iyiliği istatistikleri* (Goodness of Fit Indices) adı verilen birtakım ölçütler temel alınmaktadır. Bu değerler verilerin test edilen yapısal modele olan uyumunu; başka bir deyişle modelde belirtilen yapılar arasındaki ilişkilerin örneklemden elde edilen veriler tarafından desteklenip desteklenmediğini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Şimşek, 2007).

YEM'de uyum iyiliği istatistiklerinin sınır değerleriyle ilgili net bir görüş birliği bulunmamaktadır (Hair, Tatham, Anderson ve Black, 1998). Tablo 2'de uyum iyiliği istatistikleri içinde en yaygın olarak kullanılan değerler ve sınır değerlerdeki farklılaşmalar verilmiştir.

Tablo 2. Uyum İyiliği İstatistikleri (Goodness of Fit Indices)

Ölçüt	Kabul Edilebilir Seviye	Yorum	Alan yazındaki farklılaşma
Kay-kare	χ^2/sd <2-5	χ^2 değerinin serbestlik derecesine (sd) oranın **iki veya altında** olması modelin iyi bir model olduğunu, **iki ile beş arasında** olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir.	
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	< 0.08	0.08'den küçük bir değer iyi bir uyumu gösterir.	0.08'den küçük bir değer iyi bir uyum olduğunu göstermekle birlikte **0.10**'a kadar olan değerler de kabul edilebilir (Kline, 2005)
SRMR (Standardized Root Mean Square Residaul)	< 0.08	0.08'den küçük bir değer iyi bir uyumu gösterir.	
GFI (Goodness of Fit Index)	0 uyumlu değil, 1 tam uyumlu	0.90'den büyük bir değer kabul edilebilir uyumu gösterir.	0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır (Hair ve diğerleri, 1998).
AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index)	0 uyumlu değil, 1 tam uyumlu	0.90' den büyük bir değer kabul edilebilir uyumu gösterir.	0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır (Hair ve diğerleri, 1998).
NFI (Normed Fit Index)	0 uyumlu değil, 1 tam uyumlu	0.90' den büyük bir değer kabul edilebilir uyumu gösterir.	0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır (Hair ve diğerleri, 1998).
NNFI (Nonnormed Fit Index)	0 uyumlu değil, 1 tam uyumlu	0.90' den büyük bir değer kabul edilebilir uyumu gösterir.	0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır (Hair ve diğerleri, 1998).
CFI (Comparative Fit Index)	0 uyumlu değil, 1 tam uyumlu	0.90' den büyük bir değer kabul edilebilir uyumu gösterir.	0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır (Hair ve diğerleri, 1998).

Kaynak: Jöroskog (1993), Kline 2005), Loelhin (2004)

Veriyle arasında iyi uyum bulunabilecek çok sayıda eşdeğer (equivalent) modeller bulunabileceği için (Jöroskog, 1993) hangi modelin daha iyi olduğuna karar verirken AIC (Akaike's Information Criterion), CAIC, ECVI (Expected Cross-Validation Index) gibi başka uyum iyiliği değerlerine başvurulmaktadır. Alternatif model seçiminde bu değerleri küçük olan modelin veri uygunluğu açısından tercih edilebilir olduğu söylenebilir (Avşar, 2007; Jöroskog, 1993; Raykov ve Marcoulides, 2006).

Bu araştırmada ölçme modellerini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (confirmatory factor analysis) kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi değişkenler arasında önceden belirlenen ilişkilerin test edilmesi olup var olan faktör yapılarını incelemeyi ve doğrulamayı amaçlamaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2006). Değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenebilmesi için değişkenlerin meydana getirdiği DFA ile ölçme modelleri veri tarafından doğrulandıktan sonra, doğrulanan ölçme modellerine dayalı olarak yapısal modeller yol analizi ile test edilmiştir.

Yapısal eşitlik modellerinde bir modeldeki değişkenlerden biri başka değişkenlerden gelen en az bir oka sahipse, başka bir değişken tarafından yordanıyorsa bağımlı değişken olarak adlandırılmaktadır. Bağımsız değişken ise bir değişkene bir yol gönderen ancak başka bir değişkenden bir yol almayan; başka bir değişken tarafından yordanmayan değişkendir. Bağımlı değişken içsel (endogenous), bağımsız değişken dışsal (exogenous) olarak da adlandırılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2006).

Yol analizinin kullanılması durumunda örneklem büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğiyle ilgili alan yazında bir görüş birliği olmamakla birlikte örneklem büyüklüğü için 200 ve üzeri bir sayı uygundur. Modelin karmaşıklığına bağlı olarak örneklem sayısının gözlenen değişkenlere oranı 20:1 ya da 10:1 olabilir. Örneğin 20 gözlenen değişkenden oluşan bir modelde örneklem büyüklüğü en az 200 olmalıdır (Kline, 2005). Bu bilgi göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırmadaki örneklem büyüklüğü gereken ölçütü karşılamaktadır.

Tüm analizlerde sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Verilerin istatistik çözümlenmelerinde SPSS.13 ve LISREL 8.8 istatistik paket programları kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. BULGULAR

Değişkenler arası ilişkilerin araştırılmasından önce söz konusu değişkenlerin meydana getirdiği ölçme modellerinin test edilmesi gerekmektedir (Şimşek, 2007). Bu araştırmada da ölçme modelleri test edilip doğrulandıktan sonra yapısal modeller test edilmiştir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan annelerin yılmazlık algılarının, problem odaklı başa çıkma, algılanan sosyal desteğin niceliği ve algılanan sosyal desteğin niteliği tarafından açıklanmasına ilişkin bulgular yapısal eşitlik modeli içerisinde yer alan örtük değişkenlerle yol analizi ile incelenmiştir. Bu çerçevede, yukarıda belirtilen değişkenler kapsamında, iki alternatif model ve bir temel model tanımlanmıştır. Ölçme modelleri doğrulandıktan sonra yapısal modeller test edilmiştir. Aşağıda ölçme modelleri ve yapısal modellerle ilgili bulgular verilmiştir:

4.1.1. Ölçme Modellerinin Test Edilmesi İle İlgili Bulgular

Aşağıda, ölçme modellerinin doğrulanıp doğrulanmadığına ilişkin yapılan çözümlemeler kısaca tanıtılmaktadır.

İki alternatif model ve temel model içerisinde toplam beş ölçme modeli tanımlanmıştır. Bu ölçme modelleri,

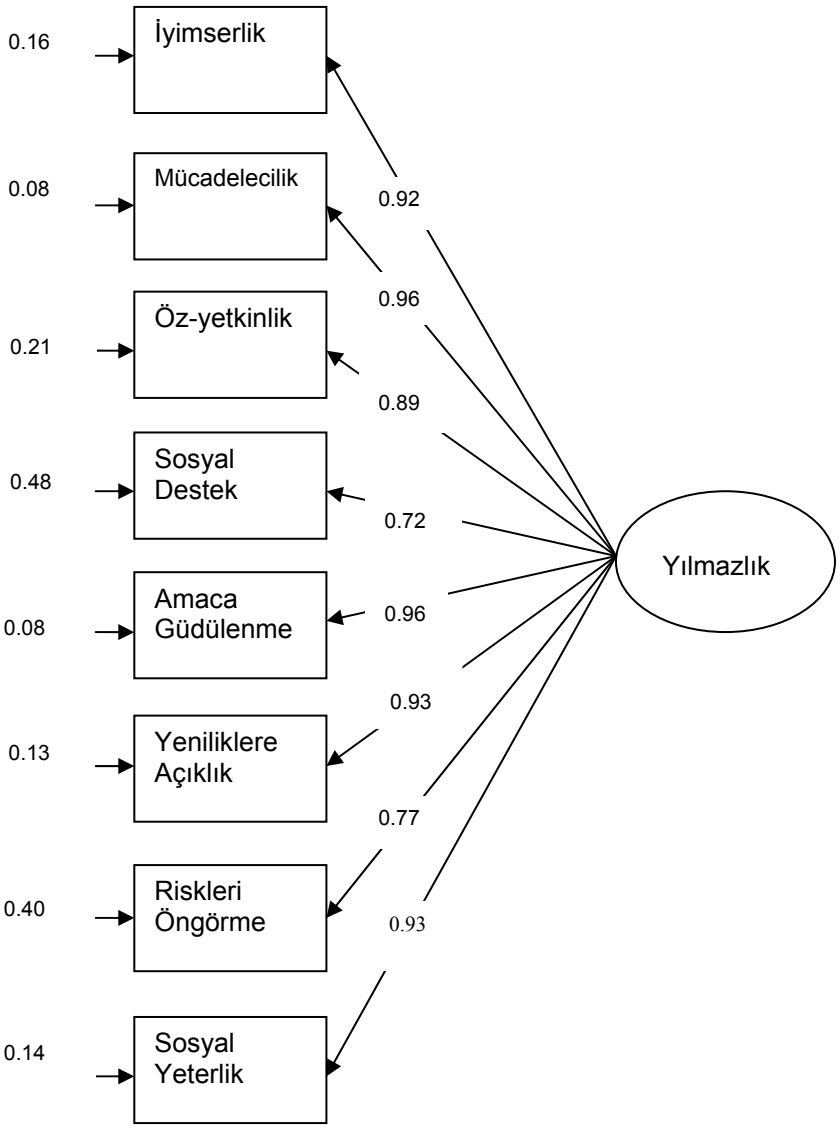
- Yılmazlık ölçme modeli,
- Duygu odaklı başa çıkma ölçme modeli,
- Problem odaklı başa çıkma ölçme modeli,
- Sosyal desteğin niceliği ölçme modeli
- Sosyal desteğin niteliği ölçme modeli

Ölçme modelleri için yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıdadır:

Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerle ile İlgili Ölçme Modelleri

1. Yılmazlık Ölçme Modeli: Aile Yılmazlık Ölçeği'ne ait toplam sekiz alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; İyimserlik, Mücadelecilik, Öz-yetkinlik, Sosyal Destek, Amaca Güdülenme, Yeniliklere Açıklık, Riskleri Öngörme ile Sosyal Yeterlik'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Yılmazlık'tır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin, örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yılmazlık Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 1'de görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.72 ile 0.96 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.08 ile 0.48 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için yılmazlık ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

Model	χ^2	χ^2 / sd	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Yılmazlık Ölçme Modeli	1115.72	2.17	0.79	0.87	0.88	0.80	0.76	0.07	0.06

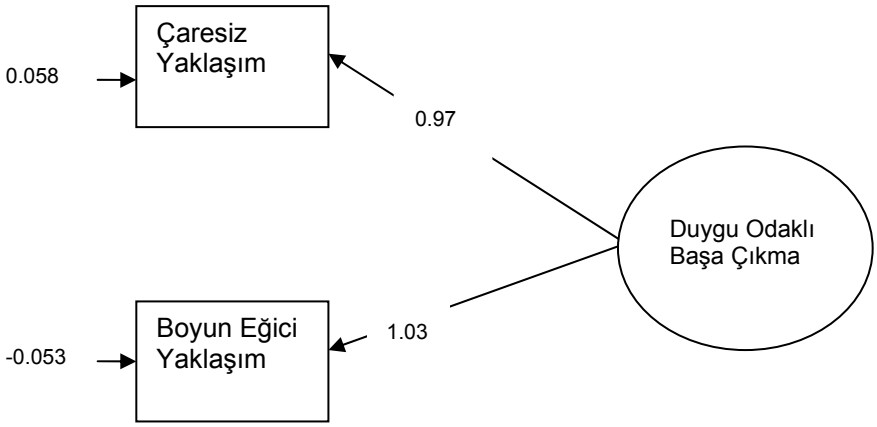
* p<0.01

Tablo 3'te yılmazlık ölçme modelinin uyum indeks değerlerinin $\chi^2_{(514)}$=1115.72 (χ^2/sd=2.17), RMSEA=0.07, SRMR=0.06, NFI=0.79, NNFI=0.87, CFI=0.88, GFI=0.80, AGFI=0.76 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada kay kare ve serbestlik derecesi oranının 2.17 olduğu görülmektedir. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değerinin 0.08'in altında, SRMR değerinin de 0.10'un altında olduğu, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın biraz altında olduğu, GFI, AGFI ve NFI değerlerinin 0.80 civarında olduğu görülmüştür. NFI, NNFI, CFI, GFI, ve AGFI değerleri için 0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır. Bu durumda, modele ait uyum indeks değerlerinin çoğunun kabul edilebilir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

2. Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli: Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçeği'ne ait toplam iki alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen

değişkenler; Çaresiz Yaklaşım ve Boyun Eğici Yaklaşım'dır. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Duygu Odaklı Başa Çıkma'dır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 2'de görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.97 ile 1.03 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerinde, ancak Boyun Eğici Yaklaşım örtük değişkeni için 1.00'in üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise -0.053 ile 0.058 arasında değiştiği ve Boyun Eğici Yaklaşım'ın hata varyansının sınır değer olan 0.0'ın altında olduğu görülmektedir (Kline, 2005). T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli'nde gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlı değildir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için duygu odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

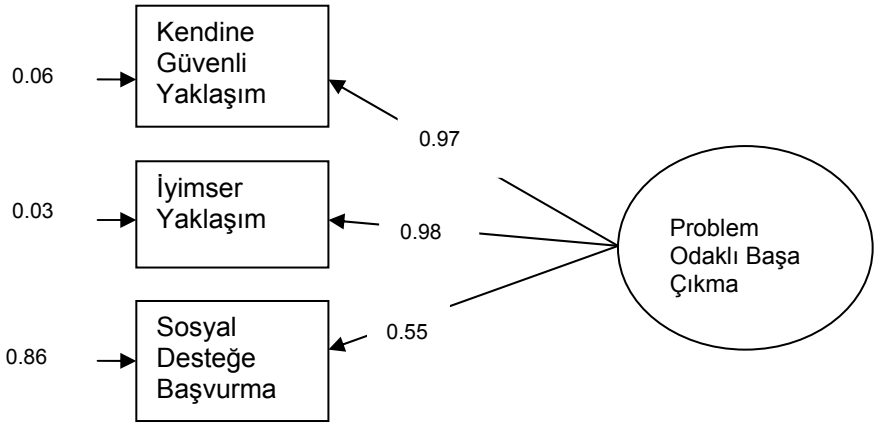
Model	χ^2	χ^2 / sd	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli	136.30	1.84	0.97	1.00	1.00	0.98	0.98	0.06	0.05

* p<0.01

Tablo 4'de duygu odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeks değerlerinin $\chi^2_{(74)}$=136.30 (χ^2/sd=1.84), RMSEA=0.06, SRMR=0.05, NFI=0.97, NNFI=1.00, CFI=1.00, GFI=0.98, AGFI=0.98 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada kay kare ve serbestlik derecesi oranının 1.84 olduğu görülmektedir. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değerinin 0.08'in altında, RMS değerinin de 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Bu durumda, modele ait uyum indekslerinin kabul değeri koşulunu karşıladığı görülmüştür (Hair ve diğerleri, 1998). Ancak hata varyanslarının ve t değerlerinin kabul değeri koşulunu karşılamaması nedeniyle Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme modelinin doğrulanmadığı ifade edilebilir. Bu durumda, Duygu Odaklı Başa Çıkma alt ölçeği test edilen modellere dahil edilmemiştir.

3. Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli: Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Kendine Güvenli Yaklaşım, İyimser Yaklaşım ve Sosyal Desteğe Başvurma'dır. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Problem Odaklı Başa Çıkma'dır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 3'te görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.55 ile 0.98 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.03 ile 0.86 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için problem odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

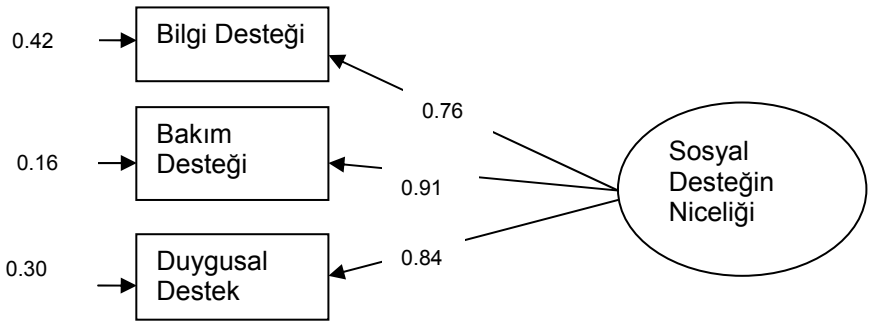
Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli	215.56	2.2	0.97	1.00	1.00	0.98	0.97	0.07	0.06

* p<0.01

Tablo 5'te problem odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indekslerinin $\chi^2_{(98)}$=215.56 (χ^2/sd=2.2), RMSEA=0.07, SRMR=0.06, NFI=0.97, NNFI=1.00, CFI=1.00, GFI=0.98 ve AGFI=0.97'dir. Bu çalışmada kay kare ve serbestlik derecesi oranının 2.2 olduğu görülmüştür. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değeri 0.08'in altında, SRMR değeri de 0.10'un altındadır. GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerleri ise 0.90'nın üzerindedir. Bu durumda, tüm uyum indekslerinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde oldukları gözlenmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

4. Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli: Sosyal Desteğin Niceliği Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Bilgi Desteği, Bakım Desteği ve Duygusal Destek'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Sosyal Desteğin Niceliği'dir.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 4'te görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.76 ile 0.91 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.16 ile 0.42 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için sosyal desteğin niceliği ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

Model	χ^2	χ^2 / sd	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli	375.52	2.06	0.99	1.00	1.00	0.99	0.96	0.06	0.05

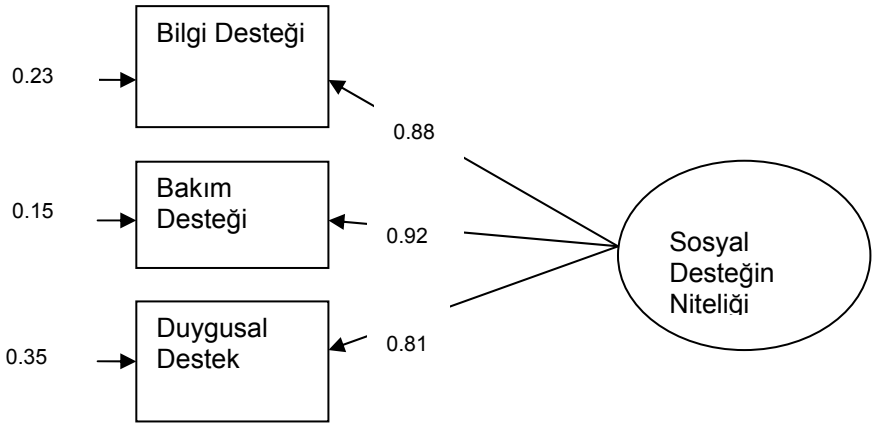
* $p<0.01$

Tablo 6'da sosyal desteğin niceliği ölçme modelinin uyum indeksleri $\chi^2_{(182)}$=375.52 (χ^2/sd=2.06), RMSEA=0.06, SRMR=0.05, NFI=0.99, NNFI=1.00, CFI=1.00, GFI=0.99 ve AGFI=0.96'dir. Bu çalışmada kay kare ve serbestlik derecesi oranının 2.06 olduğu görülmüştür. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değerinin 0.08'in altında, SRMR değeri 0.10'un altındadır. GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerleri ise 0.90'nın üzerindedir. Bu durumda, tüm uyum indekslerinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde oldukları gözlenmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

5. Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli: Sosyal Desteğin Niteliği Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen

değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Bilgi Desteği, Bakım Desteği ve Duygusal Destek'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Sosyal Desteğin Niteliği'dir.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 5'te görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.81 ile 0.92 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.15 ile 0.35 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için sosyal desteğin niteliği ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli	391.46	2.16	0.89	0.93	0.94	0.87	0.84	0.07	0.05

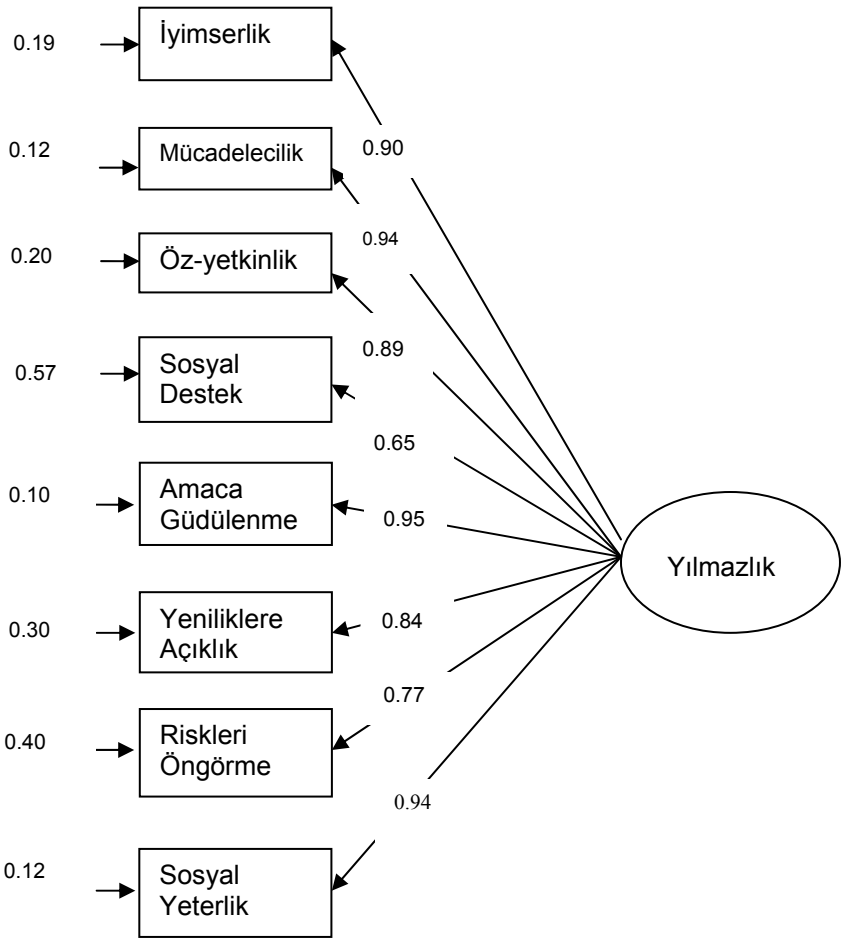
* p<0.01

Tablo 7'de sosyal desteğin niteliği ölçme modelinin uyum indeksleri, $\chi^2_{(181)}$=391.46 (χ^2/sd=2.16), RMSEA=0.07, SRMR=0.05, NFI=0.89, NNFI=0.93, CFI=0.94, GFI=0.87 ve AGFI=0.84'tür. Bu çalışmada, kay kare ve serbestlik derecesi oranının 2.16 olduğu görülmüştür. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değeri 0.08'in altında, SRMR değeri de 0.10'un altındadır. NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde; GFI, AGFI ve NFI değerlerinin 0.90 civarında olduğu görülmüştür. GFI, AGFI, NFI, NNFI, CFI değerleri için 0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır. Bu durumda, modele ait tüm uyum indekslerinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde oldukları gözlenmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

Engelli Çocuğu Olmayan Annelerle ile İlgili Ölçme Modelleri

1.Yılmazlık Ölçme Modeli: Aile Yılmazlık Ölçeği'ne ait toplam sekiz alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; İyimserlik, Mücadelecilik, Öz-yetkinlik, Sosyal Destek, Amaca Güdülenme, Yeniliklere Açıklık, Riskleri Öngörme ile Sosyal Yeterlik'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Yılmazlık'tır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Yılmazlık Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 6'da görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.65 ile 0.95 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.10 ile 0.57 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Engelli çocuğu olmayan anneler için yılmazlık ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Yılmazlık Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

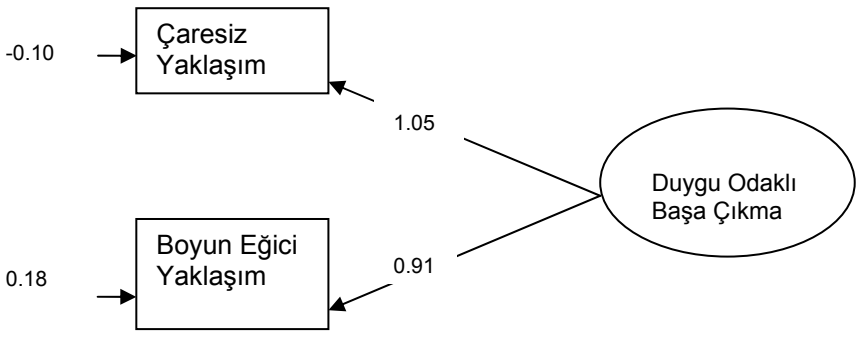
Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Yılmazlık Ölçme Modeli	1024.01	1.99	0.75	0.84	0.85	0.79	0.76	0.06	0.05

* p<0.01

Tablo 8'de yılmazlık ölçme modelinin uyum indekslerinin $\chi^2_{(514)}$=1024.01 (χ^2/sd=1.99), RMSEA=0.06, SRMR=0.05, NFI=0.75, NNFI=0.84, CFI=0.85, GFI=0.79, AGFI=0.76 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kay kare ve serbestlik derecesi oranının 1.99 olduğu görülmektedir. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değerinin 0.08'in altında, SRMR değerinin de 0.10'un altında olduğu, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın biraz altında olduğu, GFI, AGFI ve NFI değerlerinin 0. 80 civarında olduğu görülmüştür. 0.90'dan büyük bir değer iyi bir uyumun göstergesi olmakla birlikte kesin bir sınır değer bulunmamaktadır. Bu durumda, modele ait uyum indekslerinin çoğunun kabul edilebilir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

2. Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli: Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçeği'ne ait toplam iki alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Çaresiz Yaklaşım ve Boyun Eğici Yaklaşım'dır. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Duygu Odaklı Başa Çıkma'dır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7. Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 7'de görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 1.05 ile 0.91 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir; ancak Çaresiz Yaklaşım örtük değişkeni için 1.00'in üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise -0.10 ile 0.18 arasında değiştiği ve Çaresiz Yaklaşım'ın hata varyansının sınır değer olan 0.0'ın altında olduğu görülmektedir (Kline, 2005). T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli'nde gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlı değildir.

Engelli çocuğu olmayan anneler için duygu odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli	114.07	1.58	0.94	0.99	0.99	0.97	0.96	0.05	0.06

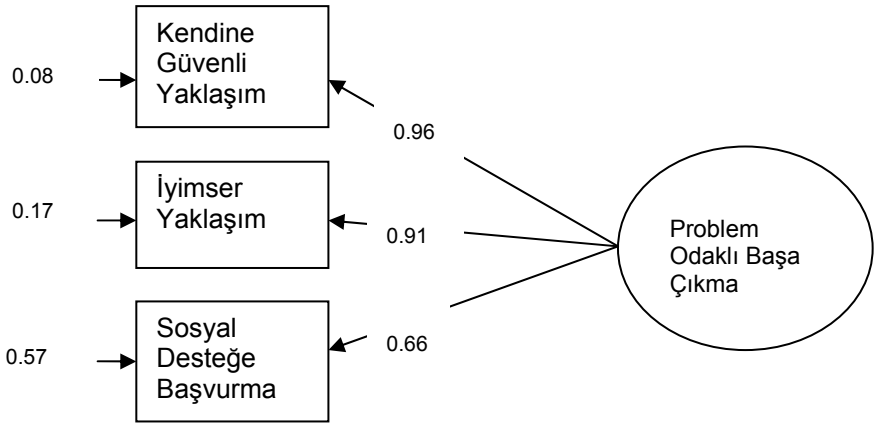
* p<0.01

Tablo 9'da duygu odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indekslerinin $\chi^2_{(72)}$=114.07 (χ^2/sd=1.58), RMSEA=0.05, SRMR=0.06, NFI=0.94, NNFI=0.99, CFI=0.99, GFI=0.97, AGFI=0.96 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kay kare değerinin serbestlik derecesine oranının 1.58 olduğu görülmektedir. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007), RMSEA değerinin 0.08'in altında, RMS değerinin de 0.10'un altında, GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Bu durumda, modele ait uyum indekslerinin kabul değeri koşulunu karşıladığı görülmüştür (Hair ve diğerleri, 1998). Ancak Çaresiz Yaklaşım gözlenen değişkenine ilişkin hata varyansının ve t değerlerinin kabul değeri koşulunu karşılamaması nedeniyle Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme

modelinin doğrulanmadığı ifade edilebilir. Bu durumda, Duygu Odaklı Başa Çıkma alt ölçeği test edilen modellere dahil edilmemiştir.

3. Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli: Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Kendine Güvenli Yaklaşım, İyimser Yaklaşım ve Sosyal Desteğe Başvurma'dır. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Problem Odaklı Başa Çıkma'dır.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 8'de gösterilmiştir.

Şekil 8. Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 8'de görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.66 ile 0.96 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.08 ile 0.57 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Engelli çocuğu olmayan anneler için problem odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

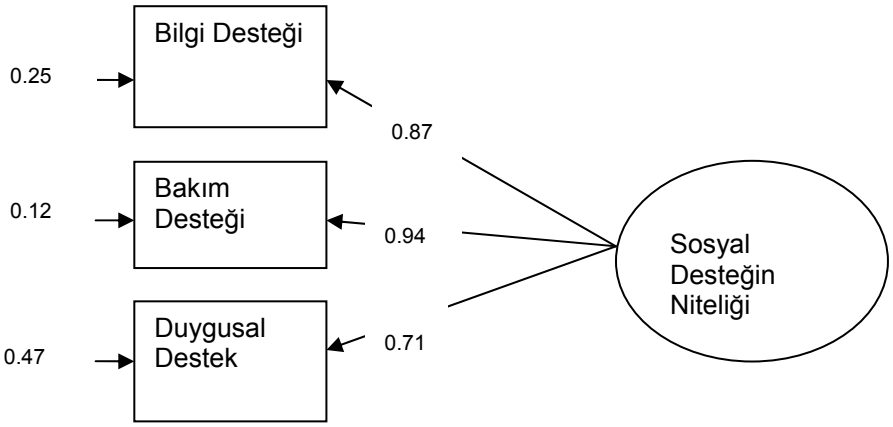
Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli	247.72	3.3	0.93	0.96	0.96	0.96	0.95	1.00	0.08

* p<0.01

Tablo 10'da problem odaklı başa çıkma ölçme modelinin uyum indeksleri, $\chi^2_{(75)}$=247.72 (χ^2/sd=3.3), RMSEA=1.00, SRMR=0.08, NFI=0.93, NNFI=0.96, CFI=0.96, GFI=0.96, AGFI=0.95'tir. Analiz sonuçlarına genel olarak bakıldığında, kay kare ve serbestlik derecesi oranının 3.3 olduğu görülmektedir. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değeri 1.00, SRMR değeri 0.10'un altındadır. GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerleri ise 0.90'nın üzerindedir. RMSEA değeri dışındaki tüm uyum indekslerinin kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür. Kline (2005), RMSEA değerinin 0.08'e kadar iyi bir uyum iyiliği gösterdiğini, 0.10'a kadar da kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bu durumda, modele ait çoğu uyum indeksinin genel olarak kabul değeri koşulunu karşıladığı görülmüştür (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

4. Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli: Sosyal Desteğin Niceliği Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Bilgi Desteği, Bakım Desteği ve Duygusal Destek'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Sosyal Desteğin Niceliği'dir.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9. Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 9'da görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 071. ile 0.94 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.12 ile 0.47 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Engelli çocuğu olmayan anneler için sosyal desteğin niceliği ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

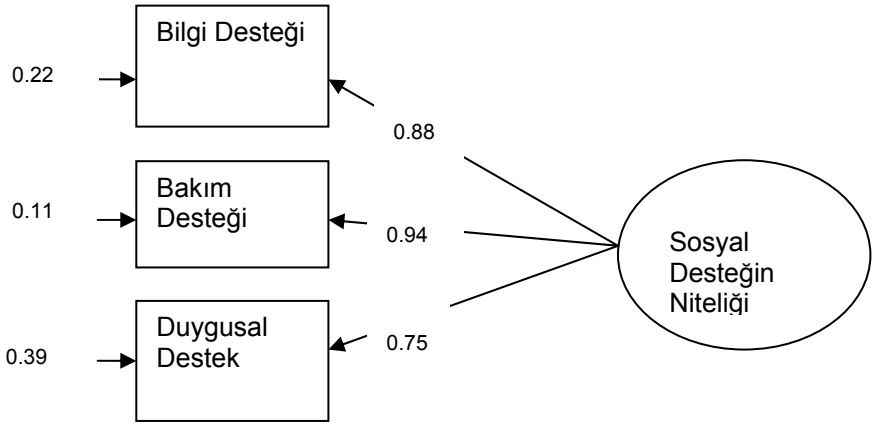
Model	χ^2	χ^2 / sd	NFI	NNFI	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR
Sosyal Desteğin Niceliği Ölçme Modeli	456.71	2.52	0.98	1.00	1.00	0.98	0.98	0.08	0.06

* p<0.01

Tablo 11'de sosyal desteğin niceliği ölçme modelinin uyum indekslerine bakıldığında $\chi^2_{(181)}$=456.71 (χ^2/sd=2.52), RMSEA=0.08, SRMR=0.06, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00, GFI=0.98 ve AGFI=0.98 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kay kare ve serbestlik derecesi oranının 2.52 olduğu görülmüştür. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, iki ile beş arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değeri 0.08'in altında, SRMR değeri de 0.10'un altındadır. GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerleri ise 0.90'nın üzerindedir. Bu durumda, tüm uyum indekslerinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde oldukları gözlenmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

5. Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli: Sosyal Desteğin Niteliği Ölçeği'ne ait toplam üç alt ölçek bulunmaktadır. Tanımlanan ölçme modelinde faktör toplam puanları gözlenen değişken, ölçeğin ölçtüğü nihai özellik ise örtük değişken olarak tanımlanmıştır. Burada faktörler elipslerle, gözlenen değişkenler de dikdörtgenlerle gösterilmiştir. Bu çerçevede gözlenen değişkenler; Bilgi Desteği, Bakım Desteği ve Duygusal Destek'tir. Modelde tanımlanan örtük değişken ise Sosyal Desteğin Niteliği'dir.

İkinci düzey faktör analizi sonucunda ölçme modelinde gözlenen her bir değişkenin örtük değişkeni açıklama oranları ve gözlenen değişkenlere ilişkin hata varyansları aşağıda Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10. Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli Açıklama Oranları ve Hata Varyansları

Şekil 10'da görüldüğü üzere, ölçme modelinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklama oranları 0.75 ile 0.94 arasında olup alt sınır olan 0.50'nin üzerindedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin hata varyanslarının ise 0.11 ile 0.39 arasında değiştiği ve sınır değer olan 0.0'ın üzerinde olduğu görülmektedir (Kline, 2005). Gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni açıklamada ortaya çıkan t değerleri anlamlıdır.

Engelli çocuğu olmayan anneler için sosyal desteğin niteliği ölçme modelinin uyum indeksleri Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modelinin Uyum İndeksleri

Model	χ^2	χ^2 / sd	**NFI**	**NNFI**	**CFI**	**GFI**	**AGFI**	**RMSEA**	**SRMR**
Sosyal Desteğin Niteliği Ölçme Modeli	432.07	2.39	0.99	1.00	1.00	0.99	0.99	0.07	0.05

* p<0.01

Tablo 12'de sosyal desteğin niteliği ölçme modelinin uyum indeksleri $\chi^2_{(181)}$=432.07 (χ^2/sd=2.39), RMSEA=0.07, SRMR=0.05, NFI=0.99, NNFI=1.00, CFI=1.00, GFI=0.99, AGFI=0.99'dur. Bu çalışmada, kay kare ve

serbestlik derecesi oranının 2.39 olduğu görülmüştür. Kay kare değerinin serbestlik derecesine oranın iki veya altında olması modelin iyi bir model olduğunu, 2-5 arasında olması modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). RMSEA değeri 0.08'in altında, SRMR değeri de0.10'un altındadır. GFI, AGFI NFI, NNFI ve CFI değerleri ise 0.90'nın üzerindedir. Bu durumda, tüm uyum indekslerinin genel olarak kabul edilebilir düzeyde oldukları gözlenmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Bu çerçevede, tanımlanan ölçme modelinin doğrulandığı ifade edilebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler için test edilen ölçme modellerinde Duygu Odaklı Başa Çıkma dışındaki ölçme modelleri doğrulanmıştır. Her iki grupta da doğrulanan tüm ölçme modellerinin genel olarak tüm kabul koşullarını karşıladıkları görülmüştür; ancak kay kare ile RMSEA değerinin bir miktar yüksek çıktığı görülmüştür. Kay kare örneklem büyüklüğüne ve dağılımın normalliğine (Kline, 2005) duyarlı iken RMSEA dağılımın normalliğine duyarlıdır (Loehlin, 2004). Bu araştırmada elde edilen veriler normal dağılmadığı için kay kare ile RMSEA değeri bir miktar yüksek çıkmış olabilir.

4.1.2. Alternatif Modellerin ve Temel Modelin Test Edilmesi ile İlgili Bulgular

Her bir örtük değişkene ait ölçme modelleri veri tarafından doğrulandıktan sonra, bu değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan yapısal modeller oluşturulmuştur. Her iki grup annede de test edilen beş ölçme modelinden Duygu Odaklı Başa Çıkma Ölçme Modeli dışındaki ölçme modelleri doğrulanmıştır. Doğrulanmayan Duygu Odaklı Başa Çıkma, yapısal modellere dahil edilmemiştir.

Alan yazın incelendiğinde yılmazlığı etkileyen üç önemli değişkenin **problem odaklı başa çıkma** (Al-Yagon, 2007; Dumont ve Provost, 1999; , Garwick ve diğerleri, 1999; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Li-Tsang ve diğerleri, 2001; Margalit ve diğerleri, 1992; McCubbin ve diğerleri, 2002; Patterson, 1991; Seltzer ve diğerleri, 2004; Seppänen ve diğerleri, 1999); ve sosyal

destek ağının varlığı ya da genişliği (**sosyal desteğin niceliği**) (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004; Gardner ve Harmon, 2002; Greeff ve diğerleri, 2006; Heiman, 2002; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Lee ve diğerleri, 2004; McCubbin ve diğerleri, 1982; McCubbin ve diğerleri, 1997; Raskind ve diğerleri, 1999; Tak ve McCubbin, 2002) ve sosyal destekten alınan doyum (**sosyal desteğin niteliği**) (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Pakenham ve Bursnall, 2006; Song ve Singer, 2006; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Vandervoort, 1999) olduğu görülmektedir.

Birinci Alternatif Model

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, yılmazlıkla ilişkisi olduğu düşünülen problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenlerinin bir bütün olarak ele alındığı bir model, birinci alternatif yapısal model olarak tanımlanmış ve doğruluğu her iki grup annede de test edilmiştir.

Araştırmalar problem odaklı başa çıkmanın (Dumont ve Provost, 1999; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Li-Tsang ve diğerleri, 2001; Margalit ve diğerleri, 1992; McCubbin ve diğerleri, 2002; Patterson, 1991; Seltzer ve diğerleri, 2004), niceliksel sosyal desteğin (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004; Heiman, 2002; Lee ve diğerleri, 2004; McCubbin ve diğerleri, 1982; Tak ve McCubbin, 2002) ve niteliksel sosyal desteğin (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Song ve Singer, 2006; Vandervoort, 1999) yılmazlığı yordayan en önemli değişkenlerden olduğunu göstermektedir.

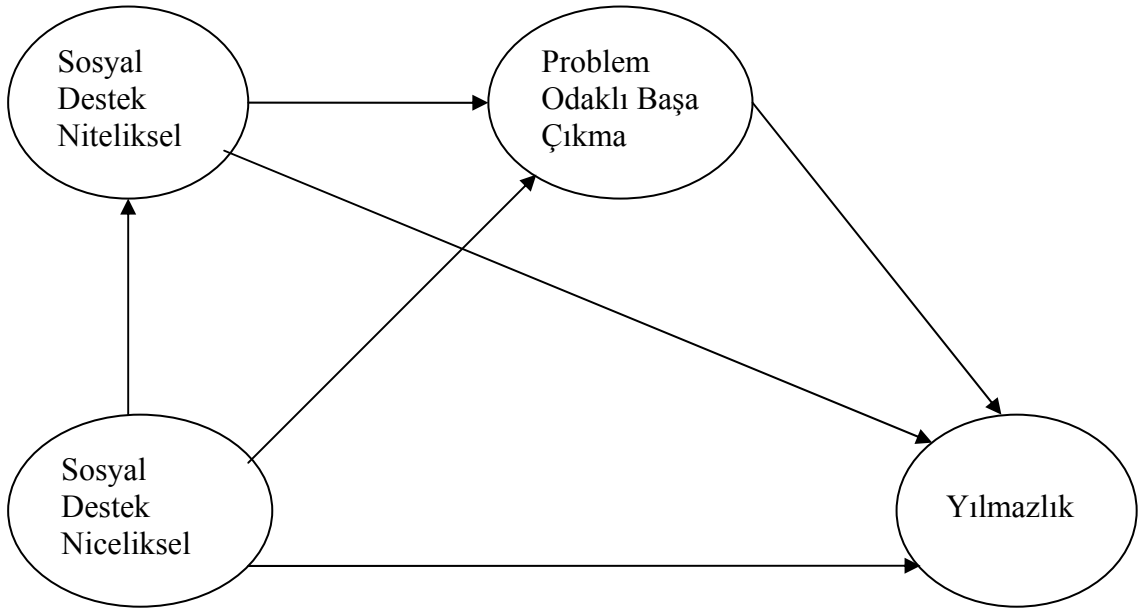
Sosyal desteğin niceliği ile sosyal desteğin niteliği arasında da pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal desteğin miktarı arttıkça/ne kadar çok sosyal destek alınırsa desteklerin işlevsel olması ihtimali de artmaktadır. Bir zorluk durumu karşısında bireyin güven duyduğu destekleyici ilişkilerin sayısı arttıkça bireyin gereksinimleri karşılanmakta ve bu durum da desteğin verdiği hoşnutluğu olumlu yönde etkilemektedir (Hobfoll, Nadler ve Leiberman, 1986;

James ve Davies, 1987; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Sarason, Pierce, Bannerman ve Sarason, 1993; Stokes, 1983).

Yılmazlığı etkileyen önemli değişkenler olan sosyal desteğin niceliği ve niteliği ile problem odaklı başa çıkma arasında olumlu bir ilişki olduğuna, başa çıkmanın, sosyal destek kaynaklarından etkilendiğine dair çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999; Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997; Schröder, Schwarzer ve Konertz, 1998; Schulz ve Schwarzer, 2004; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Twoy ve diğerleri, 2007). Bir zorluk durumu karşısında sosyal desteklere başvurmak ve bu desteklerin gereksinimleri karşılaması bireyin zorluk durumunun üstesinden gelmesine yönelik başa çıkma stratejilerini zenginleştirir ve problem odaklı başa çıkma stratejilerinin daha çok kullanılmasını sağlar (Delongis ve Holtzman, 2005; Holahan, Moerkbak ve Suzuki, 2006; Holland ve Holahan, 2003; Seppänen ve diğerleri, 1999; Tak ve McCubbin, 2002).

Yukarıdaki araştırmalar doğrultusunda, bu değişkenleri bir bütün olarak ele alan bir alternatif model oluşturularak bu modelin doğruluğu test edilmiştir.

Şekil 11'de doğruluğu test edilecek olan birinci alternatif modeldeki değişkenler arası ilişkiler gösterilmektedir.

Şekil 11. Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 11'de görüldüğü gibi, birinci alternatif yapısal modelde dört örtük değişken tanımlanmıştır. Bunlar problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve niteliği ile yılmazlık değişkenleridir. Modele ilişkin hipotezler Tablo 13'deki gibidir:

Tablo 13. Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezler

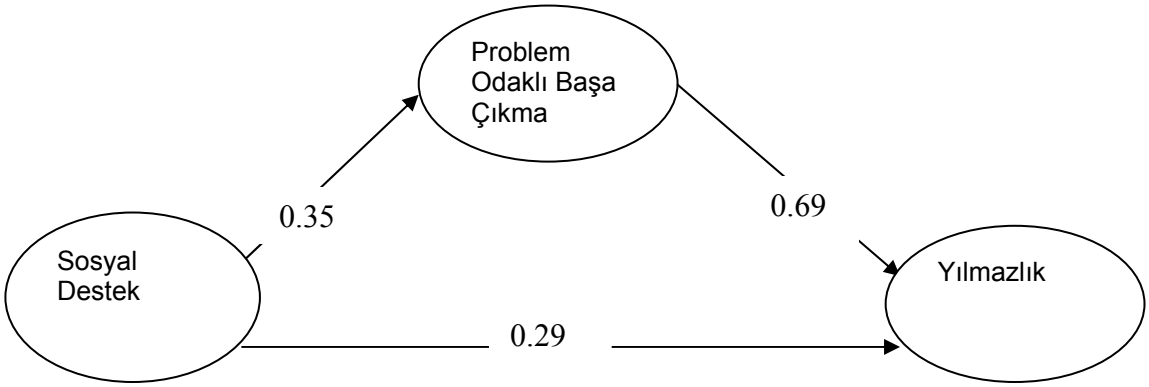
Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma

Bu modelde, sosyal desteğin niceliği değişkeni bağımsız dışsal değişkendir. Sosyal desteğin niteliği, sosyal desteğin niceliği tarafından yordanan içsel değişkendir. Problem odaklı başa çıkma sosyal desteğin niceliği ve niteliği değişkenleri tarafından yordanan içsel değişkendir. Yılmazlık ise problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve niteliği tarafından yordanan içsel değişkendir.

1) Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Birinci Alternatif Modele İlişkin Bulgular

Modelde, ilk olarak sosyal desteğin niceliğinin, sosyal desteğin niteliği üzerindeki etkisi, daha sonra sosyal desteğin niceliğinin ve niteliğinin problem

odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak da problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenmek istenmiştir. Ancak model bu dört örtük değişkenle test edildiğinde sosyal desteğin niceliği ve niteliği arasında yüksek bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradaki aşırı korelasyon sorununun çözümü için söz konusu değişkenlerin tek bir örtük değişken olarak tanımlanması gerekmektedir (Şimşek, 2007). Modelin test edilmesine devam edilebilmesi için yüksek ilişki gösteren bu değişkenler tek bir örtük değişken olarak tanımlanmış ve sosyal destek değişkeni adını almıştır. Bu tanımlamanın ardından ortaya çıkan yapısal model test edilmiştir. Şekil 12'de modelde yapılan bu değişikliğin ardından ortaya çıkan sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 12. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 12'de görüldüğü gibi problem odaklı başa çıkma, sosyal destek ve yılmazlık olmak üzere dönüştürülmüş birinci alternatif yapısal modele ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır. Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için dönüştürülmüş birinci alternatif yapısal modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Sosyal Destek → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.35	4.56*
Sosyal Destek → Yılmazlık	0.29	5.18*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.69	11.32*
Uyum İndeksleri		
χ^2	492.69	
sd	111	
RMSEA	0.12	
SRMR	0.06	
GFI	0.98	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	0.99	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 14'teki yapısal modele ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(111)}$= 492.69, χ^2/sd=4.4, RMSEA=0.12, SRMR=0.06, GFI=0.98, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=0.99, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.12 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Bir yapısal modelin kabul edilip edilemeyeceğine karar vermek için yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının ve t değerlerinin de ele alınması gerekmektedir. T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın

altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının, sosyal destek ile problem odaklı başa çıkma için β = 0.35; t = 4.56; p<0.05, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık için β = 0.69; t = 11.32; p<0.05, sosyal destek ile yılmazlık için β = 0.29; t = 5.18; p<0.05 olduğu görülmektedir.

Modele ait çoğu uyum indeksinin kabul edilebilir düzeyde olmasına ve dönüştürülmüş birinci alternatif model doğrulanmasına rağmen, sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenleri tek bir değişken olarak tanımlandığı için bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenememiş ve öngörülen özgün model doğrulanmamıştır.

Tablo 15'te zihinsel engelli çocuğu olan anneler için birinci alternatif yapısal modele ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

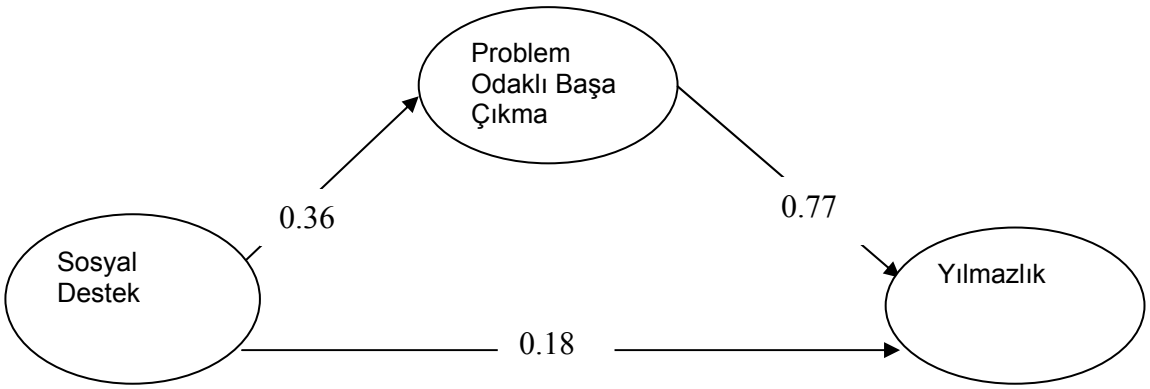
Tablo 15. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Red
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Red
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği	Red
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Red
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Red

Dört örtük değişkenden oluşan birinci alternatif modelin, değişken sayısının üçe indiği dönüştürülmüş modelde zihinsel engelli çocuğu olmayan anneler için örtük değişkenler arasındaki β katsayılarının t değerinin 0.95 güven seviyesinde anlamlı olmasına rağmen sadece H_{1C} hipotezi kabul edilmiş; H_{1A}, H_{1B}, H_{2A}, H_{2B}, H_{3A} hipotezleri reddedilmiş ve öngörülen birinci alternatif yapısal model doğrulanamamıştır.

2) Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Birinci Alternatif Modele İlişkin Bulgular

Modelde, ilk olarak sosyal desteğin niceliğinin, sosyal desteğin niteliği üzerindeki etkisi, daha sonra sosyal desteğin niceliğinin ve niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak da problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenmek istenmiştir. Ancak model bu dört örtük değişkenle test edildiğinde sosyal desteğin niceliği ve niteliği arasında yüksek bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradaki aşırı korelasyon sorununun çözümü için söz konusu değişkenlerin tek bir örtük değişken olarak tanımlanması gerekmektedir (Şimşek, 2007). Modelin test edilmesine devam edilebilmesi için yüksek ilişki gösteren bu değişkenler tek bir örtük değişken olarak tanımlanmış ve sosyal destek değişkeni adını almıştır. Bu tanımlamanın ardından ortaya çıkan yapısal model test edilmiştir. Şekil 13'te modelde yapılan bu değişikliğin ardından ortaya çıkan sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 13. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 13'te görüldüğü gibi problem odaklı başa çıkma, sosyal destek ve yılmazlık olmak üzere dönüştürülmüş birinci alternatif yapısal modele ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır. Engelli çocuğu olmayan anneler için dönüştürülmüş birinci alternatif yapısal modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş Birinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	β katsayısı	t değeri
Sosyal Destek → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.36	4.81*
Sosyal Destek → Yılmazlık	0.18	1.83
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.77	8.63*
Uyum İndeksleri		
χ^2	388.06	
sd	113	
RMSEA	0.10	
SRMR	0.06	
GFI	0.98	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	1.00	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 16'daki yapısal modele ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(113)}$= 388.06, χ^2/sd=3.4, RMSEA=0.10, SRMR=0.06, GFI=0.98, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.10 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI

değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indeksleri genel olarak kabul değeri koşullarını karşılamaktadır.

Bir yapısal modelin kabul edilip edilemeyeceğine karar vermek için yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının ve t değerlerinin de ele alınması gerekmektedir. T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının, sosyal destek ile problem odaklı başa çıkma için β = 0.36; t = 4.81; p<0.05, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık için β = 0.77; t = 8.63; p<0.05, sosyal destek ile yılmazlık için β = 0.18; t = 1.83; p>0.05 olduğu görülmektedir.

Sosyal destek ve yılmazlık örtük değişkenleri arasındaki t değerlerinin anlamlı çıkmaması (t=1.83<1.96) nedeniyle dönüştürülmüş birinci alternatif model doğrulanmamaktadır. Ayrıca sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenleri tek bir değişken olarak tanımlandığı için bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenememiş ve için öngörülen özgün model de doğrulanmamıştır.

Tablo 17'de engelli çocuğu olmayan anneler için birinci alternatif yapısal modele ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

Tablo 17. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Birinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Red
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Red
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği	Red
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Red
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Red

Dört örtük değişkenden oluşan birinci alternatif modelin, değişken sayısının üçe indiği yeni modelde Tablo 6'da görüldüğü gibi sadece H_{1C} hipotezi kabul edilmiş; H_{1A}, $H_{1B,}$ $H_{2A,}$ $H_{2B,}$ H_{3A} hipotezleri reddedilmiş ve öngörülen birinci alternatif yapısal model doğrulanamamıştır.

İkinci Alternatif Model

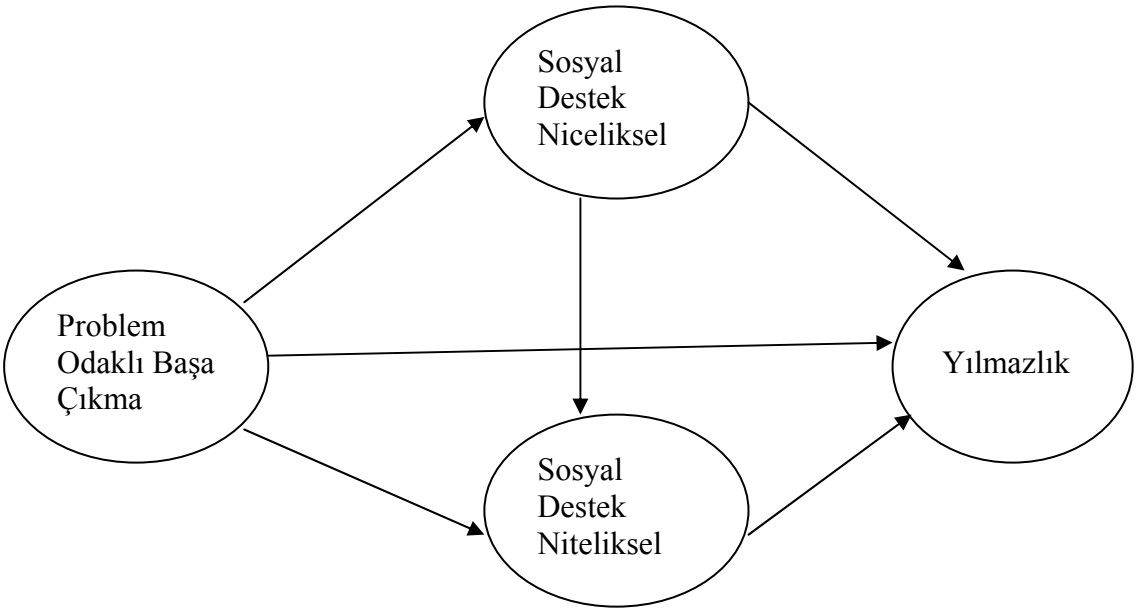
Birinci alternatif modelde yılmazlıkla ilişkisi olduğu düşünülen problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenleri bir bütün olarak ele alınmış ve doğruluğu zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler için ayrı ayrı test edilmiştir. Modelde, ilk olarak sosyal desteğin niceliğinin, sosyal desteğin niteliği üzerindeki etkisi ile sosyal desteğin niceliği ve niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenmiş; ancak öngörülen bu model doğrulanamamıştır. Alan yazında sosyal destek ve problem odaklı başa çıkma arasında iki yönlü bir ilişki olduğu görülmüş (Delongis ve Holtzman, 2005; Luszczynska, Gerstorf, Boehmer, Knoll ve Schwarzer, 2007; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994; Scwarzer ve Knoll, 2007; Shwarzer ve Weiner, 1991) ve bunun üzerine problem odaklı başa çıkmanın, sosyal desteğin niceliği ve niteliğinin yordayıcısı olarak ele alındığı ikinci alternatif model oluşturulmuştur.

Yılmazlığı etkileyen önemli değişkenler olan problem odaklı başa çıkma ve sosyal desteğin niceliği (Delongis ve Holtzman, 2005; Luszczynska, Gerstorf, Boehmer, Knoll ve Schwarzer, 2007; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994; Scwarzer ve Knoll, 2007; Shwarzer ve Weiner, 1991) ve sosyal desteğin niteliği (Delongis ve Holtzman, 2005; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994) arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Problem odaklı başa çıkma sosyal destek arama davranışını arttırmakta, gereksinimleri karşılayacak sosyal desteklerin daha çok alınmasını sağlamakta ve dolayısıyla sosyal destekten alınan doyumu da arttırmaktadır.

Alan yazından yola çıkılarak oluşturulan ikinci alternatif modelde problem odaklı başa çıkmanın sosyal desteğin niceliğine, niteliğine ve

yılmazlığa olan etkisi ile sosyal desteğin niceliğinin, sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak sosyal desteğin niteliğinin yılmazlığa etkisi incelenmiştir.

Şekil 14'te doğruluğu test edilecek olan ikinci alternatif yapısal modeldeki değişkenler arası ilişkiler gösterilmektedir.

Şekil 14. İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 14'te görüldüğü gibi, ikinci alternatif yapısal modelde dört örtük değişken tanımlanmıştır. Bunlar, problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği ile yılmazlık değişkenleridir. İkinci alternatif yapısal modele ilişkin hipotezler Tablo 18'deki gibidir:

Tablo 18. İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezler

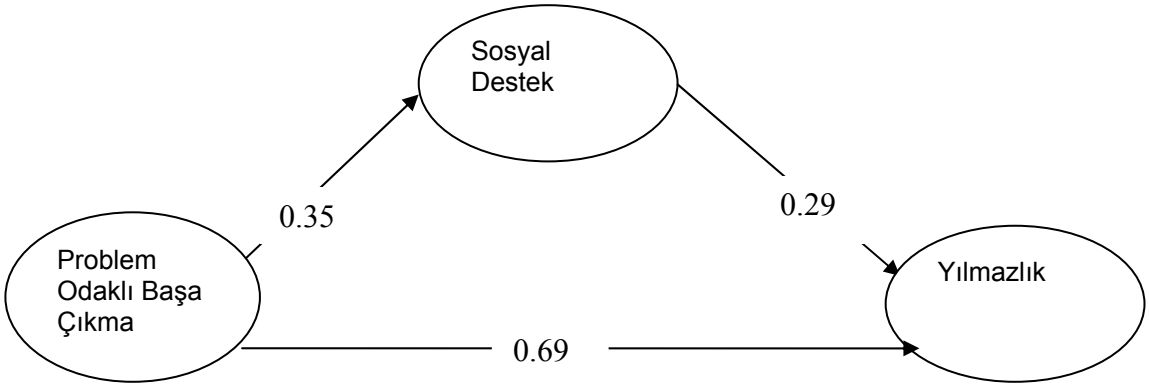
Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği
H_{4A}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niceliği
H_{4B}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niteliği

Bu modelde, problem odaklı başa çıkma değişkeni bağımsız dışsal değişkendir. Sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkma tarafından yordanan içsel değişkendir. Sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkma ve sosyal desteğin niceliği tarafından yordanan içsel değişkendir. Yılmazlık ise problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği tarafından yordanan içsel değişkendir.

1) Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Bulgular

Modelde, sırasıyla problem odaklı başa çıkmanın sosyal desteğin niceliğine, sosyal desteğin niteliğine ve yılmazlığa olan etkisi; sosyal desteğin niceliğinin sosyal desteğin sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık üzerindeki etkisi; son olarak da sosyal desteğin niteliğinin yılmazlığa etkisi olmak üzere toplam altı yol incelenmek istenmiştir. Ancak model bu dört örtük değişkenle test edildiğinde sosyal desteğin niceliği ve niteliği arasında yüksek bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradaki aşırı korelasyon sorununun çözümü için söz konusu değişkenlerin tek bir örtük değişken olarak tanımlanması gerekmektedir (Şimşek, 2007). Modelin test edilmesine devam edilebilmesi bu

değişkenler tek bir örtük değişken olarak tanımlanmış ve sosyal destek değişkeni adını almıştır. Bu tanımlamanın ardından ortaya çıkan yapısal model test edilmiştir. Şekil 15'te modelde yapılan bu değişikliğin ardından ortaya çıkan sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 15. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 15'te görüldüğü gibi problem odaklı başa çıkma, sosyal destek ve yılmazlık olmak üzere dönüştürülmüş ikinci alternatif yapısal modele ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için dönüştürülmüş ikinci alternatif yapısal modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Destek	0.35	1.64
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.69	3.40*
Sosyal Destek → Yılmazlık	0.29	0.58
Uyum İndeksleri		
χ^2	492.69	
sd	111	
RMSEA	0.12	
SRMR	0.06	
GFI	0.98	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	0.99	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 19'daki yapısal modele ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(111)}$= 492.69 χ^2/sd=4.4, RMSEA= 0.12, SRMR=0.06, GFI=0.98, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=0.99, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.12 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Bir yapısal modelin kabul edilip edilemeyeceğine karar vermek için yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının ve t değerlerinin de ele alınması gerekmektedir. T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın

altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının, problem odaklı başa çıkma ile sosyal destek için β = 0.35; t = 1.64; p>0.05, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık için β = 0.69; t = 3.40; p<0.05, sosyal destek ile yılmazlık için β = 0.29; t = 0.58; p> 0.05 olduğu görülmektedir.

Modele ait çoğu uyum indeksinin kabul edilebilir düzeyde olmasına rağmen, RMSEA değerinin yüksek olması, problem odaklı başa çıkma ile sosyal destek örtük değişkenleri arasındaki t değeri ile (t = 1.64<1.96), sosyal destek ve yılmazlık örtük değişkenleri arasındaki t değerinin anlamlı çıkmaması (t=0.58<1.96) nedeniyle dönüştürülmüş ikinci alternatif model doğrulanmamaktadır. Ayrıca sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenleri tek bir değişken olarak tanımlandığı için bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenememiş ve öngörülen özgün model de doğrulanmamıştır.

Tablo 20'de zihinsel engelli çocuğu olan anneler için ikinci alternatif yapısal modele ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

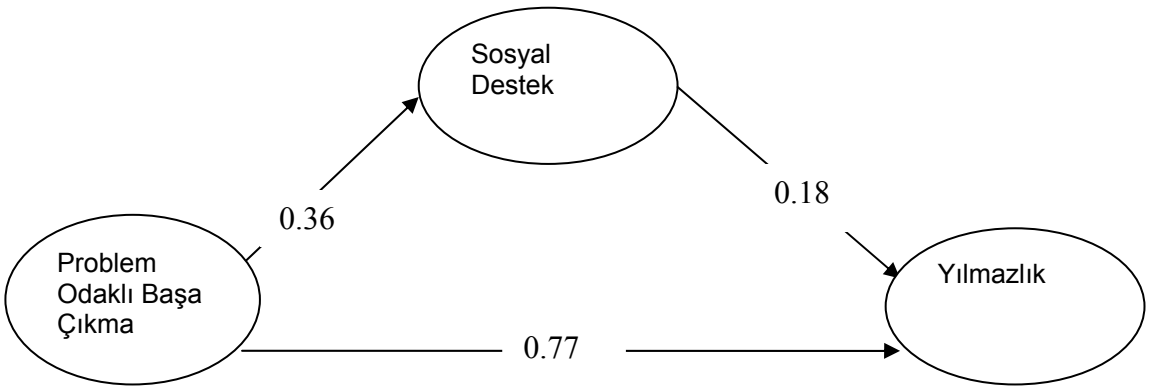
Tablo 20. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Red
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Red
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği	Red
H_{4A}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niceliği	Red
H_{4B}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niteliği	Red

Dört örtük değişkenden oluşan ikinci alternatif modelin, değişken sayısının üçe indiği yeni modelde sadece H_{1C} hipotezi kabul edilmiş; H_{1A}, $H_{1B,}$ $H_{2A,}$ $H_{4A,}$ H_{4B} hipotezleri reddedilmiş ve öngörülen ikinci alternatif yapısal model doğrulanamamıştır.

2) Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Bulgular

Modelde, ilk olarak problem odaklı başa çıkmanın sosyal desteğin niceliğine, sosyal desteğin niteliğine ve yılmazlığa olan etkisi ile sosyal desteğin niceliğinin sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak sosyal desteğin niteliğinin yılmazlığa etkisi olmak üzere toplam altı yol incelenmek istenmiştir. Ancak model bu dört örtük değişkenle test edildiğinde sosyal desteğin niceliği ve niteliği arasında yüksek bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradaki aşırı korelasyon sorununun çözümü için söz konusu değişkenlerin tek bir örtük değişken olarak tanımlanması gerekmektedir (Şimşek, 2007). Modelin test edilmesine devam edilebilmesi bu değişkenler tek bir örtük değişken olarak tanımlanmış ve sosyal destek değişkeni adını almıştır. Bu tanımlamanın ardından ortaya çıkan yapısal model test edilmiştir. Şekil 16'da modelde yapılan bu değişikliğin ardından ortaya çıkan sonuçlar gösterilmektedir.

Şekil 16. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Alternatif Yapısal Modeldeki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 16'da görüldüğü gibi problem odaklı başa çıkma, sosyal destek ve yılmazlık olmak üzere dönüştürülmüş ikinci alternatif yapısal modele ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır. Engelli çocuğu olmayan anneler için dönüştürülmüş ikinci alternatif yapısal modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Dönüştürülmüş İkinci Yapısal Modele İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	t değeri
Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Destek	0.36	2.56*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.77	3.21*
Sosyal Destek → Yılmazlık	0.18	0.69
Uyum İndeksleri		
χ^2	388.06	
sd	113	
RMSEA	0.10	
SRMR	0.06	
GFI	0.98	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	1.00	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 21'deki yapısal modele ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(113)}$=388.06, χ^2/sd=3.4, RMSEA= 0.10, SRMR=0.06, GFI=0.98, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.10 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin

0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Bir yapısal modelin kabul edilip edilemeyeceğine karar vermek için yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının ve t değerlerinin de ele alınması gerekmektedir. T değeri için ölçüt 0.05 düzeyinde 1.96'dır; 1.96'nın altında t değerine sahip olan bir yol 0.05 değerinde anlamlı değildir (Şimşek, 2007). Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarının, problem odaklı başa çıkma ile sosyal destek için β = 0.36; t = 2.56; p<0.05, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık için β = 0.77; t = 3.21; p<0.05, sosyal destek ile yılmazlık için β = 0.18; t = 0.69; p> 0.05 olduğu görülmektedir.

Modele ait çoğu uyum indeksinin kabul edilebilir düzeyde olmasına rağmen, RMSEA değerinin yüksek olması, sosyal destek ve yılmazlık örtük değişkenleri arasındaki t değerinin anlamlı çıkmaması (t=0.69<1.96) nedeniyle dönüştürülmüş ikinci alternatif model doğrulanmamaktadır. Ayrıca sosyal desteğin niceliği ve sosyal desteğin niteliği değişkenleri tek bir değişken olarak tanımlandığı için bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenememiş ve öngörülen özgün model de doğrulanmamıştır.

Tablo 22'de engelli çocuğu olmayan anneler için ikinci alternatif yapısal modele ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

Tablo 22. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin İkinci Alternatif Yapısal Modele İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	**Hipotezleştirilen İlişkiler**	**Hipotezlerin Durumu**
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Red
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Red
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Sosyal Desteğin Niteliği	Red
H_{4A}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niceliği	Red
H_{4B}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Sosyal Desteğin Niteliği	Red

Dört örtük değişkenden oluşan ikinci alternatif modelin, değişken sayısının üçe indiği yeni modelde sadece H_{1C} hipotezi kabul edilmiş; H_{1A}, $H_{1B,}$ $H_{2A,}$ $H_{4A,}$ H_{4B} hipotezleri reddedilmiş ve öngörülen ikinci alternatif yapısal model doğrulanamamıştır.

Temel Model

Yukarıda test edilen modellerde sosyal desteğin niceliğinin ve niteliğinin aynı modelde test edilmesi anlamlı sonuçlar vermemiştir. Bunun üzerine yılmazlıkla ilgili alan yazında sıklıkla ele alınan sosyal desteğin hem niceliği hem de niteliği ve de problem odaklı başa çıkma değişkenlerinin bir bütün olarak ele alındığı iki seçenekli bir model, temel yapısal model olarak tanımlanmış ve doğruluğu her iki grup annede de test edilmiştir.

Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurmalarının bireylerin yılmazlık düzeylerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan çok sayıda araştırma olduğu daha önce de açıklanmıştı (Dumont ve Provost, 1999; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Li-Tsang ve diğerleri, 2001; Margalit ve diğerleri, 1992; McCubbin ve diğerleri, 2002; Patterson, 1991; Seltzer ve diğerleri, 2004).

Araştırmalar incelendiğinde yılmazlığı etkileyen bir diğer önemli değişkenin sosyal destek olduğu görülmektedir. Sosyal desteklerin hem niceliğinin (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004; Brodsky, 2000; Heiman, 2002; Lee ve diğerleri, 2004; McCubbin ve diğerleri, 1982; Tak ve McCubbin, 2002) hem de niteliğinin (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Song ve Singer, 2006; Vandervoort, 1999) artması, annelerin yılmazlıklarını arttırmaktadır.

Yılmazlık araştırmalarında öne çıkan iki önemli değişken olan sosyal desteğin miktarı ile problem odaklı başa çıkma arasında da olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Bir zorluk durumu karşısında sosyal desteklere başvurmak ve bu desteklerin bireylerin gereksinimlerini karşılaması, onların zorluk durumlarının üstesinden gelmelerine yönelik başa çıkma stratejilerini zenginleştirmekte ve problem odaklı başa çıkma stratejilerinin daha çok kullanılmasını sağlamaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999; Delongis ve

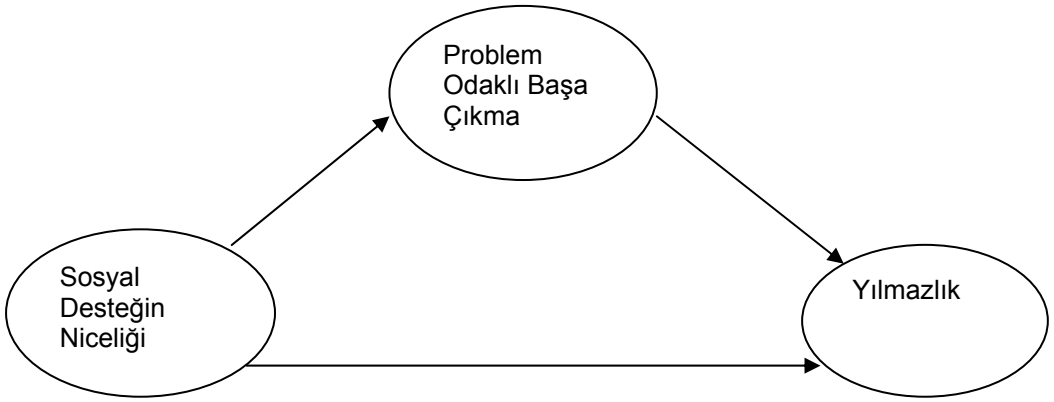
Holtzman, 2005; Holahan, Moerkbak ve Suzuki, 2006; Holland ve Holahan, 2003; Schröder, Schwarzer ve Konertz, 1998; Schwarzer ve Knoll, 2007; Seppänen ve diğerleri, 1999; Tak ve McCubbin, 2002; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Twoy ve diğerleri, 2007).

Alanyazın incelendiğinde sosyal desteğin niceliğinin başa çıkmayı etkileyerek uyumu ve iyi olma durumunu arttırdığı (Blankfeld ve Holahan, 1999; Delongis ve Holtzman, 2005; Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997; Holland ve Holahan, 2003; Pakenham, Dadds ve Terry, 1994; Schröder, Schwarzer ve Konertz, 1998; Schulz ve Schwarzer; 2004) ve sosyal desteğin niceliğinin ve problem odaklı başa çıkmanın bir araya gelerek yılmaz sonuçlar doğurduğu görülmektedir (Abbott ve Meredith, 1986; Al-Yagon, 2007; Bauman, 2004; Dumont ve Provost, 1999; Greeff ve diğerleri, 2006; Heiman, 2002; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Li-Tsang ve diğerleri, 2001; Markstrom ve diğerleri, 2000; McCubbin, Balling, Possin, Friedrich ve Bryne, 2002; Muir ve diğerleri, 2008; Patterson, 1991; Tak ve McCubbin, 2002).

Araştırmalar incelendiğinde annelerin yılmazlık algılarını etkileyen bir diğer önemli değişkenin algıladıkları sosyal desteğin niteliği olduğu görülmektedir. Bir zorluk durumuyla karşılaşıldığında gereksinimleri karşılayacak sosyal desteklere başvurmak bu desteklerden hoşnut olmayı sağlamaktadır. Sosyal destekten alınan hoşnutluk arttıkça olumlu sonuçlar da artmakta, sağlık ve iyi olma durumu olumlu bir şekilde etkilenmekte ve stres düzeyinde azalma görülmektedir (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Pakenham ve Bursnall, 2006; Song ve Singer, 2006; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007). Gereksinimleri karşılayan işlevsel sosyal destekler annelerin yılmazlık düzeylerini de arttırmaktadır (Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Vandervoort, 1999). Sosyal desteğin niceliği ile sosyal destekten alınan doyumun karşılaştırıldığı bazı araştırmalar sosyal destekten alınan doyumun yılmazlığı yordamada daha önemli olduğunu göstermektedir (Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Vandervoort, 1999). Yani, sosyal desteklerin varlığı ya da destek ağının genişliği değil, bu desteklerin ne kadar işlevsel olduğu ve bu desteklerin annelerin gereksinimlerini karşılayıp onları hoşnut etmesi önemli görünmektedir.

Yukarıdaki araştırmalar doğrultusunda, bu değişkenleri bir bütün olarak ele alan iki seçenekli bir temel model oluşturularak bu modelin doğruluğu test edilmiştir. Bu modelde zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin algıladıkları sosyal desteğin niceliğinin ve niteliğinin onların başvurdukları problem odaklı başa çıkma stratejilerine ve yılmazlık düzeylerine etkisi ile problem odaklı başa çıkma stratejilerinin yılmazlık düzeylerine etkisi incelenecektir.

Şekil 17'de doğruluğu test edilecek olan temel yapısal model A'daki değişkenler arası ilişkiler gösterilmektedir.

Şekil 17. Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 17'de görüldüğü gibi, temel yapısal model A'da üç örtük değişken tanımlanmıştır. Bunlar sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık değişkenleridir. Temel yapısal model A'ya ilişkin hipotezler Tablo 23'teki deki gibidir:

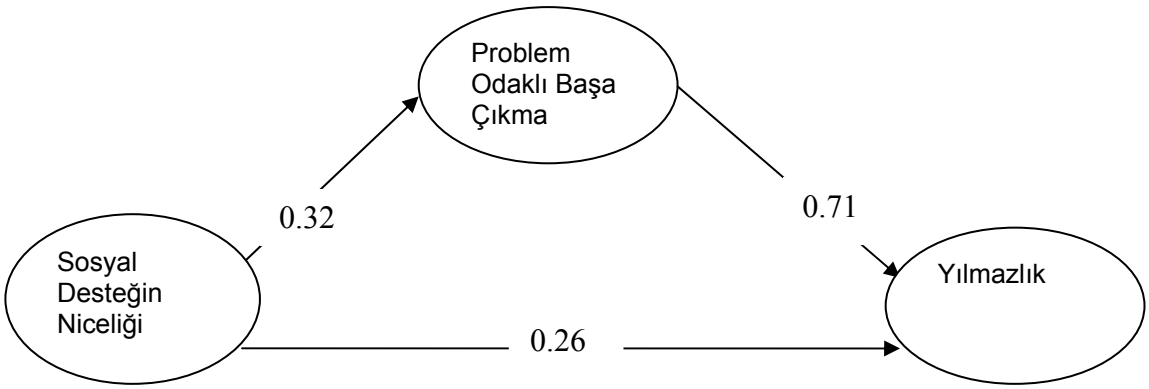
Tablo 23. Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Hipotezler

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma

Bu modelde, sosyal desteğin niceliği dışsal değişkendir. Problem odaklı başa çıkma değişkeni, sosyal desteğin niceliği tarafından yordanan içsel değişkendir. Yılmazlık ise sosyal desteğin niceliği ve problem odaklı başa çıkma tarafından yordanan içsel değişkendir.

1) Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Bulgular

Şekil 18'de zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model A'da yer alan değişkenler arası ilişkiler verilmiştir.

Şekil 18. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 18'de görüldüğü gibi sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık olmak üzere temel yapısal model A'ya ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır.

Modelde, sosyal desteğin niceliğinin problem odaklı başa çıkmaya ve yılmazlığa olan etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığa etkisi incelenmiştir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model A'ya ilişkin uyum indeksleri Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.32	3.64*
Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	0.26	4.07*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.71	15.18*
Uyum İndeksleri		
χ^2	282.88	
sd	73	
RMSEA	0.11	
SRMR	0.06	
GFI	0.99	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	0.99	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 24'teki temel yapısal model A'ya ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(73)}$= 282.88, χ^2/sd=3.9, RMSEA=0.11, SRMR=0.06, GFI=0.99, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=0.99, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.11 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Kline (2005), RMSEA değerinin 0.08'e kadar iyi bir uyum iyiliği gösterdiğini, 0.10'a kadar da kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bu durumda RMSEA değerinin kabul koşulunun bir miktar üstünde olduğu görülmektedir. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarına bakıldığında, sosyal desteğin niceliği ile problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ile yılmazlık, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasındaki β katsayılarının anlamlı olduğu Tablo 24'te görülmektedir. Sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkmayı pozitif yönde etkilemektedir (β = 0.32; t = 3.64; p<0.05). Sosyal desteğin niceliği ve (β = 0.26; t = 4.07; p<0.05) ve problem odaklı başa çıkma (β = 0.71; t = 15.18; p<0.05), yılmazlığı pozitif yönde etkilemektedir. Örtük değişkenler arasındaki ilişkilerde elde edilen t değerlerinin, anlamlı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak zihinsel engelli çocuğu olan anneler için tanımlanan temel yapısal model A'nın doğrulandığı ifade edilebilir.

Tablo 25'te zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model A'ya ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

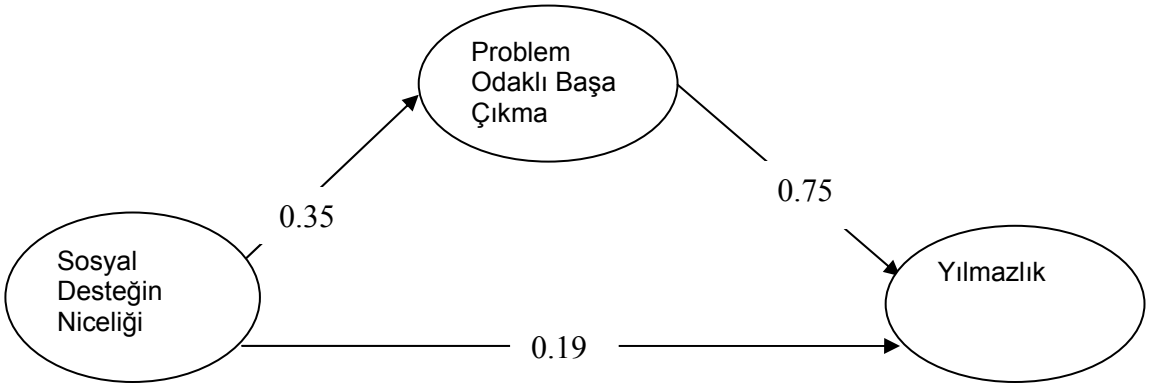
Tablo 25. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Kabul
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Kabul

Tablo 25'te görüldüğü gibi, zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model A'da bütün örtük değişkenler arasındaki katsayıların t değerlerinin 0.95 güven seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda $H_{1A,}$ H_{1C} ve H_{2B} hipotezleri kabul edilmiştir.

2) Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Bulgular

Şekil 19'da engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model A'da yer alan değişkenler arası ilişkiler verilmiştir.

Şekil 19. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'daki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 19'da görüldüğü gibi sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık olmak üzere temel yapısal model A'ya ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır.

Modelde, sosyal desteğin niceliğinin problem odaklı başa çıkmaya ve yılmazlığa olan etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığa etkisi incelenmiştir.

Engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model A'ya ilişkin uyum indeksleri Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.35	4.38*
Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	0.19	2.51*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.75	13.82*
Uyum İndeksleri		
χ^2	186.56	
sd	73	
RMSEA	0.08	
SRMR	0.06	
GFI	0.99	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	1.00	
CFI	1.00	

* p<0.05

Tablo 26'daki temel yapısal model A'ya ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(73)}$= 186.56, χ^2/sd=2.6, RMSEA=0.08, SRMR=0.06, GFI=0.99, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.08 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarına bakıldığında, sosyal desteğin niceliği ile problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ile yılmazlık, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasındaki β katsayılarının anlamlı olduğu Tablo 26'da görülmektedir. Sosyal desteğin

niceliği, problem odaklı başa çıkmayı (β = 0.35; t = 4.38; p<0.05); sosyal desteğin niceliği yılmazlığı (β = 0.19; t = 2.51; p<0.05) ve problem odaklı başa çıkma, yılmazlığı (β = 0.75; t = 13.82; p<0.05) pozitif yönde etkilemektedir. Örtük değişkenler arasındaki ilişkilerde elde edilen t değerlerinin, anlamlı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak engelli çocuğu olmayan anneler için tanımlanan temel yapısal model A'nın doğrulandığı ifade edilebilir.

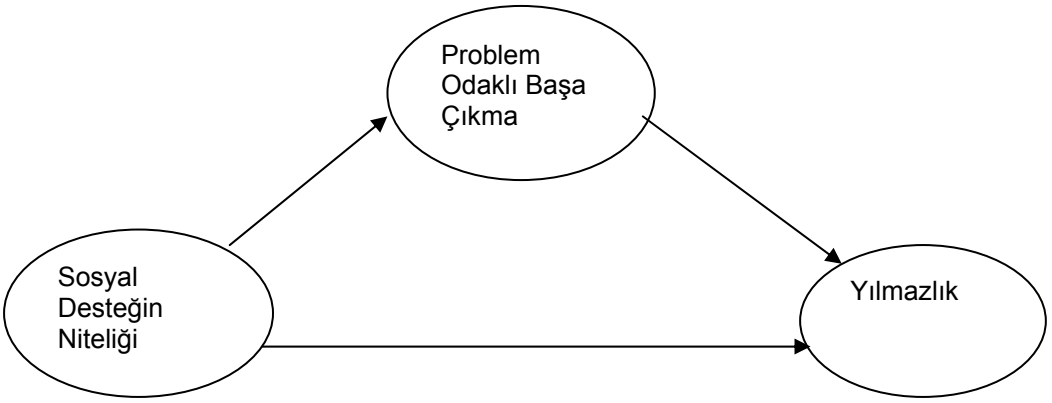
Tablo 27'de engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model A'ya ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

Tablo 27. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'ya İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1A}	Sosyal Desteğin Niceliği → Yılmazlık	Kabul
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{2B}	Sosyal Desteğin Niceliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Kabul

Tablo 27'de görüldüğü gibi, engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model A'da bütün örtük değişkenler arasındaki katsayıların t değerlerinin 0.95 güven seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda $H_{1A,}$ H_{1C} ve H_{2B} hipotezleri kabul edilmiştir.

Şekil 20'de doğruluğu test edilecek olan temel yapısal model B'deki değişkenler arası ilişkiler gösterilmektedir.

Şekil 20. Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 20'de görüldüğü gibi, temel yapısal model B'de üç örtük değişken tanımlanmıştır. Bunlar, sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık değişkenleridir. Temel yapısal model B'ye ilişkin hipotezler Tablo 28'teki gibidir:

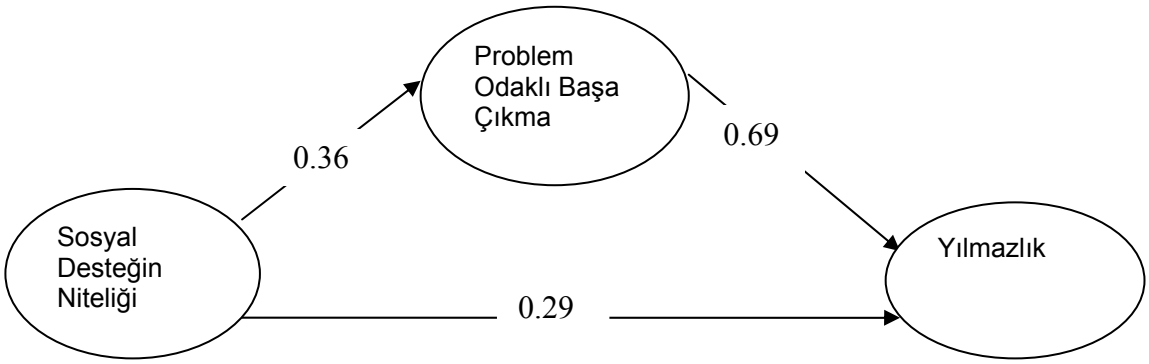
Tablo 28. Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Hipotezler

Hipotezler	**Hipotezleştirilen İlişkiler**
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma

Bu modelde, sosyal desteğin niteliği dışsal değişkendir. Problem odaklı başa çıkma değişkeni, sosyal desteğin niteliği tarafından yordanan içsel değişkendir. Yılmazlık ise sosyal desteğin niteliği ve problem odaklı başa çıkma tarafından yordanan içsel değişkendir.

1) Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Bulgular

Şekil 21'de zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model B'de yer alan değişkenler arası ilişkiler verilmiştir.

Şekil 21. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 21'de görüldüğü gibi sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık olmak üzere temel yapısal model B'ye ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır.

Modelde, sosyal desteğin niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığa etkisi incelenmiştir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model B'ye ilişkin uyum indeksleri Tablo 29'da verilmiştir.

Tablo 29. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.36	4.70*
Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	0.29	4.62*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.69	17.28*
Uyum İndeksleri		
χ^2	282.98	
sd	73	
RMSEA	0.11	
SRMR	0.06	
GFI	0.99	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	1.00	
CFI	1.00	

* $p<0.05$

Tablo 29'daki temel yapısal model B'ye ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(73)}$= 282.98, χ^2/sd=3.9, RMSEA=0.11, RMR=0.06, GFI=0.99, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.11 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Kline (2005), RMSEA değerinin 0.08'e kadar iyi bir uyum iyiliği gösterdiğini, 0.10'a kadar da kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bu durumda RMSEA değerinin kabul koşulunun bir miktar üstünde olduğu görülmektedir. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarına bakıldığında, sosyal desteğin niteliği ile problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niteliği ile yılmazlık, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasındaki β katsayılarının anlamlı olduğu Tablo 29'da görülmektedir. Sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkmayı (β = 0.36; t = 4.70; p<0.05); sosyal desteğin niteliği yılmazlığı (β = 0.29; t = 4.62; p<0.05); problem odaklı başa çıkma yılmazlığı (β = 0.69; t = 17.28; p<0.05) pozitif yönde etkilemektedir. Örtük değişkenler arasındaki ilişkilerde elde edilen t değerlerinin, anlamlı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak zihinsel engelli çocuğu olan anneler için tanımlanan temel yapısal model B'nin doğrulandığı ifade edilebilir.

Tablo 30'da zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model B'ye ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

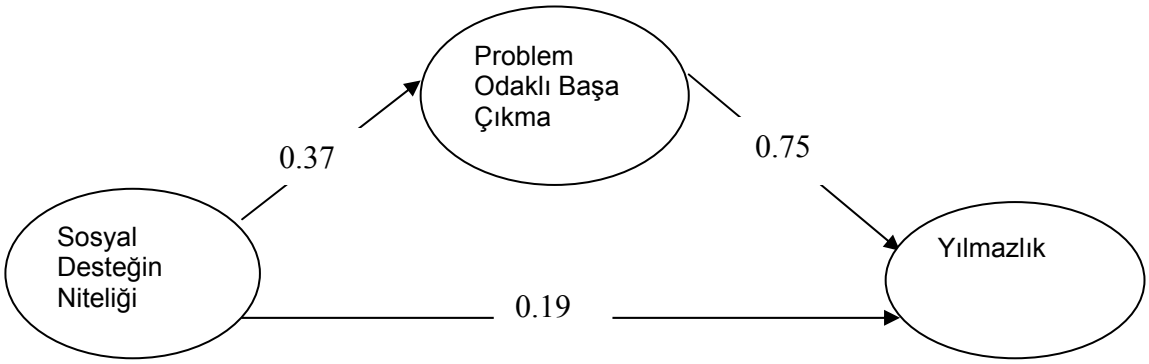
Tablo 30. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Kabul
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Kabul

Tablo 30'da görüldüğü gibi, zihinsel engelli çocuğu olan anneler için temel yapısal model B'de bütün örtük değişkenler arasındaki katsayıların t değerlerinin 0.95 güven seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda $H_{1B,}$ H_{1C} ve H_{3A} hipotezleri kabul edilmiştir.

2) Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Bulgular

Şekil 22'de engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model B'de yer alan değişkenler arası ilişkiler verilmiştir.

Şekil 22. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'deki Değişkenler Arası İlişkiler

Şekil 22'de görüldüğü gibi sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık olmak üzere temel yapısal model B'ye ilişkin üç örtük değişken tanımlanmıştır.

Modelde, sosyal desteğin niteliğinin problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ile problem odaklı başa çıkmanın yılmazlığa etkisi incelenmiştir.

Engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model B'ye ilişkin uyum indeksleri Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Uyum İndeksleri

Değişkenler Arası İlişkiler	**β katsayısı**	**t değeri**
Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	0.37	4.73*
Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	0.19	2.41*
Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	0.75	15.41*
Uyum İndeksleri		
χ^2	190.59	
sd	74	
RMSEA	0.08	
SRMR	0.06	
GFI	0.99	
AGFI	0.98	
NFI	0.98	
NNFI	1.00	
CFI	1.00	

* $p<0.05$

Tablo 31'deki temel yapısal model B'ye ilişkin uyum indeksleri, $\chi^2_{(74)}$= 190.59, χ^2/sd=2.6, RMSEA=0.08, RMR=0.06, GFI=0.99, AGFI=0.98, NFI=0.98, NNFI=1.00, CFI=1.00'dir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, χ^2 ve serbestlik derecesi oranının 2'nin üzerinde ancak 5'ten küçük olduğu, RMSEA değerinin 0.08 olduğu, SRMR değerinin 0.10'un altında olduğu, GFI, AGFI, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin 0.90'nın üzerinde olduğu görülmüştür. Modele ait uyum indekslerinin genel olarak kabul değeri koşullarını karşıladığı görülmüştür.

Yapılar arasındaki ilişkileri gösteren β katsayılarına bakıldığında, sosyal desteğin niteliği ile problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niteliği ile yılmazlık, problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasındaki β

katsayılarının anlamlı olduğu Tablo 31'de görülmektedir. Sosyal desteğin niteliği, problem odaklı başa çıkmayı (β = 0.37; t = 4.73; p<0.05); sosyal desteğin niteliği yılmazlığı (β = 0.19; t = 2.41; p<0.05); problem odaklı başa çıkma yılmazlığı (β = 0.75; t = 15.41; p<0.05) pozitif yönde etkilemektedir. Örtük değişkenler arasındaki ilişkilerde elde edilen t değerlerinin, anlamlı olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak engelli çocuğu olmayan anneler için tanımlanan temel yapısal model B'nin doğrulandığı ifade edilebilir.

Tablo 32'de engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model B'ye ilişkin hipotezlerin kabul durumları verilmiştir.

Tablo 32. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model B'ye İlişkin Hipotezlerin Kabul Durumları

Hipotezler	Hipotezleştirilen İlişkiler	Hipotezlerin Durumu
H_{1B}	Sosyal Desteğin Niteliği → Yılmazlık	Kabul
H_{1C}	Problem Odaklı Başa Çıkma → Yılmazlık	Kabul
H_{3A}	Sosyal Desteğin Niteliği → Problem Odaklı Başa Çıkma	Kabul

Tablo 32'de görüldüğü gibi, engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model B'de bütün örtük değişkenler arasındaki katsayıların t değerlerinin 0.95 güven seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda $H_{1B,}$ H_{1C} ve H_{3A} hipotezleri kabul edilmiştir.

Temel Yapısal Model A'nın ve Temel Yapısal Model B'nin Karşılaştırılması

Her iki grup annede de temel yapısal model A ve temel yapısal model B'nin doğrulandığı görülmektedir. Bu durumda temel yapısal model A ve temel yapısal model B'nin eşdeğer modeller oldukları söylenebilir. Eşdeğer modeller

söz konusu olduğunda hangi modelin daha iyi olduğuna karar vermek için AIC ve CAIC gibi başka uyum iyiliği değerlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Alternatif model seçiminde bu değerleri küçük olan model dataya uygunluğu açısından tercih edilmektedir (Avşar, 2007; Jöroskog, 1993; Raykov ve Marcoulides, 2006). Bu bilgilerden yola çıkılarak zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler için temel yapısal model A ve temel yapısal model B'ye ilişkin AIC ve CAIC değerleri Tablo 33 ve Tablo 34'da gösterilmektedir.

Tablo 33. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'nın ve Temel Yapısal Model B'nin Karşılaştırılması

Model	Bağımsızlık AIC	Model AIC	Bağımsızlık CAIC	Model CAIC
Temel Model A	5106.38	346.88	5169.85	491.94
Temel Model B	5395.39	346.98	5458.85	492.05

Tablo 34. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Temel Yapısal Model A'nın ve Temel Yapısal Model B'nin Karşılaştırılması

Model	Bağımsızlık AIC	Model AIC	Bağımsızlık CAIC	Model CAIC
Temel Model A	3729.71	255.75	3791.85	393.33
Temel Model B	3849.84	255.85	3911.98	394.17

Tablo 33 ve Tablo 34'teki uyum değerleri incelendiğinde her iki grup annede de temel yapısal model A'ya ilişkin AIC ve CAIC değerlerinin temel yapısal model B ile karşılaştırıldığında daha küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda temel yapısal model A'nın daha iyi bir model olduğu söylenebilir.

4.1.3. Korelasyon Analizi ile İlgili Bulgular

1. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneler İçin Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği, sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık toplam puanları arasındaki korelasyonlar hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 35'te verilmiştir.

Tablo 35. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	Yılmazlık	Problem Odaklı Başa Çıkma	Sosyal Desteğin Niceliği
Problem Odaklı Başa Çıkma	0.68**		
Sosyal Desteğin Niceliği	0.44**	0.25**	
Sosyal Desteğin Niteliği	0.49**	0.27**	0.89**

** p<0.01

Korelasyon değerinin büyüklüğünün nasıl yorumlanacağına ilişkin ortak sınırlar değerler bulunmamakla birlikte korelasyon değerleri yorumlanırken sıklıkla kullanılan aralıklar şöyle sıralanabilir: 0.70-1.00 arasında bir korelasyon yüksek düzeyde; 0.70-0.30 arasında bir değer orta düzeyde ve 0.30-0.00 arasındaki bir değer ise düşük düzeyde bir ilişkinin varlığına işaret eder (Büyüköztürk, 2007).

Tablo 35'teki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin **yılmazlık** düzeyleri ile **problem odaklı başa çıkma** stratejilerine başvurma düzeyleri (r= 0.68; p<0.01), **sosyal desteğin niceliği** (r= 0.44; p<0.01) ve **sosyal desteğin niteliği** (r= 0.49; p<0.01) arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda zihinsel engelli çocuğu olan annelerin problem odaklı başa çıkma stratejilerine

başvurma düzeyleri, sosyal desteğin miktarı ve sosyal destekten alınan doyum arttıkça yılmazlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin **problem odaklı başa çıkma** stratejilerine başvurma düzeyleri ile **sosyal desteğin niceliği** (r=0.25; p<0.01) ve **sosyal desteğin niteliğ**i (r=0.27; p<0.01) arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran annelerin hem daha fazla sosyal desteğe sahip oldukları hem de sosyal desteklerden aldıkları memnuniyetin daha fazla olduğu söylenebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin **sosyal desteğin niceliği** ve **sosyal desteğin niteliği** arasındaki pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki (r= 0.89; p<0.01) bulunmuştur. Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin sosyal destekleri arttıkça bu desteklerden aldıkları memnuniyet de artmaktadır.

2. Engelli Çocuğu Olmayan Anneler İçin Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Engelli çocuğu olmayan annelerin problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği, sosyal desteğin niteliği ve yılmazlık toplam puanları arasındaki korelasyonlar hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 36'da verilmiştir.

Tablo 36. Engelli Çocuğu Olmayan Annelere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	Yılmazlık	Problem Odaklı Başa Çıkma	Sosyal Desteğin Niceliği
Problem Odaklı Başa Çıkma	0.69**		
Sosyal Desteğin Niceliği	0.38**	0.30**	
Sosyal Desteğin Niteliği	0.42**	0.33**	0.86**

** p<0.01

Tablo 36'daki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, engelli çocuğu olmayan annelerin **yılmazlık** düzeyleri ile **problem odaklı başa çıkma** stratejilerine başvurma düzeyleri (r= 0.69; p<0.01), **sosyal desteğin niceliği** (r= 0.38; p<0.01) ve **sosyal desteğin niteliği** (r= 0.42; p<0.01) arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda engelli çocuğu olmayan annelerin problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyleri, sosyal desteğin miktarı ve sosyal desteğin işlevselliği arttıkça yılmazlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Engelli çocuğu olmayan annelerin **problem odaklı başa çıkma** stratejilerine başvurma düzeyleri ile **sosyal desteğin niceliği** (r=0.30; p<0.01) ve **sosyal desteği niteliği** (r=0.33; p<0.01) arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran annelerin hem daha fazla sosyal desteğe sahip oldukları hem de sosyal desteklerden aldıkları memnuniyetin daha fazla olduğu söylenebilir.

Engelli çocuğu olmayan annelerin **sosyal desteğin niceliği** ve **niteliği** arasındaki pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki (r= 0.86; p<0.01) bulunmuştur. Engelli çocuğu olmayan annelerin de sosyal destekleri arttıkça bu desteklerden aldıkları memnuniyet de artmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. TARTIŞMA

Bu bölümde zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan annelerin yılmazlık algıları ile algıladıkları sosyal desteğin niceliği, sosyal desteğin niteliği/sosyal destekten aldıkları doyum, problem odaklı başa çıkma stratejilerine ilişkin değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan iki alternatif ve bir temel model önerisi ile ilgili bulgular tartışılmıştır.

Tanımlanan yapısal modellerin doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmeden önce, bu modeller içerisinde tanımlanan ölçme modellerinin araştırma sonucunda elde edilen veriler tarafından doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Duygu Odaklı Başa Çıkma dışındaki bütün ait ölçme modellerinin doğrulandığı belirlenmiştir. Bu nedenle Duygu Odaklı Başa Çıkma yapısal modellere dahil edilmemiştir.

5.1.1. Temel Modelle İlgili Bulguların Tartışılması

Birinci alternatif yapısal modelde annelerin yılmazlık algıları ile sosyal desteğin niceliği ve niteliği ile problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyleri yol analizi ile zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler için ayrı ayrı incelenmiştir. Her iki anne grubunda da birinci alternatif model doğrulanamamıştır.

İkinci alternatif modelde birinci alternatif modelden farklı olarak problem odaklı başa çıkma bağımsız dışsal değişken, sosyal desteğin niceliği ile niteliği ve yılmazlık bağımlı içsel değişkenler olarak test edilmiştir. Birinci alternatif modelde olduğu gibi bu model de her iki anne grubunda da doğrulanamamıştır.

Sosyal desteğin niceliği, sosyal destekten alınan doyum ve problem odaklı başa çıkmanın birbirleriyle ve yılmazlıkla olan ilişkilerinin test edildiği dört örtük değişkenden oluşan birinci ve ikinci alternatif modeller doğrulanmamıştır. Bu nedenle, temel modelde yılmazlıkla ilgili alan yazından hareketle iki seçenekli bir temel model önerilmiştir.

Önerilen ana modelin seçeneklerinin ilkinde sosyal desteğin niceliği ve problem odaklı başa çıkma değişkenleri ve yılmazlık arasındaki ilişkileri incelenmiştir. İkinci seçenekte ise sosyal desteğin niceliksel boyutunun yerini, niteliksel boyutu almıştır. Her iki anne grubu için doğruluğu ayrı ayrı test edilen iki seçenekli temel yapısal modelin uyum istatistiklerinin her iki grupta da kabul değeri koşullarını karşıladığı bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise bütün t değerlerinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Bu durumda hem zihinsel engelli çocuğu olan hem engelli çocuğu olmayan annelerde iki seçenekli modelin doğrulandığı söylenebilir.

Alan yazında problem odaklı başa çıkma stratejilerinin, sosyal desteğin miktarını (Delongis ve Holtzman, 2005; Luszczynska, Gerstorf, Boehmer, Knoll ve Schwarzer, 2007; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994; Schwarzer ve Knoll, 2007) ve sosyal destekten alınan doyumu (Delongis ve Holtzman, 2005; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994) etkilediğine dair çalışmalar bulunmakla birlikte, bulgular daha çok sosyal desteğin miktarının (Blankfeld ve Holahan, 1999; Holahan, Moerkbak ve Suzuki, 2006; Holland ve Holahan, 2003; Schulz ve Schwarzer, 2004; Schwarzer ve Knoll, 2007; Seppänen ve diğerleri, 1999; Tak ve McCubbin, 2002; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Twoy ve diğerleri, 2007) ve sosyal destekten alınan doyumun (Delongis ve Holtzman, 2005; Manne ve Zautra, 1989; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Vandervoort, 1999) problem odaklı başa çıkma stratejilerini etkilediği yönündedir. Buradan hareketle, temel modelde annelerin sahip oldukları sosyal destekler ve bu desteklerden aldıkları doyum arttıkça başvurdukları problem odaklı başa çıkma yollarının da aynı oranda zenginleşeceği ve yılmazlık algılarının artacağı varsayılmaktadır. Bulgularımız, her iki grupta da bu varsayımı doğrulamıştır.

Yalnız olmadığına ve kendine yardım edecek birilerinin bulunduğuna inanmak, annelerin duygusal açıdan kendilerini güvende hissetmelerini

sağlamakta ve olumsuz bir şeyleri değiştirileceğine dair inançlarını arttırmaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999). Sosyal desteğe başvuran ve bu desteğin yararını gören anneler, büyük bir olasılıkla bir sonraki zorluk durumunda bir başa çıkma kaynağı olan benzer sosyal desteklere yeniden başvuracaklardır. İşe yarayan sosyal destek demek, gereksinimlerin karşılanması, başa çıkma çabalarının zenginleşmesi ve kriz durumunun çözülmesi demektir. Kriz durumunu çözerek zorlukların üstesinden gelebildiğini gören annelerde benlik saygısı, öğrenilmiş güçlülük ve öz-yetkinlik duygusu artmakta, güçlü yönler fark edilmekte (Shute, De Blasia ve Williamson, 2002); başka bir deyişle annelerin içindeki dev uyanmaktadır. Bu durum ise annelerin sahip oldukları becerilere güvenmelerini, çaresiz ve boyun eğici yaklaşımlar yerine problemin çözümünü hedef alan başa çıkma çabalarını sergilemelerini sağlamaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999). Dolayısıyla sosyal desteklerin miktarı ve bu desteklerin işe yararlığı arttıkça, problem odaklı başa çıkma stratejileri de gelişen anneler strese karşı daha dirençli olmakta ve zorluk durumlarının üstesinden gelerek ayakta kalmakta, bir diğer deyişle yılmaz olmaktadırlar.

Temel yapısal modele ilişkin **ilk bulgu**, her iki grup annenin de algıladıkları sosyal desteğin niceliğinin ve bu desteklerden aldıkları doyumun problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyini olumlu yönde ve orta düzeyde etkilediğidir. Sosyal destek algılarının problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyini etkileme gücü, her iki grupta da birbirine çok yakın değerler göstermiştir. Bu sonuç, her iki gruptaki annelerin sosyal desteklerinin ve bu desteklerden aldıkları doyumun artmasının, problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeylerini de arttırdığının bir göstergesidir. Bu sonuç, alan yazın incelendiğinde hiç de şaşırtıcı değildir. Sosyal desteğin miktarı arttıkça annelerin çeşitli gereksinimlerini karşılayacak sosyal desteklere ulaşmaları kolaylaşmakta, başa çıkma becerileri çeşitlenmekte ve zorluklarla başa çıkmada daha donanımlı bir hale gelmektedirler (Blankfeld ve Holahan, 1999; Holahan, Moerkbak ve Suzuki, 2006; Holland ve Holahan, 2003; Schulz ve Schwarzer, 2004; Schwarzer ve Knoll, 2007; Seppänen ve diğerleri, 1999; Tak ve McCubbin, 2002; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Twoy ve diğerleri, 2007).

Sosyal desteğin miktarının, annelerin olumlu problem çözme becerilerini etkilediğini gösteren bulguyla benzer şekilde, sosyal desteklerden alınan doyumun annelerin problem çözme becerilerini olumlu etkilemesinin, elde ettiğimiz bulgular arasında olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu bulgu, alan yazındaki pek çok araştırma bulgusu ile tutarlılık göstermektedir (Delongis ve Holtzman, 2005; Manne ve Zautra, 1989; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Vandervoort, 1999). Annelerin, sosyal desteklerden hoşnut kalması, gereksinimlerinin karşılanması anlamına gelmektedir. Bu da annelerin zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırmaktadır. Sosyal desteklerden doyum almak, gereksinim duyulduğunda bu desteklere yeniden başvurmasını sağlamaktadır (Li-Tsang ve diğerleri, 2001).

Zorluk durumunun üstesinden gelmede hangi sosyal desteklerin yararlı olacağını bilen anneler, bu destekler sayesinde kendilerinin ve çocuklarıyla ilgili gereksinimlerinin karşılandığını gördüklerinde, bu desteklerle ilgili memnuniyetleri de artmaktadır. Desteğin işe yaradığını görmek, zorluk durumuna ilişkin olumsuz algıyı değiştirir; zorluk durumunun üstesinden gelinebileceğine dair olan inancı arttırır. Sosyal desteğin etkililiğine dair oluşan bu inanç, öğrenilmiş güçlülüğü ve öz-yetkinliği arttırarak başa çıkma kaynaklarını çeşitlendirdiği ve problem odaklı başa çıkma stratejilerine daha fazla başvurmayı sağladığı için strese karşı dirençli olmayı ve annelerin zorluklar karşısında ayakta kalabilmesini sağlar; onları yılmaz kılar (Blankfeld ve Holahan, 1999; Boehmer, Luszczynska ve Schwarzer, 2007)

Delongis ve Holtzman da (2005), bu araştırma bulgularıyla benzer şekilde bireylerin desteklendiklerini hissetmelerinin, başa çıkma stratejilerinin çeşitliliğini arttırdığını belirtmiştir. Sosyal destek sağlayan kişiler, zorluk durumuyla karşılaşan bireyin başa çıkma çabalarını takdir edip destekler. Bu da bireyin hem başa çıkma çabalarını hem de sosyal destekten aldığı doyumu arttırır. Sosyal destekten alınan doyum da uyuma yönelik başa çıkmayı olumlu yönde etkiler. Sosyal destekten alınan doyumun yeterli olmayışı ise uyumu zedeleyici başa çıkma stratejilerine başvurulmasına neden olur (örneğin; keşkeci/kuruntulu düşünce) ve bu durum da iyi olma durumunu olumsuz etkiler (Delongis ve Holtzman, 2005).

Sosyal destekler, zorluk durumu karşısında koruyucu bir faktördür; olumsuz sonuçlanabilecek bir tehlikeyi ya da tehdidi ortadan kaldırır ya da

olumsuz etkilerini azaltır ve sonucun olumlu yönde gelişmesini kolaylaştırırlar. Ne kadar çok kaynaktan destek alınırsa gereksinimlerin karşılanması olasılığı da o kadar artmakta ve problemin çözümüne yönelik başa çıkma çabaları da gelişmektedir. Stres yaratan duruma ilişkin olumsuz algıyı azaltan ve başa çıkma becerilerindeki yelpazeyi genişleten sosyal destekler, bireyin başa çıkma repertuarını genişleterek bir zorluk durumu karşısında hangi başa çıkma stratejisine başvurulacağına yönelik alınan kararları da etkilemekte (Kaner ve Bayraklı, 2009b) ve başa çıkma becerileri ile bir araya gelerek ortaya çıkan sonuç üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadırlar (Lloyd, 1995; Schwarzer ve Knoll, 2007).

Sosyal desteğin problem odaklı başa çıkma becerileri üzerindeki etkisine getirilen açıklamalar, sosyal desteğin başa çıkma çabalarının ortaya çıkmasında itici bir güç olduğunu (Schilling, Gilchrist ve Schinke, 1984); bireyin kendi hakkındaki olumlu düşüncelerini (Lehman, Ellard ve Worthman, 1986), benlik saygısını, yaşamın bir anlamı ve amacı olduğuna yönelik inancını, içsel kontrol odağını ve uyumunu etkileyerek (Lloyd, 1995) başa çıkma çabalarını arttırdığını (Pearson, 1986) vurgulamaktadır. Sosyal destekler sahip oldukları işlevler itibariyle hem uyumu kolaylaştırmakta hem de sağlık ve iyi olma durumunu olumlu etkilemektedir (Cohen ve Willis, 1985; Pearson, 1986). Sosyal desteklerin, engelli çocuğu olan anne-babaların çocuğa yönelik daha olumlu tutumlar sergilemelerini ve çocuğun davranışlarının ve gelişiminin daha olumlu yönde ilerlemesini sağladığı da bilinmektedir (Dunst ve Trivette, 1986).

Temel yapısal modele ilişkin elde edilen **ikinci bulgu**, çocukları zihinsel engelli olsun ya da olmasın, annelerin algıladıkları sosyal desteğin her iki boyutunun da yılmazlık algılarını düşük de olsa olumlu yönde etkilediğidir. Sosyal desteğin miktarının artmasında olduğu gibi destekten alınan doyumun yeterli olması, annelerin yılmazlık algısını olumlu etkilemektedir. Hatta sosyal desteğin niceliği ile niteliğinin/sosyal destekten alınan doyumun karşılaştırıldığı bazı araştırmalar sosyal destekten alınan doyumun yılmazlığı yordamada daha önemli olduğunu (Carels, Blumenthal ve Sherwood 1998; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Tomberg ve diğerleri, 2007; Vandervoort, 1999) ve iyi olma ve sağlık durumu üzerinde daha etkili olduğunu (Albanase, San Miguel ve Koegel; 1995; Boehmer,

Luszczynska ve Schwarzer, 2007; Vandervoort, 1999) göstermektedir. Bu çalışmada ise, sosyal desteğin niceliksel ve niteliksel boyutlarının yılmazlık düzeyini etkileme güçleri, her iki grupta da birbirine yakın değerler göstermiştir. Bu sonuç, her iki gruptaki annelerin sahip oldukları sosyal desteklerin miktarı ve bu desteklerden alınan doyum arttıkça yılmazlık düzeylerinin de arttığının bir göstergesidir. Bu bulgu, alan yazındaki pek çok araştırma bulgusu ile tutarlılık göstermektedir (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004; Dunst ve Trivette, 1986; Gardner ve Harmon, 2002; Greeff ve diğerleri, 2006; Heiman, 2002; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Lee ve diğerleri, 2004; McCubbin ve diğerleri, 1982; McCubbin ve diğerleri, 1997; Raskind ve diğerleri, 1999; Song ve Singer, 2006; Tak ve McCubbin, 2002; Vandervoort, 1999).

Her iki anne grubunda da algılanan sosyal desteğin yılmazlığı olumlu yönde etkilemesi, sosyal desteğin stres ve iyi olma durumu arasında bir tampon görevi üstlendiği şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu, pek çok araştırmada olduğu gibi tampon modelinin görüşlerini de doğrulamaktadır. Bir zorluk durumuyla karşılaşıldığında bireyin, etrafında kendisine yardım edebilecek kaynakların bulunduğuna inanması, zorluk durumunun üstesinden gelinemeyeceğine ilişkin olumsuz algısını azaltır, strese yol açan problemi çözmesine yardımcı olur, stresin bedensel ve psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltarak ya da ortadan kalkmasını sağlayarak bir tampon görevi üstlenir. Tıpkı bu çalışmada olduğu gibi alan yazında sosyal desteğin bireyi stresin olumsuz etkilerinden koruyan bu tampon etkisini doğrulayan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Abbott ve Meredith,1986; Bauman, 2004; ; Bilal ve Dağ, 2005**;** Britner ve diğerleri*,* 2003; Gardner ve Harmon, 2002; Gölalmış-Erhan, 2005; Heiman, 2002; Kaner, 2004; Kazak, 1987; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 1982; Patterson, 1991, 1992). Bu araştırmaların bir kısmında da, anne-babanın algıladığı sosyal desteğin miktarının ve bu destekten aldıkları doyumun, stres, kaygı, depresyon, vb. durumların ortaya çıkmamasını ve etkili başa çıkma becerilerine başvurulmasını etkilediğini göstermektedir (Cohen ve Wills, 1985; Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Dunst ve Trivette, 1986; Pakenham ve Bursnall, 2006; Song ve Singer, 2006; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007).

Sosyal destek uyuma yönelik başa çıkmayı teşvik eden bir başa çıkma kaynağıdır (Lazarus ve Folkman, 1984) ve bu özelliğiyle psikolojik uyumu etkilemektedir. Sosyal destekler, kriz durumuyla başa çıkmayı kolaylaştırmakta, problemin çözümüne yönelik çeşitli seçenekler sunarak bireylerin yeterlilik duygusunu arttırmakta**,** duygusal açıdan rahatlamayı sağlamakta, kriz durumu olsun ya da olmasın bireyleri stresin neden olduğu olumsuz sonuçlardan korumakta, fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olmakta ve sevgi, güvenlik, kendini ifade etme, tanınma, ait olma, vb. duygulara katkıda bulunmakta (Kaner, 2004), kaygı, depresyon, vb. olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını engellemekte (Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997), benlik saygısını arttırmakta, kendini değerli görmeyi, yaşamın bir anlamı ve amacı olduğuna inanmayı sağlamakta, yaşamlarımıza yön verecebileceğimize dair bir inancı ve değişime uyum sağlamayı desteklemektedir (Lloyd, 1995). Sosyal desteklerin sahip oldukları bu işlevler yılmaz olma yönünde itici bir güç oluşturmakta ve önemli bir koruyucu faktör özelliği taşımaktadır. Sosyal desteğin gereksinimlere yanıt vermesi yılmaz olmayı sağlamakla birlikte alınan desteğin yararlı olmaması; yani hoşnutluk yaratmaması durumunda sosyal destek anne-babanın uyumu üzerinde olumsuz bir etki yaratmakta (Greeff ve diğerleri, 2006) ve bu durum da yılmaz olmayı tehlikeye düşürmektedir.

Sosyal desteğin bireylerin iyi olma durumları üzerinde olumlu etkileri olduğuna yönelik bulguların aksine olumsuz sonuçlar da doğurabildiğini gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Sosyal destek ağının geniş olması, destekleyici ilişkilerin sayısını ve sosyal destekten alınan doyumu olumlu yönde etkilemekle birlikte ağın genişlemesi aynı zamanda taleplerin artması, bireyin üzerindeki baskı ile sorumluluğun ve zarar verici sosyal etkileşimlerin de artması olasılığını da beraberinde getirmektedir (Stokes, 1983). Örneğin, Pakenham, Dadds ve Terry (1994) sosyal desteğin yararlı olabileceği gibi özellikle aşırı korumacı bir yaklaşımla sağlanan desteğin olumsuz etkiler yarattığını bulmuşlardır. Dunbar, Ford ve Hunt da (1998) boylamsal bir çalışmada kimi durumlarda sosyal desteğin olumsuz sonuçlar doğrulabileceğini ve stresi arttırabileceğini ortaya koymuşlardır. Bedensel engeli olan ve olmayan kişiler üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada her iki grupta da sosyal desteğin kaygı durumunu arttırdığı görülmüştür.

Araştırmacılar tarafından bu çelişkili bulgunun, sosyal desteği ölçmede kullanılan ölçme araçlarından kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür. Algılanan sosyal desteği ölçen araçlar sosyal desteğin olumlu etkileri olduğunu; gerçekte alınan sosyal desteği ölçen araçlar ise sosyal desteğin olumsuz sonuçları olduğunu göstermektedir. Alan yazınla çelişen bu bulgunun sosyal destek ilişkisindeki eşitsizlikten de kaynaklanabileceği ifade edilmiştir (Dunbar, Ford ve Hun 1998). Sosyal destek alan ve veren kişiler arasındaki ilişkinin rol dengesinde bir eşitsizlik olduğunda; yani bir taraf sürekli, desteği alan pozisyonda olduğunda bu durum stres yaratır. Bir tarafın sürekli yardım alan kişi durumunda olması kendisini yardım aldığı kişilere borçlu hissettirebilir (Dunbar, Ford ve Hun 1998). Sosyal destek ağındaki kişi sayısının artması, desteği alan kişilerin kaygı düzeylerini de arttırabilmektedir. Sosyal destek almak, sosyal destek ilişkisindeki eşitsizliği arttırmakta ve bu durum da kaygıya yol açmaktadır (Dunbar, Ford ve Hun, 1998). Bu nedenle, algılanan sosyal desteğin yanı sıra gerçekte alınan sosyal desteğin nicel ve nitel boyutlarının kaygı, depresyon, yılmazlık gibi değişkenler ile ilişkilerinin birlikte incelenmesinde yarar vardır.

Geleneksel aile yapısının hala geçerli olduğu günümüz Türkiye'sinde anneler çocuklarının bakımından sorumlu birincil kişi konumundadırlar. Bu durum annelerin babalarla karşılaştırıldığında daha fazla stres yaşamalarına ve stresin yol açtığı olumsuz sonuçlara daha fazla maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Engelli bir çocuğa sahip olmak ise, gereksinimlerini karşılayacak destek kaynaklarından yoksun olduklarında anne-babalar için başlı başına bir risk faktörü olmakta ve engelli çocuğu olmayan anne-babalar ile karşılaşıldığında daha fazla stres yaşanmasına neden olabilmektedir. Stresin olumsuz etkilerinin azaltılmasının ya da ortadan kaldırılmasının önemli bir yolu formal destekler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu açıdan ülkemizde ruh sağlığıyla ilgili bir politikanın geliştirilmesi ve buna yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Çocuğu engelli olsun ya da olmasın tüm annelerin gereksinimlerine yanıt verebilecek psikolojik danışmanlık ve rehberlik servislerinin yaygınlaştırılması büyük bir önem taşımaktadır.

Temel yapısal modele ilişkin **son bulgu**, zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma

düzeylerinin, onların yılmazlıklarını olumlu yönde ve yüksek düzeyde etkilediğini göstermektedir. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyinin yılmazlık algılarını etkileme gücü, her iki grupta da sosyal desteğin nicel ve nitel boyutlarının yılmazlığı etkileme gücünden daha yüksektir ve bu değerler her iki anne grubunda da birbirine çok yakındır. Bu bulgu, belki de problemin çözümüne yönelik stratejilerin, sosyal destekleri arayıp bulmayı içermesiyle ilgilidir. Problem odaklı başa çıkma stratejileri, bir başa çıkma kaynağı olan sosyal desteklerin (Lazarus ve Folkman, 1984) yanı sıra dini inançlar, esneklik, mizaha başvurmak, eşler arasındaki dayanışma, iyimser olmak, bedensel ve duygusal açıdan sağlıklı olmak, ailedeki istikrarı devam ettirmek, rutinlere ve rituellere devam etmek, problemin çözümüne yönelik çabalar içinde olmak, yardım için beklemek yerine aktif bir şekilde yardım aramak gerektiğe inanmak gibi stratejileri de içermektedir. Bu nedenle, bu başa çıkma yolunun, tek başına niceliksel ya da niteliksel sosyal desteğin yılmazlığı açıklama gücünden yüksek olduğunu söyleyebiliriz (Abbott ve Meredith, 1986; Bilal ve Dağ, 2005; Brodsky, 2000; Cohen ve diğerleri, 2002; Friedrich, Cohen ve Wilturner,1988; Gardner ve Harmon, 2002; Muir, Tudball ve Robinson; 2008; Patterson, 1991; Garwick ve diğerleri, 1999; McCubbin ve diğerleri, 1982; Patterson,1992; Twoy, Connolly ve Novak, 2007).

Bu sonuç, her iki gruptaki annelerin problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurmalarının, onların yılmazlık düzeylerinin en önemli yordayıcısı olduğunun bir göstergesidir. Bu bulgu, alan yazındaki pek çok araştırma bulgusu ile tutarlılık göstermektedir (Garwick, Kohrman, Titus, Wolman ve Blum, 1999; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Kenny, 2000; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992; Markstrom, Marshall ve Tryon, 2000; Raskind ve diğerleri, 1999).

Problem odaklı başa çıkma yaklaşımları, değişimin mümkün olduğu yolundaki değerlendirmeleri içermekte olup, problem durumu kontrol etmeye ya da değiştirmeye yönelik gösterilen davranışsal çabalardır (Lazarus ve Folkman, 1984; Folkman ve Lazarus, 1985). Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurarak zorluklarla etkili başa çıkmak, bireyleri strese karşı koruyup yılmaz olmalarını sağlamakta, böylece problem odaklı başa çıkma yılmazlığın güçlü bir yordayıcısı olarak öne çıkmaktadır (Dumond ve Provost,

1999, Garwick ve diğerleri, 1999; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Kenny, 2000; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992; Markstrom, Marshall ve Tryon, 2000; Raskind ve diğerleri, 1999).

Problem odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasındaki bu yüksek ilişkiye dair bulgumuzu destekleyen bir diğer çalışmada, Kaner ve Bayraklı (2009b) yılmazlığın en önemli yordayıcısının problemi çözmeye yönelik başa çıkma stratejilerini kullanabilmek olduğunu bulmuşlardır. Problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran anneler çocukları engelli olsun ya da olmasın zorluk durumu karşısında seyirci kalmak ve bir mucize olmasını beklemek yerine doğrudan problemin çözümüne yönelik başa çıkma yollarına başvurmakta ve bu da zorluk durumunun üstesinden gelerek yılmaz olmalarını sağlamaktadır. Araştırmalar, bu görüşü doğrular şekilde problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvuran hem engelli çocuğu olmayan annelerin (Abbott ve Meredith, 1986, Al-Yagon, 2007; Brodsky, 2000; Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992; Seltzer, Hoyd, Greenberg ve Hong, 2004) hem de engelli çocuğu olan annelerin (Bauman, 2004; Gardner ve Harmon, 2002; Garwick ve diğerleri, 1999; Heiman, 2002; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; Muir, Tudball ve Robinson, 2008) yılmaz özellikler sergilediklerini göstermektedir. Problem odaklı başa çıkma çabaları başarıyla sonuçlanan anneler; başa çıkma becerilerine ve güçlü yönlerine daha çok güvenmekte, etkili başa çıkma becerileriyle ilgili repertuarlarını genişletmektedirler.

Engelli çocuğa sahip annelerin yılmazlığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bu annelerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada problemin çözümüne yönelik çeşitli stratejilere başvurdukları görülmektedir. Bu annelerin engelli bir çocuğa sahip olmayı olumlu bir bakış açısıyla ele alıp duruma olumlu anlamlar yükledikleri görülmektedir (Gardner ve Harmon, 2002; Garwick ve diğerleri,1999; McCubbin ve diğerleri, 2002; Mullins, 1987; Patterson, 1991). Ayrıca, engel durumunun nedenine saplanıp kalmak yerine gereksinimlerin nasıl karşılanacağına odaklanmaktadırlar (Garwick ve diğerleri,1999). Ailenin işlevlerini devam ettirmesi için aile üyelerinin rollerinde, sorumluluklarında ve hayatlarının olağan akışında düzenlemelere gitmektedirler (McCubbin ve diğerleri, 1982; McCubbin ve diğerleri, 2002). Ailenin diğer üyelerinin gereksinimlerini karşılamayı da ihmal etmemektedirler (Gardner ve Harmon, 2002). Kendine zaman ayırmak, mizaha başvurmak

(Gardner ve Harmon, 2002; Patterson,1992), bedensel ve duygusal açıdan sağlıklı olmak (McCubbin ve diğerleri,1982), güçlü karı-kocalık ilişkilerine (Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001) ve dini inançlara sahip olmak (Abbott ve Meredith, 1986; Friedrich, Cohen ve Wilturner,1988) durumla başa çıkmalarını kolaylaştırmaktadır. Yılmaz annelern bir başa çıkma kaynağı olarak sosyal desteğe sıklıkla başvurdukları görülmektedir. Yılmaz anneler yardım için beklemek yerine aktif bir şekilde yardımı arayıp (Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001) aile üyelerine, arkadaşlarına ve uzmanlara danışmaktadırlar (Bauman, 2004; Cohen ve diğerleri, 2002; Heiman, 2002). Bu araştırmada da, yukarıdaki araştırma bulgularıyla benzer şekilde yılmaz anneler, problem durumun çözümünde kendine güvenen, zorlukların üstesinden gelebileceğine dair olumlu ve iyimser bir inanç taşıyan ve bir başa çıkma stratetijisi olarak sosyal desteklere başvuran annelerdir.

Engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin başa çıkma çabalarının karşılaştırıldığı bazı araştırmalar (Margalit ve Ankonina, 1991; Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992) engelli çocuğu olan anne-babaların, kaçınmacı başa-çıkma stratejilerini engelli çocuğu olmayan anne-babalardan daha çok kullandıkları sonucunu elde etseler de, kimi araştırmalar bu çalışmada olduğu gibi engelli olan ve olmayan çocuklu anne-babaların uyuma yönelik başa çıkma stratejilerini kullanma açısından birbirinden farklı olmadıklarını (Seltzer, Hoyd, Greenberg ve Hong, 2004), dini inançlar, sosyal destek (Abbott ve Meredith, 1986; Brodsky, 2000), birbirine bağlılık, esneklik, olumlu bakış açısı (Cohen ve diğerleri, 2002), eşler arasındaki dayanışma (Abbott ve Meredith, 1986) gibi ortak başa çıkma stratejileri kullandıklarını göstermektedir. Görüldüğü gibi anne-babaların problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurmaları; olan biteni izlemek ve birilerinin kendilerine yardım eli uzatmasını beklemek yerine gereken desteği aktif olarak aramalarını, iletişim becerilerini ve birey olarak kendini geliştirmelerini, duruma olumlu anlamlar yüklemelerini, kendi kabuğuna çekilmeyip toplumun bir parçası olmayı sürdürmelerini, içinde bulunulan çevreyi yeniden yapılandırmalarını ve yaşamın kontrol edilebileceğine inanmalarını sağlamaktadır.

Annenin sahip olduğu başa çıkma becerileri sadece anneler için değil, aynı zamanda çocuk açısından da olumlu etki yaratmaktadır. Duygusal açıdan sağlıklı olan ve çocuğun gelişiminde etkin bir rolü olan annelerin hem

engelli olmayan (Sameroff, Seifer, Baldwin ve Baldwin, 1993) hem de engelli çocukları da yılmaz olmakta, gereksinimleri anneleri tarafından karşılanan bu çocuklar yetişkinlik döneminde yılmaz özellikler sergilemektedirler (Al-Yagon, 2007; Raskind ve diğerleri, 1999; Richardson ve Koller, 1992). Kısacası, yılmaz anne-babalar çocukları için olumlu bir model oluşturmakta ve sergiledikleri yılmaz davranışlar çocukta da yılmazlığı teşvik edici ve besleyici olmaktadır.

Zorluk durumları karşısında problemin çözüne yönelik çabalar sergilendiği gibi pasif çabalara da başvurulabilmektedir. Araştırmalar, problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurmak yerine duygu odaklı ya da kaçınmacı yollara başvurmanın kaygı, depresyon, stres, vb. olumsuz sonuçları arttırdığını, uyum yapmayı olumsuz etkilediğini ve yılmazlık üzerinde zedeleyeceği etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Delongis ve Holtzman, 2005; Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997; Holland ve Holahan, 2003; Pakenham ve Bursnall; 2006; Renty ve Roeyers, 2007; Simons, Ingerski ve Janicke, 2007). Aktif başa çıkma yerine kaçınmacı başa çıkma yollarını kullanmak daha çok uyum sorununa (Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992) ve daha çok stres yaşamaya (Bilal ve Dağ, 2005; Dumond ve Provost, 1999; Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997) neden olmaktadır. Kaner ve Bayraklı (2009b) duygu odaklı başa çıkma ile yılmazlık arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Duygu odaklı ya da kendini suçlayıcı, çaresiz gibi diğer olumsuz başa çıkma yollarını kullanmak sorunları ortadan kaldırmamakta, uzun dönemde bir çözüm getirmemekte ve hatta sorunu daha da içinden çıkılmaz bir duruma getirmekte; problemin sadece kısa bir süre için ertelenmesini sağlamaktadır. Sorunun çözümüne yönelik çabalar göstermek yerine duygu odaklı başa çıkma yollarına sığınarak durumun değiştirilmesine yönelik bir çaba sarfetmemek, bireyi strese karşı koruyamamakta ve bireylerin zorluk durumu karşısında direçlerini kırarak onları daha da incinir bir duruma getirmektedir.

5.1.2. Korelasyon Analizi İle İlgili Bulguların Tartışılması

Korelasyon analizi ile ilgili bulgular, yol analizinden elde edilen bulguları desteklemektedir. İlk göze çarpan bulgu, tıpkı yol analizinde olduğu gibi problem odaklı başa çıkmanın her iki grupta da yılmazlık ile en yüksek ilişkiyi vermesidir. Bunu, alan yazın bulguları ile tutarlı olarak sosyal desteğin niteliği ile yılmazlık (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Delongis ve Holtzman, 2005; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Pakenham ve Bursnall, 2006; Song ve Singer, 2006; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Vandervoort, 1999) ve sosyal desteğin niceliği ile yılmazlık arasındaki ilişki izlemektedir (Abbott ve Meredith, 1986; Bauman, 2004; Blankfeld ve Holahan, 1999; Britner ve diğerleri, 2003; Brodsky, 2000; Gardner ve Harmon, 2002; Greeff, Vansteenwegen ve Ide, 2006; Heiman, 2002; Li-Tsang, Yau ve Yuen, 2001; McCubbin ve diğerleri, 1997; Heiman, 2002; Kazak, 1987; Patterson, 1991). Bir diğer deyişle, problemin çözümüne yönelik başa çıkma becerilerine sahip olmak, sosyal desteğe göre yılmazlık ile daha çok ilişkili görünmektedir.

Yol analizi bulgularından farklı olarak, sosyal desteğin nitel boyutunun yani desteklerden hoşnut olmanın, sosyal destek ağının nicel boyutuna yani destek miktarına göre yılmazlık ile ilişkisinin az farkla da olsa, daha yüksek olması da şaşırtıcı değildir. Varolan desteklerden daha çok bu desteklerin bireyin gereksinimlerini karşılayıp onu hoşnut etmesi, bireye doyum vermesi daha önemli görünmektedir. Pek çok araştırma da, sosyal desteğin niteliğinin, niceliğinden daha olumlu sonuçlara yol açtığını göstermektedir (Carels, Blumenthal ve Sherwood, 1998; Dunst ve Trivette, 1986; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Song ve Singer, 2006; Vandervoort, 1999).

Korelasyon analizi ile ilgili ikinci bulgumuz, sosyal destek ağının geniş olmasının (nicel boyut) ve bu desteklerden doyum almanın (nitel boyut), problem odaklı başa çıkma ile olumlu yönde anlamlı ilişki vermesidir. Çok sayıda kaynaktan sosyal destek almak annelerin başa çıkma stratejilerini zenginleştirmekte, zorluk durumlarının üstesinden gelmede hangi başa çıkma stratejisinin etkili olacağı yönünde bilgi sağlamakta ve onlara rehberlik yapmakta, kendini destekleyecek birilerinin varlığı bireyin öz-yetkinlik duygusunu beslemektedir; bu da bireyin üstesinden gelemeyeceğini

düşündüğü bir zorlukla yüzleşmesini ve aktif olarak başa çıkmasını sağlamaktadır (Blankfeld ve Holahan, 1999; Holahan, Holahan, Moos ve Brennan, 1997; Holahan, Moerkbak ve Suzuki, 2006; Holland ve Holahan, 2003; Luszczynska, Mohamed ve Schwarzer, 2005; Schulz ve Schwarzer, 2004; Tarkka, Paunonen ve Laippala, 1999).

Alan yazınla tutarlı diğer bulgu, sosyal destekten alınan doyum arttıkça problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurma düzeyinin de artmakta olduğu yönündedir. Sosyal destekten alınan doyum, sosyal desteğin ne kadar işlevsel olduğu ve bireyin gereksinimlerine yanıt verip veremediği anlamına gelmektedir. Daha iyi sosyal ilişkilere ve gereksinimleri karşılayan sosyal desteklere sahip olmak problem odaklı başa çıkmanın daha fazla kullanılmasını sağlar görünmektedir (Delongis ve Holtzman, 2005; Manne ve Zautra, 1989; Tomberg, Toomela, Ennok ve Tikk, 2007; Vandervoort, 1999).

Korelasyon analizi, iki yönlü ilişkileri göstermektedir. Bu nedenle, bu üç değişken arasındaki ilişkileri de iki yönlü olarak değerlendirebiliriz. Alan yazında sosyal desteğin niceliksel ve niteliksel boyutlarının problem odaklı başa çıkmayı olumlu yönde etkilediğine yönelik bulguların dışında, problem odaklı başa çıkmanın, sosyal desteğinin bu iki boyutunu da etkilediğine yönelik bulguların olduğuna daha önce değinmiştik. Problemin çözümüne yönelik aktif çabalar göstermek, bireyin etrafındaki kişilerden gereksinim duyduğu işlevsel desteği almasını sağlamakta; bu da sosyal destekten alınan hoşnutluğu arttırmaktadır (Delongis ve Holtzman, 2005; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994). Schwarzer ve Weiner'ın da (1991) belirttiği gibi bu etkinin nedeni, zorluk durumuyla karşılaşan bireyin pasif kalıp durumu değiştirmeye yönelik bir çaba göstermemesinin, sosyal destek kaynaklarının destek verme olasılığının azalmasına yol açması olabilir. Buna karşılık zorluk durumunu aşmak yönünde aktif çabalar sergilediğinde ise destek sağlayacak kişiler, destek sağlama yönünde daha güçlü bir istek duyuyor olabilirler (Schwarzer ve Weiner, 1991).

Başa çıkma, destek kaynaklarını harekete geçirerek sosyal desteğin sunulmasını sağlar. Bu yönüyle, sosyal desteğin harekete geçirilmesi, Lazarus ve Folkman'ın (1984) da belirttiği gibi bir başa çıkma stratejisi olarak ele alınabilir. Bir başa çıkma kaynağı olan sosyal destek arama davranışı, diğer başa çıkma davranışlarını da etkilemektedir. Problem durumu çözmeye

yönelik aktif çabaların bir parçası olarak sosyal desteğe başvurmak; olası destek kaynaklarına yardıma gereksinim duyulduğu yönünde mesajlar göndermekte ve onları harekete geçirmektedir (Delongis ve Holtzman, 2005; Luszczynska, Gerstorf, Boehmer, Knoll ve Schwarzer, 2007; Schwarzer, Dunkel-Schetter ve Kemeny, 1994; Scwarzer ve Knoll, 2007; Shwarzer ve Weiner, 1991). Stres yaratan bir durumla pasif bir şekilde başa çıkılmaya çalışılırsa; bireyin yardıma gereksinim duyduğu anlaşılamayabilir. Birey, zorluk durumunu aşmak için çaba göstermezse başkalarından da kendisine yardım etmelerini beklemeye hakkı yoktur (Scwarzer ve Knoll, 2007). Ancak aktif ve problem odaklı çabalarla mesajını etrafındakilere daha açık bir şekilde iletebilir. Bu mesajı alan destek kaynakları ancak bundan sonra kaynaklarını seferber edebilirler (Scwarzer ve Knoll, 2007).

Bir zorluk durumu karşısında problem odaklı başa çıkma çabaları göstermek sosyal destek ağını harekete geçirir. Desteğe gereksinim duyan kişilerin problem odaklı başa çıkmaya yönelik çok az çaba saf etmesi, sosyal destek kaynaklarının yardım gereksinimine yönelik mesajı algılamalarını engelleyebilir ya da yardıma yönelik aktif bir çaba sergilenmemesi, destek kaynakları tarafından gereksinim duyan kişinin yardımı hak etmediğinin düşünülmesine neden olabilir (Luszczynska, Gerstorf, Boehmer, Knoll ve Schwarzer, 2007).

Stresle ne şekilde başa çıkıldığı sosyal destekten alınan doyumu da etkiler. Örneğin; problem durum karşısında aktif çabalar göstermeyen birey içinde bulunduğu sosyal ağdaki kişilere yardıma gereksinim duyduğu mesajını yeterince iletemez. Yardımı sağlayacak kişiler, zorluk durumuyla karşılaşan kişiden, destek sağlamaları yönünde ipuçları almazlarsa sosyal destek sağlamada yetersiz kalabilirler. Aktif çabalar göstermek bireyin etrafındaki kişilerden gereksinim duyduğu desteği almasını tetikler; bu da sosyal destekten alınan doyumu arttırır. Uyuma yönelik başa çıkma, sosyal desteği ve sosyal destekten alınan doyumu; bu da iyi olma durumunu olumlu etkiler (Delongis ve Holtzman, 2005).

Korelasyon analizinden elde edilen en yüksek ilişki her iki grupta da niceliksel ve niteliksel sosyal destekler arasındadır. Tahmin edilebileceği üzere sosyal destek ağı genişledikçe bu desteklerin gereksinimleri karşılayarak bireyleri hoşnut etme düzeyleri de artmaktadır. Sosyal desteğin

miktarının artması, her zaman olmasa da genellikle gereksinimlere cevap verebilecek doyum verici desteklerin artması anlamına gelmektedir. Sosyal desteğin niceliği ve niteliği arasındaki pozitif yöndeki bu ilişki alan yazın tarafından da desteklenmektedir (Hobfoll, Nadler ve Leiberman, 1986; James ve Davies, 1987; Kaner ve Bayraklı, 2009b; Sarason, Pierce, Bannerman ve Sarason, 1993; Stokes, 1983). Sosyal desteğin iki boyutu arasındaki ilişkilerin bu kadar yüksek çıkması, bu araştırmada kullanılan Yenilenmiş Anababa Sosyal Destek Ölçeği'nin niceliksel ve niteliksel boyutlarında aynı maddelerin; farklı yanıt seçenekleri yoluyla ölçülüyor olmasından da kaynaklanabilir.

Yol analizi ve korelasyon analizi ile ilgili bulgulara genel olarak bakıldığında, bulgular alan yazındaki yılmazlık, sosyal destek ve başa çıkma becerilerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve yılmazlık kavramının sosyal destek kaynaklarını ve etkili başa çıkma becerilerini bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram olduğu yönündeki görüşü desteklemektedir (Kaner ve Bayraklı, 2009b). Alan yazındaki anne-baba yılmazlık araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmada da problem odaklı başa çıkma stratejilerinin ve sosyal desteklerin, zorluk durumlarının üstesinden gelmede ve anne-babaların yılmaz olmasını sağlamada önemli iki koruyucu faktör olarak öne çıktığını görülmektedir. Sosyal destek hem problem odaklı başa çıkmayı hem yılmazlığı, problem odaklı başa çıkma ise yılmazlığı etkilemektedir.

Yol analizinde elde edilen bulguların her iki anne grubunda da benzer sonuçlar vermesi, engelli olan ve olmayan çocuklu annelerin farklılıklardan çok benzerliklere sahip olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, engelli olan ve olmayan çocuklu anneler için stres, kaygı, depresyon gibi değişkenlerde farklılıklardan çok benzerliklerin olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularını (Abbott ve Meredith, 1986; Bower ve diğerleri, 1998; Britner ve diğerleri, 2003; Dyson, 1993; Skok, Harvey ve Reddihough, 2006, Van Riper, Ryff ve Priadham, 1992) hatırlatmaktadır.

Bu çalışmada Çift ABCX Modeli'nin görüşlerinin (McCubbin ve Paterson, 1983) temel alındığı daha önce belirtilmişti. Her ne kadar bu araştırmanın temel amacı, bu modelin varsayımlarını test etmek olmasa da, bulgularımız kısmen de olsa Çift ABCX Modeli'nin görüşlerini doğrular görünmektedir. Bu çalışmada annelerin yaşadıkları stres ve stresin yol açtığı

olumsuz sonuçlar (aA faktörü) ele alınmamıştır. Sosyal desteklerin niceliği ve niteliği (Bb faktörü) ile problemin çözümüne yönelik başa çıkma çabalarının (cC faktörü) bir araya gelerek yılmazlık (xX faktörü) gibi olumlu bir sonucun ortaya çıkmasını sağladığını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, zorluk durumları nedeniyle kesintiye uğrayan ya da sarsılan denge durumunu yeniden sağlamak için anneler sosyal desteklere ve etkili başa çıkma stratejilerine başvurmaktadır. İleri çalışmalarda, annelerin stres düzeylerinin de katılarak Çift ABCX Modeli'nin test edilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bulgularımız bizi yeniden yılmazlık fikrinin çıkış noktasına; yani insanın her zaman bir kurban olmadığını ve bir şeyleri değiştirebileceğini savunan varoluşçu görüşlere götürmektedir. Bu noktada yılmazlıkla iligili kavramlardan biri olan kriz sözcüğünün hem tehlike hem fırsat anlamı (Echterling, Presburg ve McKee, 2005) taşıması oldukça manidardır. Kriz durumu bir dönüm noktası olup hem tehlikeli hem de umut verici olabilmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ve engelli çocuğu olmayan anneler arasındaki benzer sonuçların ortaya çıkmasından da görüyoruz ki bu anneler farklı özellikte çocuklara sahip olsalar da benzerlikler taşımaktadırlar. Anneler, etkili sosyal desteklere sahip olduklarında ve kaçınmacı değil, problemi çözmeye yönelik stratejiler kullandıklarında olayları kontrol edebileceklerine ve stres yaratan durumlarla başa çıkabileceklerine inanmakta; bu inançla olan biteni izlemek yerine kolları sıvamakta; üstelik zorluk durumlarına kendilerini daha da güçlü kılan deneyimler gözüyle bakmakta ve strese direnmektedirler.

Sonuç olarak, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak çok sayıda stres yaratmakla birlikte, sosyal desteklere ve problem odaklı başa çıkma yollarına başvurularak zorlukların üstesinden gelinebildiği ve yeni bir dengenin bu duruma göre sağlanabildiği görülmektedir. Yaşamın kontrolünün elinde olduğuna inanan, başa çıkma becerileri açısından kendine güvenen, yaşama ilişkin olumlu bir bakış açısı sergileyen ve sosyal destekleri arayıp bulan anneler zorlukları aşıp sağlam kalabilmekte; zorluklara rağmen değil, zorluklar sayesinde yılmaz olabilmektedirler.

Yılmaz anneler sadece kendileriyle ilgili değil aynı zamanda çocuklarıyla da ilgili olumlu sonuçların ortaya çıkmasını sağlamakta ve onlara

model olarak çocuklarının yılmaz olma potansiyellerini arttırmaktadırlar. Kısaca, bulgularımız problem ya da yetersizlik odaklı yaklaşımlar yerine yeterliliklere ve sahip olunan güçlere odaklanmanın önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere, araştırmada yer alan anneler doğaüstü güçlere sahip olan süper kahramanlar değildirler. İster günlük hayatın getirdiği olağan zorluklar ister olağanüstü risk durumları olsun; yılmaz anneler sosyal destekler ve problem odaklı başa çıkma aracılığıyla gereksinimlerini karşılayarak zorluk durumu karşısında sarsılan denge durumunu yeniden sağlamaktadırlar.

ALTINCI BÖLÜM

6.1. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, önce araştırmadan elde edilen bulgular özetlenecek, daha sonra annelerde yılmazlığın geliştirilmesine yönelik öneriler ile ileri araştırmalarla ilgili önerilere yer verilecektir.

6.1.1. Sonuç

Bu çalışmada, zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğu olan annelerin yılmazlığına etki eden değişkenleri incelemek amacıyla iki alternatif, bir temel model olmak üzere üç yapısal model önerisinde bulunulmuştur. Bu üç yapısal modelden elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Birinci alternatif yapısal modelde annelerde ilk olarak sosyal desteğin niceliğinin, sosyal destekten alınan doyum, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi, sosyal destekten alınan doyumun problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak problem odaklı başa çıkmanın yılmazlık üzerindeki etkisi incelenmek istenmiştir. İkinci alternatif modelde, annelerde ilk olarak problem odaklı başa çıkmanın sosyal desteğin niceliğine, sosyal destekten alınan doyuma ve yılmazlığa olan etkisi, sosyal desteğin niceliğinin sosyal destekten alınan doyum ve yılmazlık üzerindeki etkisi ve son olarak sosyal destekten alınan doyumun yılmazlığa etkisi incelenmek istenmiştir. Ancak, her iki alternatif model de iki grupta da doğrulanamamıştır.

İki seçenekli temel yapısal modelde, önce annelerde sosyal desteğin niceliği, problem odaklı başa çıkma ve yılmazlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra aynı model sosyal desteğin niteliksel boyutu ile yinelenmiştir. Bu modelin her iki seçeneğinde de, çoğu uyum indeksinin kabul değeri koşullarını

karşıladığı belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, her iki anne grubunda da sosyal desteğin hem niceliğinin hem de niteliğinin problem odaklı başa çıkmayı ve yılmazlığı; problem odaklı başa çıkmanın da yılmazlığı anlamlı ve olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu durumda, temel yapısal modelin üç model içinde kabul edilebilir en iyi model olduğuna karar verilmiştir. Korelasyon analizi bulguları da, yol analizinden elde edilen sonuçları desteklemiştir.

6.1.2. Öneriler

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak çocukları engelli olsun ya da olmasın çeşitli zorluk durumlarıyla karşılaşan annelerin yılmazlığını arttırmaya ve ileri araştırmalara yönelik çeşitli önerilerde bulunulabilir.

Annelerde Yılmazlığın Geliştirilmesiyle İlgili Öneriler

Araştırma bulguları, annelerin yılmazlıklarının arttırılması için sosyal destekler ve başa çıkma yolları açısından bazı temel önlemler alınması gerektiğini göstermektedir.

1. Anne-babaların zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağlayan ve problem çözme becerileri kazandırmayı hedef alan eğitim programları yoluyla anne-babaların yılmazlıkları desteklenebilir. Bu programlarda anne-babalar, kaçınmacı yaklaşımlar yerine uyuma ve problem durumun çözümüne yönelik aktif başa çıkma çabalarını kullanmaları, sosyal destekleri arayıp bulmaları ve bu desteklerden gereksinimlerini karşılayacak şekilde yararlanmaları yönünde desteklenebilirler.

2. Anne-babaların yılmaz olma becerisi, bireysel özelliklerine bağlı olduğu kadar bulundukları sosyal çevrelerdeki risklere ve desteklere de bağlıdır. Engelli çocuğa sahip annelerin ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşmaları sağlanabilir ve toplumla bütünleşmelerini sağlayacak programlar ve politikalar geliştirilebilir.

3. Alınan sosyal desteğin miktarından çok mevcut desteklerin anne-babaların gereksinimlerini karşılayacak işlevsel destekler olmaları sağlanmalıdır.

4. Engelli çocuğu olan anne-babaların hangi yılmaz özelliklere sahip oldukları tespit edilerek güçlü yanları daha da geliştirilebilir. Ailelerle çalışan uzmanlar, olumsuz sonuçlar doğuran risk faktörlerini azaltıp ailenin güçlü yönlerini yapılandırarak ailenin sağlıklı bir şekilde işlevlerini yerine getirmesini sağlayabilirler.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve İleri Araştırmalara İlişkin Öneriler

Bu çalışma, ulusal ve uluslar arası alan yazında farklı özelliklere sahip çocukları olan annelerde, problem odaklı başa çıkma, sosyal desteğin niceliği ve niteliği ile yılmazlık değişkenlerini birlikte bir model kapsamında test eden ilk çalışmadır. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları vardır.

1. Bilindiği gibi öz-bildirim ölçekleri sosyal istenirlik yönünde yanıt verme eğilimini arttırmaktadır. Bu nedenle, araştırmada sadece anne bildirimlerine dayalı ölçme araçları aracılığıyla bilgi toplanması araştırmanın birinci sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Bu yüzden ilerideki araştırmalarda öz-bildirim ölçeklerinin yanı sıra görüşme ve gözlem tekniklerinden de yararlanılarak elde edilen bulguların güvenirliği arttırılabilir.

2. Yol analizinde test edilen modeller dışında yılmazlığın dışsal bağımsız değişken ve problem odaklı başa çıkma ile sosyal desteğin her iki boyutunun da içsel bağımlı değişken olduğu modeller de test edilmelidir. Böylece “Anneler sosyal desteklere ve problem odaklı başa çıkma stratejilerine sahip oldukları için mi yılmaz olmaktadırlar yoksa yılmaz oldukları için mi sosyal desteklere başvurmakta ve problem odaklı başa çıkma stratejilerini daha fazla kullanmaktadırlar” sorusuna yanıt bulunabilir.

3. Bu çalışmada, engelli olmayan çocuklu annelerin yanı sıra kaynaştırma ortamlarında, eğitim uygulama okullarında ve özel özel eğitim okullarında eğitim alan zihinsel engelli çocukların anneleri araştırma konusu olmuştur. İleri araştırmalarda, farklı eğitim ortamlarında (kaynaştırma, özel

sınıf, özel özel eğitim okulu, eğitim uygulama okulu) eğitim alan farklı engel gruplarında öğrencilerin annelerinin ayrı araştırma grupları olarak ele alınması alan yazın bilgilerimizi zenginleştirecektir.

4. Alan yazında annelerin yılmazlığıyla ilgili çok sayıda araştırma olmakla birlikte babaların yılmazlığıyla ilgili sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu eksiklik dikkate alınarak babalarda yılmazlık, risk ve koruyucu faktölerle birlikte incelenebilir.

5. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise araştırma grubunda yer annelerin annelerin çocuklarının yaşlarının 4-26 arasında değişmesidir. Bilindiği gibi çocukların içinde bulundukları gelişim dönemlerine göre annelerin karşılaştıkları zorluk durumları, başvurdukları sosyal destekler, başa çıkma yolları ve yılmazlık fatörleri de değişim göstermektedir. Bu nedenle, bundan sonraki araştırmalarda önerilen modelin yaş grupları bakımından daha homojen gruplarda ele alınması, bu gruplar ile boylamsal çalışmaların yürütülmesi annelerin bu değişkenlere ilişkin durumunu çocukların gelişimsel dönemlerine göre ortaya koyacaktır.

6. Bu çalışmada yılmazlığa etki eden değişkenler olarak sadece sosyal destek ve başa çıkma değişkenleri ele alınmıştır. İleride gerçekleştirilecek olan araştırmalarda yılmazlıkla ilgili olduğu düşünülen içsel kontrol odağı, öz-yetkinlik, öğrenilmiş güçlülük, benlik saygısı gibi başka değişkenler de incelenebilir. Ayrıca, tartışmada da değinildiği gibi McCubbin ve Patterson'un (1983) Çift ABCX Modeli, tüm elementleri ile birlikte ele alınarak, engelli ve engelli olmayan çocuklu anne-babalarda yapısal eşitlik modeli ile incelenebilir.

7. Yılmazlık bireysel, ailesel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan bir özelliktir. Türk toplumunda ya da toplumun risk altındaki çeşitli kesimlerinde (farklı sosyo-ekonomik düzeyler, farklı cinsel tercihler, ayrımcılığa maruz kalan etnisiteler, vb.) yılmazlık araştırmacılar için ilgi çekici bir alan olabilir

KAYNAKLAR

Abbott, D.A. and Meredith, W. H. (1986) Strengths of Parents with Retarded Children. *Family Relations, 35* (3) , 371-375.

Ahern, N. R., Kiehl, E. M., Sole, M. L. and Byers, J. (2006). A Review of Instruments Measuring Resilience. *Comprehensive Peidatric Nursing, 29,* 103-125.

Akkök, F. (2003). *Bayan Perşembeler.* (2. basım). İstanbul: Özgür Yayınları.

Albanese, A.L., San Miguel, S.K. and Koegel, R.L. (1995). Social Support for Families. In R.L. Koegel and L.K. Koegel (Eds.), *Teaching Children with Autism: Strategies for Initiating Positive Interactions and Improving Learning Opportunities* (pp.95-104). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co. Inc.

Al-Yagon, M. (2007). Socioemotional and Behavioral Adjustment Among School Age Children with Learning Disabilities: The Moderating Role of Maternal Personal Resources. *The Journal of Special Education, 40* (4), 205-211.

Armstrong, M. I., Birnie-Lefcovitch, S. and Ungar, M. T. (2005). Pathways Between Social Support, Family Well Being, Quality of Parenting, and Child Resilience: What We Know. *Journal of Child and Family Studies, 14* (2), 269–281.

Avşar, F. (2007). *Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Beck Depresyon Envanteri Üzerine Bir Uygulama.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bandura, A. (1982). Self-Efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist*, *32* (2), 122–147.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A social Cognitive Theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Baron, R. M., and Kenny, D. A. (1986). The Moderator Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. Journal of Personality and Social Psychology, 51, 1173-1182.

Bauman, S. (2004). *Parents of Children With Mental Retardation: Coping Mechanisms and Support Needs.* Yayımlanmamış doktora tezi, The Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, USA.

Bayat, M. (2007). Evidence of Resilience in Families of Children with Autism. *Journal of Intellectual Disability Research, 51* (9), 702-714.

Beck, A.T., Ward, C.H., Mendelson, M, Mock, J. and Erbaugh, J. (1961). An Inventory for Measuring Depression. *Archives of General Psychiarty, 4,* 561-571.

Beeble, M.L., Bybee, D., Sullivan, C.M. and Adams, A.E. (2009). Main, Mediating, and Moderating Effects of Social Support on the Well-Being of Survivors of Intimate Partner Violence Across 2 Years. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 77* (4), 718-729.

Benard, B. (2004). *Resiliency What We Have Learned* (5th Ed.). San Francisco: WestEd.

Benson, B.M., Gross, A.B., Messer, S.C., Kellum, G. and Passmore, L.A. (1991). Social Support Networks Among Families of Children with Craniofacial Anomalies. *Health Psychology, 10* (4), 252-258.

Bilal, E.M. ve Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol

Odağının Karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12* (2) 56-68.

Bissonnette, M. (1998). Optimism, Hardiness, and Resiliency: A Review of the Literature Prepared for the Child and Family Partnership Project. Retrieved on April 2008 at EBSCO HOST database.

Black, C. and Ford-Gilboe, M. (2004). Adolescent Mothers: Resilience, Family Health Work and Health Promoting Practices. *Journal of Advanced Nursing, 48* (4), 351-360.

Blankfeld, D.F. and Holahan, C.J. (1999). Social support, Coping, and Psychological Adjustment Among Caregivers of Head-injured Patients. *Psychology and Health, 14,* 609-624.

Boehmer, S., Luszczynska, A. and Schwarzer, R. (2007). Coping and Quality of Life After Tumor Surgery: Personal and Social Resources Promote Different Domains of Quality of Life. *Anxiety, Stres, and Coping, 20* (1), 61-75.

Bollen, K. A. (1989). *Structural Equations with Latent Variables*. New York: Wiley.

Boss, P. (2006). *Loss, Trauma and Resilience: Rherapeutic Work with Ambiguous Loss.* USA: W. W. Norton & Company.

Bowen, G.L., Orthner, D.K. and Zimmerman, L.I. (1993). *Family Adjustment of Single Parents in the U.S. Army: An Empirical Analysis of Wrok Stressors and Adaptive Resources.* United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, Virginia.

Bower, A., Chant, D. and Chantwin, S. (1998). Hardiness in Families with and without a Child with Down Syndrome. *Down Syndrome Research and Practic. 5* (2). 71-77.

Britner, P. A., Morog, M.C., Pianta, R.C. and Marvin, R. S. (2003). Stress and Coping: A comparasion of Self-report Measures of Functioning in Families of Young Children with Cerebral Palsy or no Medical Diagnosis. *Journal of Child nad Family Studies, 12* (3), 335-348.

Brodsky, A.E. (2002). The Role of Religion in the Lives of Resilient, Urban, African-American, Single Mothers. *Journal of Community Psychology, 28* (2), 199-219.

Brown, W. K. and Rhodes, W. A. (1991). Factors That Promote Invulnerability and Resiliency ın at-risk Children. In W. A. Rhodes & W. K. Brown (Eds.), *Why Some Children Succeed Despite the Odd.* (171-177). USA: Praeger.

Byrne, B. M. (2001). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming.* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Campbell-Sillsa, L., Cohana, S.L. and Stein, M.B. (2006). Relationship of Resilience to Personality, Coping, and Psychiatric Symptoms in Young Adults. *Behaviour Research and Therapy 44*, 585–599.

Carels, R.A., Blumenthal, J.A. and Sherwood, A. (1998).Effect of Satisfaction with Social Support on Blood Pressure in Normotensive and Borderline Hypertensive Men and Women. *International Journal of Behavioral Medicine, 5* (1), 76-85.

Carpenter, B. N., and Scott, S. M. (1992). Interpersonal aspects of coping. In B. N. Carpenter (Ed.), *Personal coping: Theory, research, and application* (pp. 93– 109). Westport, CT: Praeger Publishers.

Carver, C. S. (1998). Resilience and Thriving: Issues, Models, and Linkages. *J Soc Issues*, *54,* 245–266.

Cederblad, M. (1996). The Children of the Lundby Study as Adults: A Salutogenic Perspective. *European Child and Adolescent Psychiatry, 5,* 38-43.

Chang, E.C. (1997). Irrational Beliefs and Negative Life Stress: Testing a Diathesis-stress Model of Depressive Symptoms. *Notes and Shorter Communications, 22* (1), 115-117.

Christle, C.A., Harley, D.A., Nelson, C.M. and Jones, K. (n.d.). Promoting Resilience in Children: What Parents Can Do. Retrieved on March 2007, at URL: http://cecp.air.org/familybriefs/docs/Resiliency1.pdf.

Cohen, S. and Willis, T. A. (1985). Stres, Social support and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin, 98* (4), 310-357.

Cohen, S. (1992). This Week's Citation Classic. *Current Centents, 28,* 16.

Cohen, O, Slonim, I., Finzi, R. and Leichtentritt, R. D. (2002). Family Resilience: Israeli Mothers' Perspectives. *The American Journal of Family Therapy, 30,* 173-187.

Coleman, M. and Ganong, L. (2002). *Resilience and Families Family Relations, 51* (2), 101-102. Retrieved on March 2007 at EBSCO HOST database.

Coriell, M. and Cohen, S. (1995). Concordance in the Face of a Stressful Event: When Do Members of a Dyad Agree That One Person Supported the Other? *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(2), 289-299.

Cornille, T. A., Boroto, D. R., Barnes, M. F. and Hall, P. K. (1996). Dealing with Family Distress in Schools. *Families in Society, 77,* 435- 445.

Crinic, K.A., Greenberg, M.T., Ragozin, A.S., Robinson, N.M. and Basham, R.B. (1983). Effects of Stress and Social Support on Mothers and Premature and Full-term Infants. *Child Development, 54,* 209-217.

Darling, C., Olmstead, S.B. and Tiggleman, C. (2009). Persons with AIDS and Their Support Persons: Stress and Life Satisfaction. *Stress and Health*, *26* (1), 33 – 44.

Dayıoğlu, B. (2008). *Resilience In University Entrance Examination Applicants: The Role Of Learned Resourcefulness, Percieved Social Support and Gender.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DeLongis, A. and Holtzman, S. (2005). Coping in Context: The Role of Stress, Social Support, and Personality in Coping *Journal of Personality 73* (6), 1-24.

Doğan, M. (2001). *İşitme Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çeşitli Psikolojik Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamaış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dolbier, C. and Steinhardt, M. (2008). Evaluation of a Resilience Intervention to Enhance Coping Strategies and Protective Factors and Decrease Symptomatology. *Journal of American College Health, 56* (4).

Dougall, A.L., Hyman, K.B., Hayward, M.C., McFeeley, S. and Baum, A. (2001). Optimism and Traumatic Stress: The Importance of Social Support and Coping. *Journal of Applied Social Psychology, 31* (2), 223-245.

Duchovic, C.A., Gerkensmeyer, J.E. and Wu, J. (2009). Factors Associated With Parental Distress. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 22* (1), 40-48.

Dumont, M. and Provost, M.A. (1999). Resilience in Adolescents: Protective Role of Social Support, Coping Strategies, Self-esteem and Social Activities on Experience of Stress and Depression. *Journal of Youth and Adolescence, 28* (3), 343-363.

Dunbar, M., Ford, G. and Hunt, K. (1998) Why is the Receipt of Social Support Associated with Increased Psychological Distress? An Examination of Three Hypotheses. *Psychology & Health, 13* (3), 527-544.

Dunst, C. J. ve Trivette, C. M. (1986). Mediating Influences of Social Support: Personal, Family, and Child Outcomes. *American Journal of Mental Deficiency, 90* (4), 403-417.

Duygun, T. (2001). *Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 18* (52), 37-52.

Dyson, L. L. (1993). Responce to the Presence of a Child with Disabilities: Parental Stress and Family Functioning Over Time. *American Journal on Mental Retardation, 98* (2), 207-218.

Echterling, L. G., Presbury, J. and McKee, J. E. (2005). *Crisis Intervention: Promoting Resilience and Resolution in Troubled Times.* USA: Pearson Merril Prentice Hall.

Elçi, Ö. (2004). *Predictive Values of Social Support, Coping Styles and Stres Level in Posttraumatic Growth and Burnout Levels Among the Parents of Children With Autism.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Elder, G.H., Van Nguyen, T. And Caspi, A. (1985). Linking Family Hardship to Children's Lives. *Child Development, 56,* 361-375.

Eminağaoğlu, N. (2006). *Güç Koşullarda Yaşayan Sokak Çocuklarında Dayanıklılık (Sağlamlık).* Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eshleman, J. R. and Bulcroft, R. A. (2006). *The Family.* USA: Pearson Education, Inc.

Esmek, M. (2007). *Psikiyatri Servisinde Yatan Şizofren Hastaların Yakınlarının Sosyal Destek ve Stresle Başa Etme Düzeylerinin Belirlenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ferrari, M. (1986). Perceptions of Social Support by Parents of Chronically Ill versus healthy children. *CHC, 15* (1), 26-31.

Folkman, S. and Lazarus, R.S. (1985). If It Changes It Must Be a Process: Study of Emotion and Coping During the Three Stages of a College Examination. *Journal of Personality and Social Psychology, 48* (1), 150-170.

Friedrich, W. N., Cohen, D. S. and Wilturner, L. T. (1988). Specific Beliefs as Moderator Variables in Maternal Coping with Mental Retardation. *Children's Health Care, 17* (1), 40-44.

Gardner, J. and Harmon, T. (2002). Exploring Resilience from a Parent's Perspective: A Qualitative Study of Six Resilient Mothers of Children with an Intellectual Disability. *Australian Social Work, 55* (1), 60-68.

Garmezy, N. (1983). Stressors of Childhood. In N. Garmezy & M. Rutter (Eds.), *Stress, Coping, and Development in Children* (pp. 43-84). New York: McGraw-Hill.

Garmezy, N., Masten, A. S., and Tellegen, A. (1984). The Study of Stress and Competence in Children: A Building Block for Developmental Psychopathology. *Child Development, 55,* 97-111.

Garwick, A.E. and Millar, H.E.C. (1996). Promoting Resilience in Youth with Chronic Conditions and Their Families. Retrieved on March 2007 at EBSCO HOST database.

Garwick, A. W., Kohrman, C. H., Titus, J. C., Wolman, C. and Blum, R. W. (1999). Variations in Families' Explanations of Childhood Chronic Conditions: A Cross-cultural Perspective. In H. I. McCubbin, E. A. Thompsaon, A. I. Thompson & J. A. Futrell (Eds.), *The Dynamics of Resilient Families* (165-202). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Gefen, D., Straub, D. W., and Boudreau, M. (2000). *Structural Equation Modeling and Regression: Guidelines for Research Practice.* Retrieved August 10, 2009, from http://www.cis.gsu.edu/~dstraub/Papers/Resume/Gefenetal2000.pdf

Giles, D.C. (2002). *Advanced Research Methods in Psychology.* London: Routledge.

Gizir, C. A. (2004). *Akademik Sağlamlılık: Yoksulluk İçindeki Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına Katkıda Bulunan Koruyucu Faktörlerin İncelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gold, J. I., Treadwell, M., Weissman, L. and Vichinsky, E . (2008). An Expanded Transactional Stress and Coping Model for Siblings of Children with Sickle Cell Disease: Family Functioning and Sibling Coping, Self-efficacy and Perceived Social Support. *Child: care, health and development, 34* (4), 491-502.

Gordon Rouse, K.A., Longo, M. and Trickett, M.(2007). Fostering Resilience in Children Bulletin *875-9.* Retrieved on March 2007, at URL: http://ohioline.osu.edu/b875/b875_1.html

Gölalmış-Erhan, G. (2005). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Karamsarlık, Sosyal Destek Algılarının ve Gelecek Planlarının İncelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Grant, G. and Ramcharan, P. (2001). Views and Experiences of People with Intellectual Disabilities and Their families. *The Family Perspective. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 14,* 364-380.

Greeff, A. P., Vansteenwengen,M. and Ide (2006). Resiliency in Families with a Member with a Psychological Disorder. *The American Journal of Family Therapy, 34*, 285-300.

Greeff, A.P. and Du Toit, C. (2009). Resilience in Remarried Families. *The Amarican Journal of Family Therapy, 37,* 114-126.

Greenberg, M. T., Lengua, L. J. and Calderon, R. (1997). The Nexus of Culture and Sensory Loss. In S. A. Wolchik & I. N. Sandler (Eds.), *Handbook of Children's Coping: Linking Theory and Intervention* (pp.301-331). USA: Plenum Press.

Greene, R. R. (2002). Human Behavior Theory: A Resilience Orientation. In R. R. Grene (Eds), *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy and Research* (1-27). Washington, DC: NASW Press.

Greene, R. R. and Conrad, A. P. (2002). Basic Assumptions and Terms. In R. R. Grene (Eds), *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy and Research* (pp.29-62). Washington, DC: NASW Press.

Greene, R. R. and Livingston, N. C. (2002). A Social Construct. In R. R. Grene (Eds), *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy and Research* (pp.63-93). Washington, DC: NASW Press.

Grotberg, E. H. (1995). The International Resilience Project: Research and Application. Retrieved on March 2007 at EBSCO HOST database.

Grotberg, E. H. (2007). A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit. Retrieved on March 2007, at URL: http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb95b.html.

Gürgan, U. (2006). *Grupla Psikolojik Danışmanın Üniversite Öğrencilerinin Yılmazlık Düzeylerine Etkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hadadian, A. (1994). Stress and Social Support in Fathers and Mothers of Young Children With and Without Disabilities. *Early Education and Development, 5* (3), 226-235.

Hair, J., Tatham, R.L. Anderson, R.E. and Black, W. (1998). *Multivariate Data Analysis.* New York: Printice Hall.

Hanks, R. A., Rapport L.J. and Vangel,S. (2007). Caregiving Appraisal After Traumatic Brain Injury: The Effects of Functional Status, Coping Style, Social Support and Family Functioning. *Neuro Rehabilitation, 22,* 43–52.

Hart, K. E., Turner, S. H., Hittner, J. B., Cardozo, S. R. and Paras, K. C. (1991). Life stress and anger: Moderating effects of Type A irrational beliefs. *Personality and Individual D$ferences, 12, 557-560.*

Hashimoto, K., Kurita, H., Haratani, T., Fujii, K. and Ishibashi, T. (1999). Direct and Buffering Effects of Social Sopport on Depressive Symptoms of Elderly with Home Help. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 53,* 95-100.

Hawley, D. R. (2000). Clinical Implıcations of Family Resilience. *The American Journal of Family Therapy, 28,* 101-116.

Heiman, T. (2002). Parents of Children with Disabilities: Resilience, Coping, and Future Expectattions. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 14* (2), 159-171.

Herken, H., Turan, M., Şenol, S. ve Karaca, S. (2000). Down Sendromlu Çocuğu Olan Anne Babaların Depresyon Düzeyleri ve Depresyonla Başa Çıkma Becerileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlılığı Dergisi, 7* (3), 143-152.

Hill, R. (1949). *Families Under Stress*. New York: Harper.

Hill, R. (1958). Generic Features of Families Under Stress. *Social Casework, 39,* 139-150.

Hobfoll, S. E. Nadler, A. and Leiberman, J. (1986). Satisfaction with Social Support During Crisis: Intimacy and Self-esteem as Critical Determinants [abstract]. *Journal of Personality and Social Psychology, 51* (2), 296-304.

Holahan, C. J., Holahan, C. K., Moos, R. H. and Brennan, P. L.(1997) Psychosocial Adjustment in Patients Reporting Cardiac Illness. *Psychology & Health, 12* (3), 345-359.

Holahan, C. Moerkbak, M. and Suzuki, R. (2006). Social Support, Coping, and Depressive Symptoms in Cardiac Illness Among Hispanic and Non-Hispanic White Cardiac Patients. *Psychology and Health, 21* (5), 615-631.

Holland, D.K. and Holahan, C.K. (2003). The Relation of Social Support and Coping to Positive Adaptation to Breast Cancer. *Psychology and Health, 18* (1), 15-29.

Hong, J., Seltzer, M.M. and Krauss, M.W. (2001). Change in Social Support and Psychological Well-Being: A Longitudional Study of Aging Mothers of Adults with Mental Retardation. *Family Relations, 50,* 154-163.

Hough, E.S., Magnan, M.A., Templin, T. and Gadelrab, H.F. (2005). Social Network Structure and Social Support in HIV-Positive Inner City Mothers. *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care, 16* (4), 14-24.

Hoyle. R. H. (1995). *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications.* Thousand Oaks. CA: Sage Publications.

Hu, L. and Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling,* 6(1), 1-55.

Işıkhan, V. (2005). *Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babalarda Depresyon.* Ankara.

James, O. and and Davies, D.M. (1987). Assessing Social Support and Satisfaction in the Elderly: Development of a Brief Assessment Instrument, The Index of Social Support. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 2,* 227- 233.

Jöreskog, K.G. (1993). Testing Structural Equation Models. In K.A. Bollen and J.S. Long (Eds.), *Testing Structural Equation Models* (pp 294-316). USA: Sage Publications.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1980). Türkiye'de Çocuğun Değeri, Gelişme Ortamı ve Alınması Gereken Önlemler. *Psikoloji Dergisi, 10*, 26-31.

Kaner, S. (2001). *Zihinsel ve İşitme Engelli Çocukları Olan Anababaların Algıladıkları Stres ve Sosyal Destek Düzeyleri.* Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Kaner, S. (2004). *Engelli Çocukları Olan Anne-babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi.* Yayımlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Kaner, S. (2007). *Öğretmenlerin ve Anne-Babaların Öz-Yetkinlik İnançları, Tükenmişlik Algıları ve Çocukların Problem Davranışları.* Yayımlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Kaner, S. (2009a). Aile Katılımı ve İşbirliği., B. Sucuoğlu (Editör). *Zihin Engelliler ve Eğitimleri.* Birinci Baskı. Ankara. KÖK Yayıncılık, ss 352-406 arasındaki bölüm.

Kaner, S. (2009b). Yenilenmiş Ana-Baba Sosyal Destek Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri. *Türk Eğitim Derneği Eğitim Bilim Dergisi, Kabul edildi.*

Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2009a). *Aile Yılmazlık Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri.* Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2009b). Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuklu Annelerde Yılmazlık, Sosyal Destek ve Stresle Başa Çıkma Becerileri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 8* (15), 115-133.

Kaplan, B.H., Cassel, J.C. and Gore, S.S. (1997). Social Support and Health. *Medical Care, 15,* 47-58.

Karaırmak, Ö. (2007). *Investigation Of Personal Qualities Contributing to Psychological Resilience Among Earthquake Survivors: A Model Testing Study.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karancı, N. A., Alkan, N., Akşit, B., Sucuoğlu, H., and Balta, E. (1999). Gender Differences in Psychological Distress, Coping, Social Support, and Relatedvariables Following the 1995 Dinar (Turkey) Earthquake. North American Journal of Psychology, 1(2), 189-204.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler.* İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Kawash, G. And Kozeluk, L. (1990). Self-esteem in Early Adolescence as a Function of Position Within Olson's Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Social Behavior and Personality, 18* (2), 189-196.

Kay, B. (2002). *Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaya, N.D. (2007). *The Role Of Self-Esteem, Hope and External Factors In Predicting Resilience Among Regional Boarding Elementary School Students.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kazak, A. and Marvin, R. (1984). Differences, Difficulties and Adaptation: Stres and Social Network in Families with a Handicapped Child. *Family Relations, 33,* 67-77.

Kazak, A. E. (1987). Families with Disabled Children: Stress and Social Networks in Three Samples. *Journal of Abnormal Child Psychology, 15* (1), 137-146.

Kelloway, E.K. (1998). *Using LISREL for Structural Equation Modeling: A Researcher's Guide.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.

Kenny, D.T. (2000). Psychological Foundations of Stress and Coping: A Developmental Perspective. In Kenny, D. T., Carlson, J. G., McGuigan, F. J., & Sheppard, J. L. (Eds.), Stress and Health: Research and Clinical applications (73-104), Amsterdam, The Netherlands: Gordon Breach/Harwood Academic Publishers.

Keogh, B. K. and Weisner, T. (1993). An Ecocultural Perspective on Risk and Protective Factors in Children's Development: Implications for Learning Disabilities. *Learning Disabilities Research and Practice, 8,* 3-10.

Kirk, S. A., Gallagher, J. J. and Anastasiow, N. J. (2003). *Educating Exceptional Children.* (10th Edition). USA: Houghton Mifflin Company.

Kline, R.B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling: Methodology in the Social Sciences.* New York: The Guilfrod Press.

Kobasa, S. C. (1979). Stressful Life Events, Personality and Health: An Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology, 37,* 1-11.

Kosciulek, J.F. (1996). The Circumplex Model and Head Injury Family Types: A Test of the Balanced Versus Extreme Hypotheses. *Journal of Rehabilitation,* 49-54.

Krepsi, M. (1993). *An Investigation of the Relationship of Life Events and Social Support with Depresssion in Dialysis Patients*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kropf, N. P. and Greene, R. R. (2002). People with Developmental Disabilities. In R. R. Grene (Eds), *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy and Research* (293-319). Washington, DC: NASW Press.

Kumpfer, K. L. and Summerhays, J. F. (2006). Resilience in Children. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1094,* 151-163. USA: BlacKwell Publising.

Lavee, Y., Mcubbin, H. and Patterson, J. (1985). The Double ABCX Model of Family Stress and Adaptation. *Journal of Marriage and the Family, 48,* 811-825.

Lawoko, S. and Soares, J.J.F. (2003). Social Support Among Parents of Children with Congenital Heart Disease, Parents of Children with Other Disease and Parents of Healthy Children. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy, 10,* 177-187.

Lazarus, R. S., and Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New

Lee, IN, Lee, E. O., Kim, H. S., Park, Y. S., Song, M. and Park, Y. H. (2004). Concept Development of Family Resilience: A Study of Korean Families with a Chronically Ill Child. *Journal of Clinical Nursing, 13*, 636-645.

Lee, E. O., Shen, C. and Tran, T. V. (2008). Coping with Hurricane Katrina: Pysychological Distress and Resilience Among African American Evacuees. *Journal of Black Psychology, 20* (5), 1-19.

Lee, M. (2009). A Path Anaylses on Elder Abuse by Family Caregivers: Applying the ABCX Model. *Journal of Family Violence, 24,* 1-9.

Lehman, D.R., Ellard, J.H. and Worthman, C.B. (1986). Social Support for the Bereaved: Recipients and Providers Perspectives on What is Helpful. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54,* 438-446.

Li-Tsang, W.P.C, Yau, M. K. S. and Yuen, H.K. (2001). Success in Parenting Children with Developmental Disabilitieis: Some Characteristics, Attitudes and Adaptive Coping skills. The *British Journal of Developmental Disabilities, 47* (93), 61-71.

Liu, M., Lambert, C.E. and Lambert, V.A. (2007). Caregiver Burden and Coping Patterns of Chinese Parents of a Child With a Mental Illness. *International Journal of Mental Health Nursing, 16*, 86–95.

Lloyd, C. (1995). Understanding Social Support within the Context Theory and Research on the Relationship of Life Stress and Menthal Health. In T.J. Brugha (Eds.). *Social Support and Psychiatric Disorder (pp.41-60).* USA: Cambridge University Press.

Loehlin, J.C. (2004). *Latent Variable Models.* USA: Lawrance Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Luszczynska,A., Boehmer, S., Knoll, N., Schulz, U. and Schwarzer, R. (2007). Emotional Support for Men and Women With Cancer: Do Patients Receive What Their Partners Provide? *International Journal of Behavioral Medicine, 14* (3), 156-163.

Luszczynska,A., and Cieslak, R. (2005). Protective, Promotive, and Buffering Effects of Perceived Social Support in Managerial Stress: The Moderating Role of Personality. *Anxiety, Stress, and Coping, 18* (3), 227-244.

Luszczynska,A., Gerstorf, D., Boehmer, S., Knoll, N. and Schwarzer, R. (2007). Patients' Coping Profiles and Partners' Support Provision. *Psychology and Health 22* (7), 749-764.

Luszczynska, A., Mohamed, N.E. and Schwarzer, R. (2005). Self-efficacy and Social Support Predict Benefit Finding 12 Months After Cancer Surgery: The Mediating Role of Coping Strategies. Psychology, *Health & Medicine, 10*(4), 365-375.

Luthar, S. S., Cicchetti, D. and Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development, 71*(3), 543-562.

Luthar, S. S., Sawyer, J. and Brown, P. J. (2006). Resilience in children. Annals of the New York Academy of Sciences, 1094, 105-115. USA: BlacKwell Publising.

Maddi, S. R. and Khoshaba, D. M. (1994). Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment. 63* (2), 265-274.

Mak, W.W., Ho, A.H. and Law, R.W. (2007). Sense of Coherence, Parenting Attitudes and Stress Among Mothers of Children With Autism in Hong Kong. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 20,* 157-167.

Manne, S. L. and Zautra, A. J. (1989). Spouse criticism and support: Their association with coping and psychological adjustment among women with rheumatoid arthritis. *Journal of Personality and Social Psychology, 56,* 608–617.

Margalit, M. and Ankonina, D. B. (1991). Positive and Negative Affect in Parenting Disabled Children. *Counseling Psychology Quarterly, 4* (4), 289-300.

Margalit, M., Raviv, A. and Ankonina, D. B. (1992). Coping and Coherence Among Parents with Disabled Child. *Journal of Clinical Child Psychology, 21* (3), 202-209.

Markstrom, C.A., Marshall, S.K. and Tryon, R.J. (2000). Resiliency, Social Support, and Coping in Rural Low-income Appalachian Adolescents From Two Racial Groups. *Journal of Adolescence, 23,* 693-703.

Marsh, H. W. and Hocevar, D. (1988). A New More Powerful Approach to Multitrait-multimethod Analyses: Application of Second-order Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 73 (1), 107-117.

Masten, A. S. (1994). Resilience in Individual Development: Successful Adaptation Despite Risk and Adversity. In Wang, M. C. and Gordon, G. W. (Eds.), *Educational Resilience in Inner-city America (3-25).* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Masten, A. (2001). Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist, 56,* 227-238.

Masten, A. and Obradovic, J. (2006). Competence and Resilience in Development. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1094*, 13-27. USA: Blackwell Publising.

Mather, N. and Ofiesh, N. (2005). Resilience and the Child with Learning Disabilities. In S.Goldstein & R. B. Brooks, (Ed.), *Handbook of Resilience in Children* (239-255). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

McCubbin, M., Balling, K., Possin, P., Frierdich, S. and Bryne, B. (2002). Family Resilierncy in Childhood Cancer. *Family Relaations, 51* (2), 103-111.

McCubbin, H. I. and McCubbin, M. A. (1988). Typologies of Resilient Families: Emerging Roles of Social Class and Ethnicity. *Family Relations, 37,* 247-254.

McCubbin, H. I., McCubbin, M. A., Thompson, A. I., Han, S. Y. and Allen, C. T. (1997). "Families Under Stress: What Makes Them Resilient." [Online] Retrieved on April 2008,at URL: http://www.cyfernet.extension.umn.edu/research/resilient.html.

McCubbin, H. I., Nevin, R. S., Cauble, A. E., Larsen, A., Comeau, J. K. and Patterson, J. M. (1982). In H. I. McCubbin, P.E. Cauble & J.M. Patterson, (Ed.), *Family Stress, Coping and Social Support* (169-188). USA: Charles Thomas Publisher.

McCubbin, H. I. and Patterson, J. M. (1982). Family Adaptation to Crises. In H. I. McCubbin, A.E. Cauble and J.M. Patterson (Eds.), Family *Stress, Coping and Social Support* (26-47). USA: Charles Thomas Publisher.

McCubbin, H. I. and Patterson, J. M. (1983). Family Transitions: Adaptation to Stress. In H. I. McCubbin & C. R. Figley (Eds.), *Stress and the family* (5-25). New York: Brunner/Mazel Publishers.

McDonald, R.P. and Ho, M.-H.R. (2002). Principles and Practice in Reporting Structural Equation Analyses. *Psychological Methods, 7(1),* 64–82.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1996). *Milli Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (4, 3222). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Muir, K., Tudball, J. and Robinson, S. (2008). Family Resilience Where Families Have a Child (0-8 Years) With Disability. Report Prepared fort he Disability Policy and Research Working Group. University of New South Wales, Sydney.

Mullins, J. B. (1987). Authentic Voices From Parents of Exceptional Children. *Family Relations, 36,* 30-33.

Nachshen, J. S. and Minnes, P. (2005). Empowerment in Parents of School-aged Children With and Without Developmental Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 49* (52), 889-904.

Netemeyer, R. G., Bearden, W. O. and Sharma,, S. (2003). *Scaling Procedures: Issues and Applications.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Oğuzlar, A. (2010). *Alan Araştırmalarında Kayıp Değer Problemi ve Çözüm Önerileri*. 19 Ocak 2010 tarihinde http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil51.htm adresinden alınmıştır.

Olson, D.H. and McCubbin, H.I. (1982). Circumplex Model of Marital and Family Systems V: Application to Family Stress and Crisis Intervention. In H.I. McCubbin, A.E. Cauble and J.M.Patterson, (Eds.), *Family Stress, Coping, and Social Support* (pp.48-68). USA: Charles Thomas Publishers.

Olson, D.H., McCubbin, H., Barnes, H., Larsen, A., Muxem, M. and Wilson, M. (1983). Families: What Makes Them Work. Beverly Hills: Sage Publications.

Olson, D.H. (1986). Circumplex Model VII Validation Studies and FACES III, *Family Process, 25*, 337-351.

Olson, D.H. (2000). Cicumplex Model of Marital and Famil Systems. *Journal of Family Therapy, 22* (2), 144-167.

O' Neal, M. (1999). *Measuring Resilience.* Paper Presented in Symposium at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Assosication, Point Clear, Alabama.

Ooms, T. (1996). Where is the Family in Comprehensive Community Initiatives for Children and Families? Paper prepared by Theodora Ooms for the Aspen Roundtable on Comprehensive Community Initiatives for Children and Families .

O'Rourke, N. (2004). Psychological Resilience and the Well-being of Widowed Women. *Ageing International, 29* (3), 267-280.

Ortega, S., Beauchemin, A. and Kaniskan, R.B. (2008). Building Resiliency in Families with Young Children Exposed to Violence: The Safe Start Initiative Pilot Study. *Best Practices in Mental Health, 4* (1), 48-64.

Öğülmüş, S. (2002). *Bir Kişilik Özelliği Olarak Yılmazlık. I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu bildiriler* kitabı içinde (ss. 327-340). Ankara: *UNICEF*.

Özcan, B. (2005). *Annebabaları Boşanmış ve Annebabaları Birlikte Olan Lise Öğrencilerinin Yılmazlık Özellikleri ve Koruyucu Faktörler Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Treapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özkan, S. (2002). *Zihinsel Engelli ve Normal Çocuğa Sahip Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pakenham, K.I. and Bursnall, S. (2006). Relations Between Social Support, Appraisal and Coping and Both Positive and Negative Outcomes for Children of a Parent With Multiple Sclerosis and Comparisons With Children of Healthy Parents. *Clinical Rehabilitation, 20,* 709-723.

Pakenham, K. I., Dadds, M. R. and Terry, D. J. (1994). Relationship Between Adjustment to HIV and Both Social Support and Coping. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62*(6), 1194-1203.

Papageorgiou, C., Panagiotakos, D.B., Pitsavos, C., Tsetsekou, E., Kontoangelos, K., Stefanadis, C. and Soldatos, C. (2006). Association Between Plasma Inflammatory Markers and Irrational Beliefs; The ATTICA Epidemiological Study. Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry 30, 1496–1503.

Park, S., Glidden, L.M. and Shin, J.Y. (2010). Structural and Functional Aspects of Social Support for Mothers of Children with and without Cognitive Delays in Vietnam. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 23*, 38–51.

Patterson, J. (1991). Family Resilience to the Challenge of a Child's Disability. *Pediatric Annals, 20* (8), 491- 499.

Patterson, J. (1992). Why Us? How Families Develop Resilience. *Children's Health Issues, 1*.

Patterson, J.M. (2002a). Intergtating Family Resilience and Family Stress Theory. *Journal of Marriage and Family, 64,* 349-360.

Patterson, J.M. (2002b). Understanding Family Resilience. *Journal Of Clinical Psychology, 58* (3), 233-246.

Pearson, J.E. (1986). The Definition and Measurement of Social Support. *Journal of Counseling and Development, 64,* 390-395.

Procter, P. ve diğerleri (1999). *Cambridge International Dictionary of English*. UK: Cambridge University Press.

Raskind, M. H., Goldberg, R. J., Higgins, E. L. and Herman, ak. L. (1999). Patterns of Change and Predictors of Success in Individuals with Learning Disabilities: Results from a Twenty- year Longitudinal Study. *Learning Disabilities Research and Practice, 14* (1), 35-49.

Raykov, T. and Marcoulides, G.A. (2006). *A First Course in Structural Equation Modeling.* USA: Lawrance Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Renty, J. and Roeyers, H. (2007). Individual and Marital Adaptation in Men with Autism Spectrum Disorder and their Spouses: The Role of Social Support and Coping Strategies. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 37,* 1247-1255.

Richardson, S. A. and Koller, H. (1992). Vulnerability and Resilience of Adults Who Were Classified as Mildly Mentally Handicapped in Childhood. In B. Tizard & V. Varma, (Eds.), *Vulnerability and Resilience in Human Development* (pp. 102-119). UK: Jessica Kingsley Publishers.

Richardson, G. E. (2002). The Metatheory of Resilience and Resiliency. *Journal of Clinical Psychology, 58* (3), 307-321.

Rosenbaum, M. A. (1980). A Schedule for Assesing Self-control Behaviors: Preliminary Findings. *Behavior Therapy, 11,* 109-121.

Rutter, M. (1999). Resilience Concepts and Findings: Implications for Family Therapy. *The Journal of Family Therapy, 21,* 119-144.

Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1094*, 1-12. USA: BlacKwell Publising.

Sameroff, A.J. and Seifer, R. (1990). Early Contributors to Developmental Risk. In J.E. Rolf, A.S. Masten, D. C.Cicchetti, K. Nuechterlein and S. Weintraub (Eds.), Risk and Protective Factors in the Development of Psychopahology (pp.52-66). New York: Cambridge University Press.

Sameroff, A.J. , Seifer, R., Baldwin, A. and Baldwin, C. (1993). Stability of Intelligence from Preschool to Adolescence: The Influence of Social and Family Risk Factors. *Child Development, 64,* 80-97.

Sarason, B.R., Pierce, G.R., Bannerman, A. and Sarason, I.G. (1993). Investigating the Antecedents of Perceived Social Support: Parents' Views of and Behavior Toward Their Children. *Journal of Personality and Social Psychology, 65* (5), 1071-1085.

Sartre, J.P. (1984). *Being and Nothingness.* New York: Washington Squre Press.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-fit Measures, *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.

Schilling, R. F., Gilchrist, L. D. and Schinke, S. P. (1984). Coping and Social Support in Families of Developmentally Disabled Children.

Schröder, K. E., Schwarzer, R. and Konertz, W.(1998). Coping as a Mediator in Recovery From Cardiac Surgery. *Psychology & Health, 13* (1), 83-97.

Schulz, U. and Schwarzer, R. (2004). Long–Term EffectS of Spousal Support on Coping with Cancer After Surgery. *Journal of Social and Clinical Psychology, 23* (5), 716-732.

Schumacker, R. E., and Lomax, R. G. (1996). A *Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Schwarzer, R., Dunkel-Schetter, C. and Kemeny, M. (1994). The Multidimensional Nature of Received Social Support in Gay Men at Risk of HIV Infection and AIDS. *American Journal of Community Psychology, 22* (3), 319-339.

Schwarzer, R. and Weiner, B. (1991). Stigma Controllability and Coping as Predictors of Emotions and Social Support. *Journal of Social and Personal Relationships, 8* (1), 133-140.

Schwarzer, R. and Knoll, N. (2007). Functional Roles of Social Support within the Stress and Coping Process: A Theoretical and Empirical Overview. *International Journal of Psychology, 42* (4), 243–252.

Seligman, M. and Darling, R. B. (1989). *Ordinary Families, Special Children: A System Approach to Childhood Disability* (1st ed.). USA: The Guilford Press.

Seltzer, M.M., Hoyd, F.J., Greenberg, J.S. and Hong, J. (2004). Accomodative Coping and Well-being of Midlife Parents of Children with Mental Health Problems or Developmental Disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry, 74* (2), 187-195.

Seppänen, S.M., Kyngäs, H.A. and Nikkonen, M.J. (1999). Coping and Social Support of Parents with a Diabetic Child. *Nursing and Health Science,* 1, 63-70.

Shute, R., De Blasio, T. and Williamson, P. (2002). Social Support Satisfaction of Australian Children. *International Journal of Behavioral Development, 26* (4), 318–326.

Simeona, D., Yehudaa, R., Cunilla, R., Knutelskaa, M., Putnamc, F. W. and Smitha, L.M. (2007). Factors Associated with Resilience in Healthy Adults. *Psychoneuroendocrinology, 32,* 1149–1152.

Simons, L., Ingerski, L.M. and Janicke, D.M. (2007). Social Support, Coping, and Psychological Distress in Mothers and Fathers of Pediatric Transplant Candidates: A pilot study. *Pediatr Transplantation,11,* 781–787.

Sipahioğlu, Ö. (2008). *Farklı Risk Gruplarındaki Ergenlerin Psikolojik Sağlamlılıklarının İncelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Skok, A., Harvey, D. and Reddihough, D. (2006). Perceived Stress, Perceived Social Support, and Wellbeing Among Mothers of School-aged Children with Cerebral Palsy. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 31* (1), 53–57.

Song L. and Singer M. (2006). Life Stress, Social Support, Coping and Depressive Symptoms: A Comparison Between the General Population and Family Caregivers. *International Journal of Social Welfare. 15*, 172-180.

Speakman, N. J., Herman, K. L. and Vogel, S. A. (1993). Risk and Resilience in Individuals with Learning Disabilities: A Challange to the Field. *Learning Disabilities Research and Practice, 8,*59-65.

Spencer-Rodgers, J. and Collins, N. L. (2006). Risk and Resilience: Dual Effects of Perceptions of Group Disadvantage Among Latinos. *Journal of Experimental Social Psychology, 42,* 729-737.

Stewart, M, Reid, G. And Mangham, C. (1997). Fostering Children's Resilience. *Journal of Pediatric Nursing, 12,* 21-31.

Stokes, J. P. (1983). Predicting Satisfaction with Social Support from Social Network Structure. *American Journal of Community Psychology, 11* (2), 141-152.

Stoneman, Z. (2007). Examining the Down Syndrome Advanteage: Mothers and Fathers of Young Children With Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 51* (12), 1006-1017.

Summers, J.A., Behr, S.K. and Turnbull, A.P. (2007). Positive Adaptation and Coping Strengths of Families Who Have Children with Disabilities. *Chapter 2* (27-40). Retrieved on March 2007 at EBSCO HOST database.

Sun, J. and Stewart, D. (2008). Development of Population Based Resilience Measures in the Primary School Setting. Retrieved on March 2008, at URL:http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/10072/16222/1/47267.pdf

Sutherland, L. and Glendinning, T. (2008). Farm Family Coping Stress: The Impact of the 1998 Ice Storm. *Journal of Comparative Family Studies,* 527-543.

Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6).

Svavarsdóttir, E. K. and Ryens, M.K. (2003). American and Icelandic Parents' Perceptions of the Health Status of Their Young Children with Chronic Asthma. Journal of Nursing Scholarship, 35 (4), 351-358.

Svavarsdóttir, E.K. and Rayens, M.K. (2005). Hardiness in Families of Young Children with Asthma. *Journal of Advanced Nursing, 50* (4), 381–390.

Şahin, D. (1999). Sosyal Destek ve Sağlık., U. H. Okyayuz (Edt). *Sağlık Psikolojisi.* Birinci baskı. Ankara. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, ss. 79-106'daki bölüm.

Şahin, N.H. ve Durak, A. (1995). Stresle başaçıkma tarzları öçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlaması. *Türk Pskiloloji Dergisi, 10* (34), 56-73.

Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları.* Ankara: Ekinoks.

Tak, Y.R. and McCubbin, M. (2002). Family Stress, Perceived Social Support and Coping Following the Diagnosis of a Child's Congenital Heart Disease. *Journal of Advanced Nursing, 39* (2), 190-198.

Tarkka, M.T. Paunonen, R.N. and Laippala, P. (1999). Social Support Provided by Public Health Nurses and theCoping of First-Time Mothers with Child Care. *Public Health, 16* (2), 114-119.

Taylor, R.D., Jacobsaon, L., Rodriguez, A.U., Dominguez, A., Cantic, R., Doney, J. Boccuti, A., Alejandro, J. and Tobon, C. (2000). Stressful Experiences and Psychological Functioning of African-American and Porto Rican Families and Adolescents. In R.D. Taylor and M.C. Wang, (Eds.), *Resilience across contexts: Family, Work, Culture and Community* (pp. 35-53). USA: Lawrance Erlbaum Associates Publishers.

Tegin, B. (1980). *Depresyonda Bilişsel Bozukluklar: Beck Modeline Göre Bir İnceleme.* Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Böülümü, Ankara.

Tekinlap, B. (2001). The Effect of a Coping Skills Training Program on the Coping Skills, Hopelessnes and Stress Levels of Mothers of Children with Autism. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Thomas, V. and Olson, D.H. (1993). Problem Families and the Circumplex Model: Observational Assessment Using the Clinical Rating Scale. *Journal of Marital and Family Therapy, 19*, 159-175.

Tomerg, T., Toomela, A., Ennok, M. and Tikk, A. (2007). Changes in Coping Strategies, Social Support, Optimism and Health-related Quality of Life Following Traumatic Brain Injury: A Longitudinal Study. *Brain Injury, 21*(5), 479-488.

Toros, F. (2002). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Anne ve Babalarında Anksiyete, Depresyon ve Evlilik Uyumunun Değerlendirilmesi, *3P Dergisi, 10* (3), 267-276.

Trute, B. (1990). Child and Parent Predictors of Family Adjustment in Households Containing Young Developmentally disabledc. *Family Relations, 39*, 292-297.

Trute, B. and ve Hiebert-Murphy, D. (2002). Family Adjustment to Childhood Developmental Disabilitiy: A Measure of Parent Appraisal of Family Impacts. *Journal of Pediatric Psychology, 27* (3), 271-280.

Tugade, M. M., Fredrickson, L. B. and Barrett, L. F. (2004). Psychological Resilience and Positive Emotional Granularity: Examining the Benefits of Positive Emotions on Coping and Health. *Boston College Journal of Personality. 72* (2).

Tunalı, B. and Power, T. G. (1993). Creating Satisfaction: A Psychological Perspective on Stres and Coping in Families of Handicapped Children. *J Children Psyhol Psyhiatry, 34* (6), 945-957.

Twoy, R., Connolly, P. M. and Novak, J. M. (2007). Coping Strategies Used by Parents of Children with Autism. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners, 19,* 251-260.

Uçman, P. (1990). Ülkemizde Çalışan Kadınlarda Stresle Başa Çıkma ve Psikolojik Rahatsızlıklar. *Türk Psikoloji Dergisi, 7* (24), 58-75.

Uğuz, Ş., Toros, F. Yazgan İnanç, B. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri, 7,* 42-47.

Vandervoort, D. (1999). Quality of Social Support in Mental Health. *Current Psychology, 18* (2), 205-223.

Van Riper, M., Ryff, C. and Priadham, K. (1992). Parental and Family Well-being in Families of Children with Down Syndrome. *Research in Nursing and Health, 15,* 227-235.

Walsh, F. (2002). A Family Resilience Framework: Innovative Practice Applications. *Family Relations, 51* (2), 1-14.

Walsh, F. (2006). *Strengthening Family Resilience* (2 nd ed.). New York: Guilford Publications.

Wampler, K.S., Halverson, C.F. and Deal, J. (1996). Risk and Resiliency in Nonclinical Young Children: The Georgia Longitudinal Study. In E.M. Hetherigton and E.A. Blechman, (Eds.), *Stress, Coping and Resiliency in Children and Families* (pp. 135-153). USA: Lawrance Erlbaum Associates Publishers.

Warnock, M. (1970). *Existentialism.* USA: Oxford University Press.

Weaver, K.E., Llabre, M.M., Dura´n, R.E., Antoni, M.H., Ironson, G., Penedo, F.J. & Schneiderman, N. (2005). A Stress and Coping model of Medication Adherence and Viral Load in HIV-positive Men and Women on Highly Active Antiretroviral Therapy (HAART). Health Psychology, *24 (4),* 385–392.

Werner, E. E. (1993). Risk, Resilience, and Recovery: Perspectives From the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology, 5,* 503-515.

Werner, E. E. (1995). Resilience in Development. *American Psychological Society.* 81-85.

Wheeler, A., Hatton, D., Reichardt, A. and Bailey, D. (2007). Correlates of Maternal Behaviors in Mothers of Children With Fragile X Syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research, 51* (6), 447-462.

Wilks, S. E. (2008). Resilience and Academic Stress: The moderating Impact of Social Support Among Social Work Students. *Advances in Social Work, 9* (2), 106-125.

Willoughby, B.L., Doty, N.D. and Malik, N.M. (2008). Parental Reactions to Their Child's Sexual Orientation Disclosure: A Family Stress Perspective. *Parenting: Science and Practice, 8,* 70-91.

Xu, Y. (2007). Empowering culturally Diverse Families of Young Children With Disabilities: The Double ABCX Model. *Early Childhood Journal, 34* (6), 431-437.

Yahov, R. (2002). External and Internal Symptoms in Children and Characteristics of the Family System: A Comparasion of the Linear and Circumplex Models. *The American Journal of Family Therapy, 30,* 39-56.

Yalım, D. (2007). *First Year Collage Adjustment: The Role of Coping, Ego-Resiliency, Optimism, and Gender.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yerlikaya, N. (2007). *Lise Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ziegler, D.J. and Leslie, Y.M. (2003). A Test of the ABC Model Underlying Rational Emotive Behavior Therapy. *Psychol Rep, 92* (1), 235-40.

EKLER

EK 1. Kişisel Bilgi Formu

Sayın Anneler,

Bu çalışmanın amacı, siz annelerin kendi yaşamlarınıza ilişkin değerlendirmelerinizi belirlemektir.

Aşağıda bu amaç doğrultusunda hazırlanmış bir soru formu ve üç anket bulunmaktadır. Anketteki soruların doğru ya da yanlış yanıtları yoktur. Bu nedenle, herkes, farklı yanıtlar verebilir. Önemli olan sizin kendi görüşlerinizi dürüst bir şekilde ifade etmenizdir. Sizden istenen, soru formunu ve her üç anketteki soruları ve ifadeleri okuyup yanıtlamanızdır.

Lütfen bütün ifadeleri yanıtlayınız. İfadeleri yanıtlarken lütfen başkalarına danışmayınız. Bizim için önemli olan sizin ne düşündüğünüzdür. Araştırmanın sağlığı, sizin samimi ve doğru yanıtlarınıza bağlıdır.

Yanıtlarınız sadece araştırma için kullanılacak; hiçbir kimseye ya da kuruma verilmeyecektir.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Hatice Bayraklı

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Özel Eğitim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

SORU FORMU

Yaşınız:

Eğitim Durumunuz:
□Okur-yazar değil □ Okur-yazar □İlkokul mezunu □Ortaokul mezunu
□Lise mezunu □Yüksekokul/üniversite mezunu □ Lisansüstü

Ailenizin aylık gelir düzeyi:
□ 1.000 TL. ye kadar □ 1.001- 2.000 TL. □ 2.001-3.000 Tl.
□ 3.001-4.000 TL. □ 4.001-5.000 TL. □ 5.001 TL. ve üzeri

Çocuğunuzun yaşı:

Çocuğun cinsiyeti: □Kız □Erkek

Çocuğunuz hangi okula gidiyor?

Çocuğunuzun bir engeli var mı? □Evet □Hayır

Engelliyse engel türü nedir?

Çocuğunuz hangi eğitim ortamında öğretim görüyor?
□ Normal sınıf □ Normal sınıfta kaynaştırma öğrencisi
□ Eğitim uygulama okulu □ Özel özel eğitim okulu

EK 2. Aile Yılmazlık Ölçeği

I. Bu ölçek, sizin kendinizle ilgili ne düşündüğünüzü ve ne hissettiğinizi ifade etmeniz içindir. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Bu nedenle, herkes farklı cevaplar verecektir. Önemli olan sizin kendi görüşlerinizi dürüst bir şekilde ifade etmenizdir.

Başka zamanlarda başka türlü hissediyor ve başka türlü düşünüyor olabilirsiniz. Ancak, ifadeleri yanıtlarken şu anda nasıl hissettiğinize göre yanıt veriniz. Gerçekten nasıl hissediyorsanız onu en iyi tanımlayan yanıt seçeneğine çarpı (X) işareti koyunuz. Örneğin, ifade size çok uygunsa (sizi çok iyi tanımlıyorsa) "çok iyi tanımlıyor", ya da hiç uygun değilse (hiç tanımlamıyorsa) "hiç tanımlamıyor" seçeneğini işaretleyiniz.

Lütfen bütün ifadeleri yanıtlayınız.

1.	Kendimle gurur duyuyorum.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
2.	Kararlarımın sonuçlarına baktığımda genellikle isabetli kararlar verdiğimi görürüm.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
3.	İhtiyacım olduğunda bana yardım edecek birilerini bulabilirim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
4.	Çevremdeki olanak ve fırsatları kolay görüp değerlendiririm.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
5.	Çevremde beni seven, güvendiğim birileri var.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
6.	Başarı için olabildiğince yüksek ama ulaşılabilir hedeflerim var.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
7.	Bazı şeyleri nasıl yapmam gerektiği konusunda bana yardım eden birileri var.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
8.	Başkaları için iyi şeyler yapmayı severim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
9.	Yaşamımda beni seven, benimle gerçekten ilgilenen, beni destekleyen benim için önemli birileri oldu (anne-baba, öğretmen, arkadaş, akraba gibi).	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
10.	Meraklıyım, sorular sorar, bilmediğim şeyleri öğrendiğim için araştırırım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
11.	Yeni fikirlere açığım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
12.	Yaşamımda başardığım şeylerle gurur duyuyorum.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
13.	İnandığım şeyler için sonuna kadar mücadele ederim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
14.	Aktif ve enerjik olmayı severim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor

15.	Çıkabilecek problemleri önceden kestirerek önlemlerini alırım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
16.	Çözüm yollarını hemen görerek uygulamaya koyarım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
17.	Yeni şeyleri denemeyi severim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
18.	Planlar yaptığım zaman, onları sonuna kadar götürürüm.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
19.	Yaptığım şeylerde başarılı olmayı isterim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
20.	Yaşamak güzel.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
21.	Kendimle barışığım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
22.	Tehlikeli durumları tanırım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
23.	En zor durumlarda bile kendime inancımı kaybetmem.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
24.	Azimli bir insanım, kolay vazgeçmem.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
25.	Biri bana zarar vermek isterse bunu önlemek için elimden geleni yaparım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
26.	Çoğu zaman yaşam benim için ilginç ve heyecan vericidir.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
27.	Bir güçlükle karşılaştığımda üzülüp duracağıma, onu çözmeye çalışırım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
28.	Güçlüklere rağmen amacıma ulaşmaktan vazgeçmem.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
29.	Ailemdekilerle, arkadaşlarımla ve başkalarıyla iyi ilişkiler kurabilmek benim için önemlidir.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
30.	Sözlü ve yazılı olarak kendimi ifade etmeyi başarırım.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
31.	Stres yaratan bazı olayların önüne geçemeyebiliriz ancak, bu olayları nasıl değerlendirdiğimiz ve nasıl tepki vereceğimiz bize bağlıdır.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
32.	Mücadeleci biriyim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
33.	İşler kötü gitse bile geleceğe umutla bakabilirim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor
34.	İyimser biriyim.	Hiç tanımlamıyor	Biraz tanımlıyor	Orta düzeyde tanımlıyor	İyi tanımlıyor	Çok iyi tanımlıyor

EK 3. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği

Bu ölçek, kişilerin yaşamdaki sıkıntılar ve stresle başa çıkmak için neler yaptığını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Lütfen sizin için sıkıntı ya da stres oluşturan olayları düşünerek bu sıkıntılarınızla başa çıkmak için genellikle neler yaptığınızı hatırlayın ve aşağıdaki davranışların size uygunluk derecesini işaretleyin. Lütfen, her ifadeyi yanıtlayınız.

	Bir sıkıntım olduğu zaman…..				
1.	Kimsenin bilmesini istemem.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
2.	İyimser olmaya çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
3.	Bir mucize olmasını beklerim.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
4.	Olayları büyütmeyip üzerinde durmamaya çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
5.	"Başa gelen çekilir" diye düşünürüm.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
6.	Sakin kafa ile düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
7.	Kendimi kapana kısılmış gibi hissederim.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
8.	Olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
9.	İçimde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
10.	Ne olursa olsun direnme ve mücadele etme gücümü kendimde bulurum.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
11.	Olanları kafama takıp sürekli düşünmekten kendimi alamam.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
12.	Kendime karşı hoşgörülü olmaya çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
13.	"İş olacağına varır" diye düşünürüm.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
14.	Mutlaka bir yol bulabileceğime inanır, bunun için uğraşırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun

15.	Problemin çözümü için adak adarım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
16.	Her şeye yeniden başlayacak gücü kendimde bulurum.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
17.	Elimden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
18.	Olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
19.	Her şeyin istediğim gibi olmayacağına inanırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
20.	Problemleri adım adım çözmeye çalışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
21.	Mücadeleden vazgeçerim.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
22.	Sorunun benden kaynaklandığını düşünürüm.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
23.	Hakkımı savunabileceğime inanırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
24.	Olaylar karşısında “kaderim buymuş” derim.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
25.	“Keşke daha güçlü bir insan olsaydım” diye düşünürüm.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
26.	Bir kişi olarak iyi yönde değiştiğimi ve olgunlaştığımı hissederim.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
27.	“Benim suçum ne” diye düşünürüm.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
28.	“Hep benim yüzümden” diye düşünürüm.	Hiç uygun Değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
29.	Sorunun gerçek nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun
30.	Bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek beni rahatlatır.	Hiç uygun değil	Biraz uygun	Oldukça uygun	Çok uygun

EK 4. Yenilenmiş Anne-Baba Sosyal Destek Ölçeği

Aşağıda, yaşamınızı kolaylaştıracak destekleri verecek kaynaklar ve bu kaynaklara ilişkin hoşnutluk düzeyiniz ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Lütfen her ifadeyi okuduktan sonra size en uygun gelen yanıt seçeneğini işaretleyiniz.

İfadeler					**Bu destekten ne kadar memnunsunuz?**
1. Konuşmak ihtiyacı duyduğumda, beni gerçekten dinleyeceğine inandığım birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
2. Birlikte olduğumuzda, kendimi gerçekten rahat hissettiğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
3. Bana bir birey, bir insan olarak değer verdiğini hissettiğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
4. Önemli bir karar vereceğim zaman ya da bir sorunumu çözeceğim zaman, bana tavsiyelerde bulunacak birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
5. Kişisel sıkıntılarım, üzüntülerim, beklentilerim, umutlarım, sevinçlerim ve bu gibi duygularımla ilgili konuşabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
6. Kişisel sorunlarımı tartışıp, tavsiyeler alabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
7. Çocuğumun bakımında bana yardımcı olacak birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
8. Çocuğumun özellikleri, gelişimi ve eğitimi hakkında bana bilgi verecek birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
9. Yaşamımdaki en önemli kararlarımı paylaşabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
10. Acil bir işim çıktığında, çocuğuma göz kulak olacak birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim

11. Sırlarımı rahatsızlık duymadan açabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
12. Neyin nasıl yapılacağı konusunda bana yararlı tavsiyelerde bulunacak birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
13. Hasta olduğumda benimle ilgilenecek birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
14. Parasal açıdan sıkıntıda olduğumda bana yardım edecek birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
15. Çocuğumun nasıl gelişip büyüyeceği hakkında beni bilgilendirecek, tavsiyelerde bulunacak birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
16. Çocuğuma nasıl davranmam gerektiği konusunda bana yol gösterecek birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
17. Çocuğuma nasıl beceri öğreteceğimi bana öğreten, gösteren birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
18. Hoşlandığım şeyleri yapmak için kendime zaman ayırmamı sağlayan birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
19. Yaşamımda sinemaya, tiyatroya ve maça gitmek, televizyon izlemek, alışverişe çıkmak, gezmeye dışarı çıkmak, piknik yapmak gibi etkinlikleri birlikte yapabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
20. Bir yere gideceğim zaman bana eşlik edebilecek birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim
21. Çocuğumu doktora götürmem gerektiğinde bana yardım etmesi için arayabileceğim birileri var.	Her zaman var	Bazen var	Nadiren var	Hiç yok	( ) Çok memnunum ( ) Memnunum ( ) Biraz memnunum ( ) Hiç memnun değilim

EK 5. Araştırma İzin Yazısı

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

BÖLÜM : Strateji Geliştirme
SAYI : B B.08.4.MEM.4.06.00.04-312/ 28536 01/04/2009
KONU : Araştırma İzni
Hatice BAYRAKLI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü)

İLGİ : a) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün 17/03/2009 tarih ve 00/1264 sayılı yazısı.
b) 26/03/2009 tarih ve 27400 sayılı Valilik Oluru.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı /Kaynaştırma Programları Yüksek Lisans Öğrencisi Hatice BAYRAKLI' **Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuklu Annelerin Yılmazlık Algılarının Sosyal Destek Algılarının ve Stresle Başa Çıkma Becerilerinin İncelenmesi'** konulu tez çalışması ile ilgili uygulama yapma isteği ilgi (b) Valilik Oluru ile uygun görülmüş ve araştırmanın yapılacağı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bilgi verilmiştir.

Mühürlü anketler (15 sayfadan oluşan) ekte gönderilmiş olup, uygulama yapılacak sayıda çoğaltılması ve çalışmanın bitiminde iki örneğinin (CD/disket) Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Bölümüne gönderilmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Erol ORTAKAYA
Vali a.
Milli Eğitim Müdür Yardımcısı

A.U. EĞT. BİLM. ENST.
MÜDÜR | MÜD. YRD.
Sayın. | Sayın.
Aksoy
( ) Bilgi edinmesi ( )
( ) Bil. ve ger. ( )
( ) Duyurulması ( )
( ) Görüş. ( )
( ) Dosya ( )
hazırlayıp.
06/04/2009

Caşkan
07.04.2009

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü 1687
Müdürlüğü
Sayı : 06 Nisan 2009
Tarih :

EKLER :
1: Valilik Oluru (1 sayfa)
2: Okul Listesi(1 sayfa)
3: Soru Formu (8 Sayfa)
4: Aile Yılmazlık Ölçeği (7 Sayfa)